

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ
КАФЕДРА БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Ботунова Оріся Петрівна

**«РИЗИК ЛІКВІДНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ТА НАПРЯМИ
УПРАВЛІННЯ НИМ»**

Спеціальність: 8.050105 – банківська справа

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

Студентка групи БСзм – 51
О. П. Ботунова

(підпис)

Науковий керівник:
доктор економічних наук, професор О. В. Дзюблюк

(підпис)

Дипломну роботу допущено
до захисту:
«___» _____ 2012 р.

Завідуючий кафедрою банківської справи,
доктор економічних наук, професор

О. В. Дзюблюк

(підпис)

Тернопіль – 2012

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ ЛІКВІДНОСТІ.....	8
1.1. Загальна характеристика банківської діяльності та ризиків, що її супроводжують.....	8
1.2. Поняття, сутність та види ризику ліквідності банку.....	21
1.3. Методи управління ризиком ліквідності банку.....	30
Висновки до розділу 1	40
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНА ПРАКТИКА УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ ЛІКВІДНОСТІ У ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКАХ.....	43
2.1. Управління структурою активів і пасивів банку.....	43
2.2. Управління ризиком ліквідності на основі коефіцієнтів.....	53
2.3. Особливості управління ризиком ліквідності в період фінансової кризи.....	61
Висновки до розділу 2	72
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ ЛІКВІДНОСТІ.....	74
3.1. Шляхи підвищення ефективності управління ризиком ліквідності як передумова забезпечення фінансової стійкості банку.....	74
3.2. Зарубіжний досвід управління ризиком ліквідності банку та можливості його використання в Україні.....	80
Висновки до розділу 3.....	101
ВИСНОВКИ.....	103
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	107
ДОДАТКИ	115

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах глобалізації економіки України істотно зростає вплив банківської системи та діяльності учасників банківської інфраструктури на вітчизняне ринкове господарство, що, у свою чергу, проявляється не тільки у політичній, економічній, але і в соціальній сфері та зовнішньоекономічній діяльності країни.

Зростання ролі банків в економіці викликає істотне збільшення ризиків у їхній діяльності.

Враховуючи минулі тенденції та нещодавні події, що були зумовлені наслідками фінансової кризи за рубежом, на сьогоднішній день у національній економіці спостерігається посилення конкуренції між кредитними установами, розширення небанківських операцій у структурі послуг комерційних установ, зниження рентабельності традиційних банківських операцій, погіршення якості активів, поглиблення дисбалансів, зумовленими неадекватністю темпів та структури зростання доходів населення і динаміки кількісних та якісних показників економічного розвитку; втрата ліквідності, невизначеність у політиці уряду говорить про значний вплив даних чинників на функціонування банківських структур, що підриває їхню стабільність, впевненість у майбутньому.

Виходячи з цього оптимізація банківської діяльності, як індикатор надійності, довіри та безпеки, повинна ґрунтуватися на системному підході до управління банком у цілому та управління ризиками зокрема.

Найважливішою функцією банківської системи є трансформація строковості грошей, тобто залучення банками вільних фінансових ресурсів і розміщення їх на більш тривалий строк. Таким чином, природою ризику ліквідності є сама банківська діяльність. Для забезпечення постійної діяльності банк повинен вміти управляти ліквідністю.

Особливої актуальності процес управління ліквідністю набуває в умовах удосконалення політики банків, що спрямована на оптимізацію фінансової стійкості та ліквідності. Це пояснюється існуванням зворотної залежності між

підтриманням високого рівня ліквідності та дохідності активів банку, оскільки збільшення банком ліквідності спричинює втрати дохідності його активів.

Враховуючи зазначене та з огляду на те, що банківські установи є інституційною основою системи грошово-кредитних відносин, повинна бути організована сучасна система регулювання та нагляду за ризиком ліквідності.

Тому ми вважаємо, що на даний момент буде доцільним провести розробку теоретичних пропозицій і рекомендацій щодо управління ризиком ліквідності у банківській діяльності з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду, що і підштовхнуло до вибору об'єкта дослідження, теми та її актуальності.

Огляд літератури з теми дослідження. Проблема вивчення ризику в сучасних умовах постала з особливою гостротою. Саме тому аналізу основних аспектів здійснення управління ризиком ліквідності присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних економістів. Зокрема, значний доробок з питань даного ризику у банківській діяльності містять праці таких науковців: В. Бабанова, С. Братановича, І. Волошина, А. Герасимовича, У. Гулда, О. Деревської, О. Дзюблюка, І. Івасіва, В. Зінченка, О. Лаврушина, І. Лиса, Г. Карчевої, О. Ковальова, В. Міщенко, О. Молчанова, А. Мороза, В. Муравйова, О. Пернарівського, Л. Примостки, П. Роуза, М. Савлука, В. Савостьянова, Дж. Сінкі, М. Сорокіна, І. Фаррахова, А. Чугунова, А. Шапкина В. Шелудько та інших. Але, на нашу думку, не варто обмежуватися тільки даним переліком праць, оскільки науково-технічний прогрес, підвищення ролі міжнародних економічних відносин, зростання потреб суспільства та держави та різні непередбачувані події вимагали, вимагають і вимагатимуть розширення сфери банківських послуг, що спричинить виникнення нових джерел ризику в операціях банку. А це, з іншої сторони, – призведе до необхідності розробки нових підходів щодо виявлення та управління ризиком ліквідності.

Мета і завдання дослідження. Метою даної дипломної роботи є обґрунтування теоретичних та практичних засад управління ризиком ліквідності банку з урахуванням вітчизняної та зарубіжної практики.

Для досягнення поставленої мети передбачено постановку, формулювання та розв'язання таких наукових та практичних завдань:

- дослідити теоретичні засади управління ризиком ліквідності;
- визначити поняття, сутність та види ризику ліквідності банку;
- дослідити використання існуючих методів оцінки ризику ліквідності;
- проаналізувати практичні аспекти діяльності банківських установ щодо управління ризиком ліквідності;
- дослідити особливості управління ризиком ліквідності в період фінансової кризи;
- розглянути перспективи вдосконалення механізму управління ризиком ліквідності;
- оцінити зарубіжний досвід управління ризиком ліквідності банку та шляхи його використання в Україні.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є ризик ліквідності банківських установ України.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти управління ризиком ліквідності банку.

Методи дослідження. Основні напрями мінімізації та управління ризиком ліквідності визначено на основі діалектичного методу пізнання. Визначення таких категорій як «ризик», «ризик ліквідності» ми проводили за допомогою термінологічного принципу, аналізу, спостереження. Використовуючи вимірювання та формалізацію, як методи наукових досліджень, ми мали змогу кількісно оцінити величину даного ризику, обов'язкових нормативів та подати отримані результати у вигляді формул, таблиць. Удосконалення основних напрямів управління ризиком ліквідності було забезпечено методом дедукції.

Інформаційна база роботи. Статистичну та фактологічну основу складають закони України, постанови та декрети Кабінету Міністрів України, нормативні документи Національного банку України, банківських установ, статті

економістів у фахових економічних виданнях, матеріали науково-практичних конференцій та семінарів з питань управління ризиком ліквідності.

Наукова новизна за своєю сутністю відображає теоретичне обґрунтування та практичне вирішення комплексу питань, пов'язаних з визначенням стану та ролі фінансово-кредитних установ у сучасному житті, удосконаленням системи управління ризиком ліквідності. У процесі дослідження було отримано такі наукові результати:

- найефективніше процес управління ризиком ліквідності може бути реалізований тільки в комплексному баченні – від визначення факторів впливу на ліквідність (що можуть спричинити виникнення ризику втрати платоспроможності) до її прогнозування;
- запропоновано наступні шляхи вдосконалення регулювання ліквідності банківської системи: розширення інструментів рефінансування для підтримання ліквідності банків через запровадження внутрішньо-денних кредитів; створення капітальної бази банків для забезпечення їх фінансової стійкості; встановлення додаткового нормативу довгострокової ліквідності для посилення ролі економічних нормативів;
- узагальнено досвід управління ліквідністю банківської системи в Словаччині, Угорщині, Чехії, Росії, Туреччині, визначено особливості застосування інструментарію грошово-кредитної політики та управління ліквідністю банківської системи, а також перспективи використання цього досвіду в Україні;
- на основі дослідження зарубіжного досвіду з регулювання ліквідності окреслено напрями та обґрунтовано заходи щодо удосконалення регулювання ліквідності банківської системи в Україні. Визначено, що проблема підвищення ефективності управління банківською ліквідністю має вирішуватися комплексно шляхом запровадження заходів, спрямованих на удосконалення інструментарію регулювання ліквідності на основі впровадження передового світового досвіду та підвищення дієвості

трансмiсiйного механiзму грошово-кредитної полiтики шляхом зростання ролi його процентного каналу;

- система регулювання i нагляду за лiквiднiстю банку повинна не тiльки оцiнювати вплив кiлькiсних факторiв, а й враховувати якiснi характеристики лiквiдностi. Такий пiдхiд до нагляду за лiквiднiстю дозволить регулятору всебiчно оцiнювати лiквiднiсть банку i, як наслiдок, вчасно виявляти найменшi тенденцiї до виникнення ризику лiквiдностi.

Практичне значення роботи полягає у можливостi використання на практицi отриманих висновкiв i вироблених рекомендацiй у процесi вдосконалення полiтики управлiння ризиком лiквiдностi банку, при розробцi методичних пiдходiв щодо розподiлу повноважень при здiйсненнi даного процесу, вибору оптимальних стратегiй поведiнки та використання альтернативних методiв виявлення, вимiрювання, оцiнки, мiнiмiзацiї та контролю за даним видом ризику, що супроводжує банкiвську установу на протязi її активної дiяльностi на ринку.

Структура роботи. Дипломна робота складається зi вступу, трьох роздiлiв, висновкiв, списку використаних джерел i додаткiв.

Повний обсяг дипломної роботи –120 сторiнок, у тому числi на 21 з них розмiщено 5 таблиць, 4 рисункiв, три додатки, список використаних джерел iз 80 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ ЛІКВІДНОСТІ

1.1. Загальна характеристика банківської діяльності та ризиків, що її супроводжують

Діяльність банків на ринку фінансових послуг є високоризиковою. Робота комерційного банку дуже різноманітна й охоплює операції зі залучення коштів, емісії та придбання цінних паперів, видачі кредитів, здійснення факторингу, лізингу, забезпечення клієнтів готівкою тощо. Виконання кожної банківської операції пов'язане з ризиками. Основні ризики банківської діяльності можуть негативно впливати на якість активів, обсяги надходжень, адекватність капіталу, чутливість банків до впливу зміни ринкових умов та їх фінансову стійкість.

У процесі діяльності кожна банківська установа незалежно від своєї спеціалізації стикається із різноманітними ризиками, що можуть як позитивно, так і негативно впливати на результати її роботи. Більшість фахівців розглядають ризик як об'єктивно-суб'єктивну категорію діяльності, що пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності в ситуації неминучого вибору, відображає міру сподіваного результату і в економічному контексті є не тільки негативним, а й позитивним явищем [7, с. 598].

Незважаючи на те, що банківським ризикам присвячено багато наукових праць, нині не існує єдиного визначення цього поняття. З погляду діяльності банків на ринку фінансових послуг, під банківським ризиком більшість фахівців розуміють загрозу втрати банком частини своїх ресурсів, недоотримання запланованих доходів, а також потенційну можливість отримати додатковий прибуток у разі реалізації певних, прийнятних для банку, фінансових ризиків [57].

Основними причинами виникнення ризиків у сучасній банківській діяльності є:

- невизначеність цілей банку чи їхньої пріоритетності, суперечливість окремих стратегічних завдань;
- моменти випадковості у діяльності банку або відсутність аналізу закономірностей розвитку явищ;

- обмеженість у часі для об'єктивної оцінки ситуації, в якій перебуває той чи інший банк;
- наявність неповної інформації щодо тенденцій розвитку діяльності банку чи можливих змін фінансового стану його клієнтів.

У банківській практиці ризик виявляє себе як цілком конкретна ймовірність втрат у вигляді недоотримання доходів, додаткових витрат, втрати власних ресурсів у наслідок здійснення певних фінансових операцій

Відносно діяльності банку існує багато варіантів визначення ризику, які згруповано у два напрями.

Перший напрям пояснює ризик з позиції фінансових результатів банків другого рівня, який включає [17, с. 36]:

- загрозу втрати банком частини своїх ресурсів, недоодержання доходів при здійсненні непередбачених додаткових витрат унаслідок проведення певних операцій;
- негативні відхилення від поставленої мети;
- небезпеку (можливість) втрат банку при настанні певних подій.

Згідно *другого напрямку* ризик визначається за допомогою методів теорії імовірності та математичного апарату, за якими ризик – це [17, с. 37]:

- відхилення фактично встановлених даних від типового стійкого середнього чи альтернативного рівня оцінюваної ознаки;
- можливість відхилення величини від очікуваних значень;
- функція, що результатом імовірності та рівня збитку;
- еквівалент варіації ймовірностей можливих наслідків ризикованого процесу;
- зважена лінійна комбінація варіації відносно очікуваної величини (математичного очікування);
- вартісне вираження імовірності події, настання якої призводить до збитків.

З переліченого випливає, що банківський ризик – можливість втрати ринкової вартості капіталу (отримання збитків) за напрямками його діяльності, пов'язана з внутрішніми та зовнішніми факторами невизначеності, що впливають на діяльність банку.

Дослідивши різні підходи щодо визначення поняття ризику у банківській діяльності та з метою ефективного керування ними, доцільно буде розглянути класифікацію системи банківських ризиків. В економічній літературі існує розподіл підходів до систематизації банківських ризиків. Кожен автор пропонує свій варіант щодо виділення тієї чи іншої ознаки, яка є основою такого поділу.

Дж. М. Кейнс був один з перших, хто здійснив класифікацію ризиків, виділивши три основні види ризиків: підприємницький, ризик «кредитора», ризик зміни вартості грошової одиниці. На його думку, підприємницький ризик – це невизначеність, про яку ми вже згадували, щодо одержання очікуваного доходу від вкладених коштів; ризик «кредитора» - ризик неповернення кредиту, що містить у собі юридичний ризик (ухилення від повернення кредиту) і кредитний ризик (нестача забезпечення); ризик зміни грошової маси – ймовірність втрати коштів через знецінення національної грошової одиниці [22, с. 7].

Й. Шумпетер у свою чергу, провів поділ ризиків на дві групи. До першої групи він включив технічний ризик, який пов'язував з можливим технічним провалом у виробництві, а також витрати, викликані стихійним лихом; комерційний ризик, який складає другу групу, пояснювався економістом відсутністю комерційного успіху [36, с. 219].

Принциповий внесок у теорію ризику та його поділу зробив В. Шарп, який розділив загальний ризик на дві умовні частини: систематичний ризик як наслідок загальноекономічних зрушень і специфічний – як результат діяльності окремої установи [24, с. 185].

Звернувшись до праць Т.Слейко та І. Серветник, можна навести наступну класифікацію банківських ризиків, виділяючи при цьому такі чотири категорії ризиків [24, с. 186]:

1. Фінансові ризики, які розподіляються на:

- а) чисті – це кредитний ризик, ризик ліквідності та платоспроможності;
- б) спекулятивні – процентний, валютний та ринковий ризики.

Спекулятивні ризик засновані на фінансовому арбітражі і можуть мати подвійний результат: або прибуток (якщо арбітраж проводиться правильно), або збиток (в протилежному випадку).

Виявляючи взаємозалежність та взаємозв'язок між різними фінансовими ризиками, їх потрібно розглядати комплексно, що дає можливість приймати адекватні рішення. Наприклад, банк, що здійснює валютні операції, як правило, підпадає під вплив додаткового ризику ліквідності та процентного ризику у випадку, якщо по строкових операціях буде мати відкриту позицію та невідповідність у термінах вимог та зобов'язань.

1. Операційні ризики залежать від ділової стратегії банку, зокрема від стратегії безпеки, а також: функціонування внутрішніх систем, включаючи комп'ютерні та комунікаційні технології; технології, спрямовані на захист від шахрайства та промислового шпіонажу; узгодженість політики безпеки банку. Операційні ризики включають: ризик неадекватності ділової стратегії, ризики внутрішніх систем та операцій, технологічні ризики.

2. Ділові ризики, пов'язані із зовнішнім середовищем банківського бізнесу, включаючи макроекономічні, політичні, правові чинники. Сюди включають: ринковий ризик, юридичний ризик, ризик помилкової ділової політики, ризик фінансової інфраструктури.

3. Надзвичайні ризики, які складаються із політичного ризику, з ризику банківської кризи, стихійних ризиків.

Подана класифікація також використовується співробітниками Світового банку Хенні ван Грюнингом і Сонею Брайович-Братанович [9, с. 28].

У свою чергу, А. Ю. Харко та В. Ю. Харко за основу класифікації системи ризиків в банку обрали джерело їх виникнення, тому запропонували дещо своєрідний підхід, поділивши їх на ділові та фінансові.

Діловий (операційний) ризик є результатом зміни чистого доходу та руху грошових коштів. Умовно дані вчені поділяють цей ризик на ризик території та

ризик діяльності. Згідно їх праці основними факторами ризиків території є країна в особі суб'єкта господарювання, з яким можуть пов'язуватись такі обставини як непрогнозованість чи прогнозованість політико-державної системи, правового поля, економічної, податкової політики, стану розвитку фінансових ринків, а також різні природно-кліматичні умови (стихії, катастрофи), соціально-економічний стан країни.

Ризик діяльності визначається організаційно-правовою формою й видом діяльності окремого суб'єкта господарювання, кваліфікацією його персоналу, ступенем зовнішньої залежності установи. Звідси випливає висновок, що чим менша частка залучених коштів в установі, тим менше вона піддається фінансовим ризикам.

Фінансові ризики дослідники розуміють як можливість втрати грошових коштів через непередбачувані зміни у структурі доходів, активів та пасивів. Серед фінансових ризиків економісти надають значну увагу тільки групі цінних ризиків, до якої включили ризик зміни відсоткових ставок та курсів валют, ринковий ризик, який пов'язаний із змінами ціни на цінні папери. На нашу думку, така зосередженість уваги тільки на цінних ризиках не дає можливості щодо комплексної оцінки всієї системи ризиків, які можуть зашкодити кредитній установі. Такий підхід потребує виокремлення серед фінансових ризиків і нецінних ризиків, до складу яких можна врахувати ризик втрати репутації, технологічний та операційний ризики, зумовлені шахрайством, втратами на усунення збоїв з обладнанням установи.

Що стосується вітчизняної банківської системи, НБУ, як інстанція першого рівня, з метою банківського нагляду виділяє дев'ять категорій ризику. Класифікацію ризиків та їхні головні складові подано на рисунку 1.1.

Відповідно до того, чи є залежність між ризиками і доходами, ризики можна вважати:

- фінансовими, які піддаються кількісній оцінці;
- нефінансовими, що не підлягають кількісній оцінці.

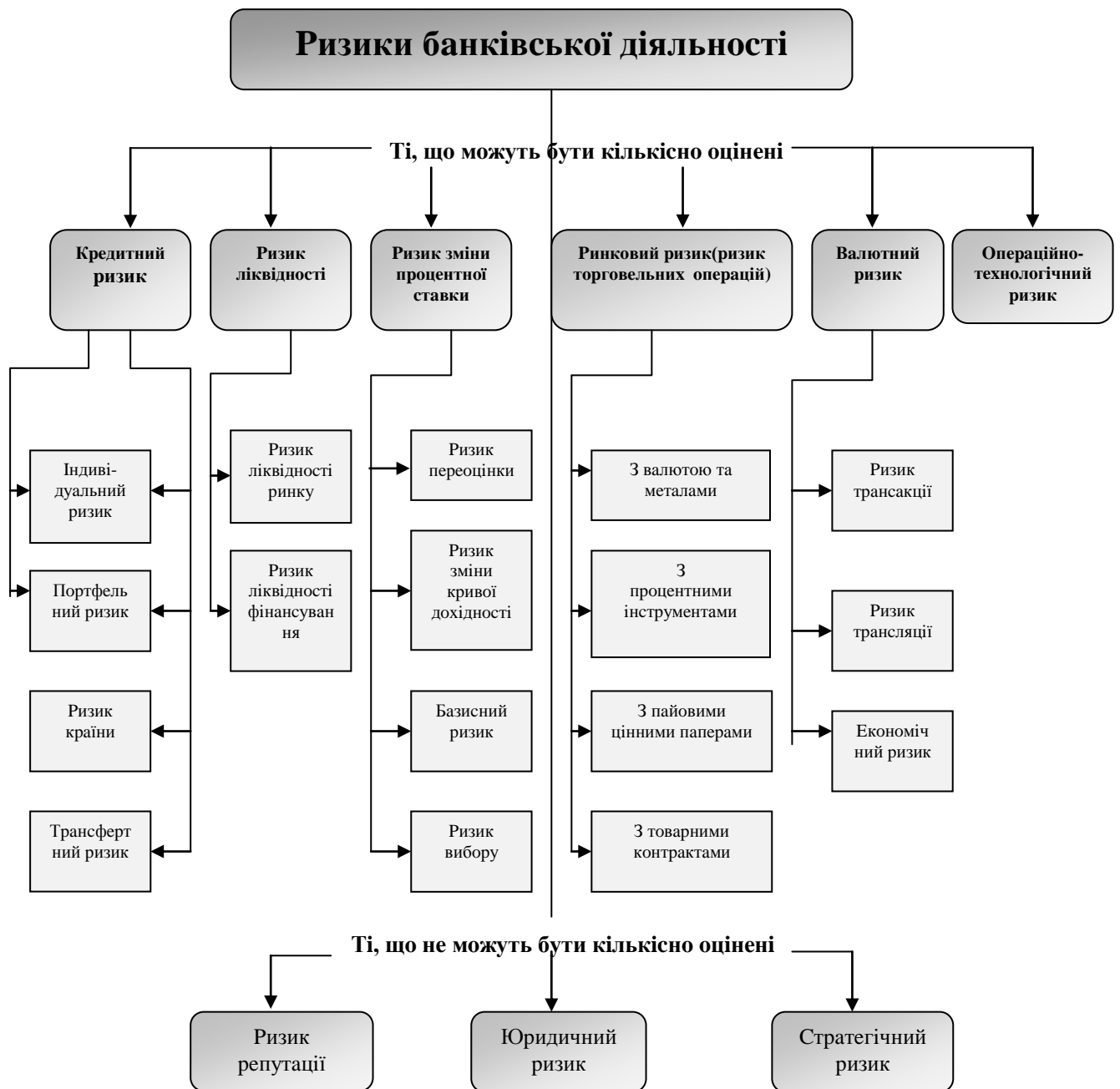

Рис.1.1. Класифікація банківських ризиків

Віднесення ризиків до категорії нефінансових визначається двома основними причинами:

- 1) ризики не можуть бути кількісно оцінені через неможливість достовірно оцінити ймовірність їх виникнення, величини збитків, до яких вони можуть призвести, величини втрати капіталу;

Неможливість достовірно оцінити ймовірність виникнення цих ризиків та їх впливу на надходження та капітал пояснюється залежністю ризиків не лише від об'єктивних факторів, але й від принципів побудови системи внутрішнього контролю в банку та від людського фактора. Наприклад, при порушенні законодавства (тут виникає юридичний ризик), неможливо точно визначити, які саме заходи будуть застосовані до банку, оскільки юридичні санкції завжди передбачають альтернативні покарання, залишаючи право на заключне слово суду чи відповідної посадової особи. До банків також може застосовуватись письмове застереження, штраф, у розмірі одного відсотка від зареєстрованого статутного фонду. Іноді покарання взагалі не вимірюється у грошовому еквіваленті (позбавлення волі керівника банку).

2) через неможливість існування рівня допустимого ризику.

На відміну від фінансових ризиків, для нефінансових не існує рівень допустимого ризику, на який банк свідомо погоджується для реалізації своїх стратегічних завдань. Банк, беручи на себе нефінансовий ризик, наприклад, ризик репутації, не може очікувати отримання доходу, за винятком випадків, коли банк спеціально створений для шахрайства чи відмивання грошей.

Ризики щодо, яких є залежність між ризиками і доходами, розглядаються як такі, що піддаються кількісній оцінці, управління цими ризиками полягає в їх оптимізації. Ризики, щодо яких немає залежності між ризиком і доходами, кількісній оцінці не підлягають, управління ними зводиться до їх мінімізації.

Ризики, які можна кількісно оцінити

Кредитний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання виконувати умови будь-якої фінансової угоди із банком (його підрозділом) або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання.

Кредитний ризик є в усіх видах діяльності, де результат залежить від діяльності контрагента, емітента або позичальника. Він виникає щоразу, коли банк надає кошти, бере зобов'язання про їх надання, інвестує кошти або іншим

чином ризикує ними відповідно до реальних чи умовних угод незалежно від того, де відображається операція – на балансі чи поза балансом.

Під час оцінки кредитного ризику розрізняють індивідуальний і портфельний ризик.

Джерелом індивідуального кредитного ризику є окремий, конкретний контрагент банку – позичальник, боржник, емітент цінних паперів. Оцінка *індивідуального кредитного ризику* передбачає оцінку *кредитоспроможності* окремого контрагента, тобто його спроможність своєчасно та в повному обсязі розрахуватися за взятими зобов'язаннями.

Джерелом *портфельного кредитного ризику* є сукупна заборгованість банку за операціями, яким притаманний кредитний ризик – кредитний портфель, портфель цінних паперів, портфель дебіторської заборгованості. Оцінка даного ризику передбачає *оцінку концентрації та диверсифікації активів банку*.

Міжнародному кредитуванню, крім кредитного ризику, притаманний *ризик країни*, який виникає через особливості економіки, соціального ладу та політичного устрою країни позичальника.

Ризик країни помітний при кредитування іноземних урядів або їхніх установ, оскільки таке кредитування зазвичай нічим незабезпечене. Існує також компонент ризику країни *трансфертний ризик*, що виникає в тому випадку, коли заборгованість позичальника не номінована в національній валюті. Незважаючи на фінансовий стан позичальника, валюта заборгованості може виявитися недоступною для нього.

Ризик ліквідності – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання в належні терміни, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат. Даний ризик виникає через нездатність управляти незапланованими відпливами коштів, змінами джерел фінансування та/або виконувати позабалансові зобов'язання.

Ризик ліквідності ринку визначається як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через нездатність банку швидко закрити розриви своїх позицій за поточними ринковими ставками, не зазнавши при цьому

неприйнятних втрат. Він виникає також через нездатність визначати або враховувати зміни ринкових умов, які впливають на спроможність залучати кошти в необхідних обсягах і за прийнятними ставками та/або реалізовувати активи швидко і з мінімальними втратами вартості.

Ризик зміни процентної ставки – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає внаслідок змін несприятливих відсоткових ставок. Цей ризик впливає як на прибутковість банку, так і на економічну вартість його активів, зобов'язань і позабалансових інструментів.

Видами даного ризику є :

а) ризик зміни вартості ресурсів, який виникає через різницю у термінах погашення та переоцінки величини ставки, активів, зобов'язань і позабалансових позицій;

б) ризи зміни кривої дохідності, який виникає через зміни в нахилі та формі кривої дохідності;

в) базисний ризик, що виникає через відсутність достатньо тісного зв'язку між коригуванням ставок, отриманих і сплачених за різними інструментами;

г) ризик права вибору, який постає із наявності права відмови від виконання угоди, яке прямо чи опосередковано є в багатьох активах, зобов'язаннях і позабалансових портфелях.

Ринковий ризик - наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, що виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів і товарів, курсів іноземних валют за тими інструментами, що є в торговельному портфелі. Такий ризик впливає з маркетмейкерства, ділінгу, прийняття позицій з боргових і пайових цінних паперів, валют, товарів та похідних інструментів (диревативів).

Валютний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, що виникає через несприятливі коливання іноземних курсів валют та цін на банківські метали.

Ризик трансакції полягає у тому, що несприятливі коливання курсів валют впливають на реальну вартість відкритих валютних позицій. Даний ризик розглядається у рекомендаціях до ринкового ризику.

Ризик перерахунку з однієї валюти в іншу (трансляційний) полягає в тому, що величина еквівалента валютної позиції у звітності змінюється у результаті змін обмінних курсів, які використовуються для перерахунку залишків іноземних валют у базову валюту.

Економічний валютний ризик полягає у змінах конкурентоспроможності банку або його структур, що входять в консолідовану групу, на зовнішньому ринку через істотні зміни обмінних курсів.

Операційно-технологічний ризик – потенційний ризик для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю, неадекватність інформаційних технологій і процесів оброблення інформації з точки зору керованості, універсальності, надійності, контрольованості і безперервності роботи.

Ризики, які не можуть бути кількісно оцінені

Ризик репутації – ризик, що виникає через несприятливе сприйняття іміджу фінансової установи клієнтами, конкурентами, акціонерами (учасниками) або органами нагляду. Це впливає на спроможність банку встановлювати нові відносини з контрагентами, надавати нові послуги або підтримувати встановлені відносини. Ризик може спричинити фінансову втрату або зменшити клієнтську базу. Даний ризик має місце на всіх рівнях організації, тому банки відповідально ставляться до своїх взаємовідносин із клієнтами та суспільством.

Юридичний ризик – ризик, що виникає через недотримання банком законів, нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм. Банківські установи наражаються на юридичний ризик через те, що мають відносини з багатьма клієнтами, посередниками, органами нагляду, податковими та іншими уповноваженими органами. Юридичний ризик може привести до сплати штрафних санкцій та адміністративних стягнень, необхідності грошового відшкодування збитків, погіршення репутації і позиції банку на ринку, звуження

можливостей для розвитку і зменшення можливостей правового забезпечення виконання угод.

Стратегічний ризик – ризик, що є наслідком неправильних управлінських рішень, неналежну їх реалізацію, неадекватне реагування на зміни у бізнес-середовищі. Такий ризик виникає внаслідок несумісності стратегічних цілей банку; бізнес-стратегій, розроблених для досягнення таких цілей; ресурсів, залучених для досягнення таких цілей; якості їх реалізації.

Проаналізувавши дану класифікацію, слід наголосити на тому, що ризики повинні відповідати наступним вимогам:

- ризики мають бути зрозумілими та усвідомленими;
- мають бути у межах рівнів толерантності, встановлених наглядовою радою;
- рішення з управління ризиками мають відповідати стратегічним завданням банку;
- рішення мають бути конкретними і чіткими;
- очікування дохідності має компенсувати очікуваний ризик;
- розподіл капіталу має відповідати розмірам ризиків.

Досить цікавим є наукове дослідження Т. Єлейко та І. Серветник, де з-поміж всіх ризиків, які традиційно виокремлюють й інші вчені в залежності від обраної класифікаційної ознаки, вони виділяють ще ризик недостовірної інформації та моральний ризик.

Ризик недостовірної інформації виникає внаслідок двох причин: технічної помилки та навмисного викривлення. Саме навмисне викривлення може привести до банкрутства, втрати капіталу, заощаджень, паніки, соціальних обурень тощо.

Звичайно недостовірною інформацією є загрозою не тільки для органів нагляду, але й для внутрішніх та зовнішніх аудиторів, аналітичних груп, що надає підстави для прийняття неадекватних управлінських рішень.

Викривлена інформація поряд з рекламою привабливих відсотків надає підстави для хибних висновків та неефективного та провального управління вкладниками власними фінансовими ризиками. Для ефективного формування

партнерства в управлінні ризиками споживачі повинні взяти на себе відповідальність за власні інвестиційні рішення, однак для цього їм необхідна прозора фінансова інформація.

Що стосується морального ризику, то він є фактором впливу на ефективне функціонування системи страхування депозитів. Основним позитивним чинником впливу на дану систему є обмеження покриття депозитів на оптимальному рівні, тобто певна межа суми повернення коштів у разі банкрутства банку. Кожна країна встановлює свій рівень страхового покриття, що обумовлено рівнем свого економічного розвитку та тенденціями ринку ресурсів, залучених від вкладників. Моральний ризик полягає у встановленні надмірної суми страхового покриття під тиском громадськості або політиків, що зменшує або зводить нанівець стимули вкладників щодо моніторингу за діяльністю банку. У цьому випадку приплив депозитів буде викривлений у бік банків з ризиковою діяльністю та більш високими депозитними ставками, що збільшить ймовірність кризи.

Реалізація даного ризику позбавляє вкладників обережності у питанні вибору банку та стримує їх від пересування своїх заощаджень у небезпечніше місце. Крім того, власники та керівництво такого банку можуть брати на себе додатковий ризик при формуванні своїх активів, знизити суму капіталу та ліквідних резервів, знаючи, що масові вилученні вкладів малоімовірні, що, у свою чергу, може призвести до системної кризи банків.

Даний вид ризику потребує більш глибокого вивчення та врахування всіх можливих наслідків його реалізації з точки зору надійності роботи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та стійкості банківської системи в цілому.

Провівши аналіз наукових досліджень низки економістів у сфері визначення суті банківських ризиків та їх систематизації, враховуючи при цьому і зарубіжний досвід, ми вважаємо доцільним навести ряд ознак, за якими вчені здійснюють їх поділ (табл. 1.1.).

Таблиця 1.1

Основні ознаки класифікації банківських ризиків

Класифікаційна ознака	Вид ризику	Характеристика ризику
За сферою виникнення	Зовнішній	Несподівані зміни законодавства, умов кредитування, оподаткування, інвестування, форс-мажорні обставини. Це також географічні, соціальні та культурні ризики
	Внутрішній	Недосконалість системи управління, технічні ризики, ризики, пов'язані із видом банку, особливостями клієнтів та здійснюваними операціями
За причинами виникнення	Об'єктивний	Брак інформації, стихійні лиха, несподівані зміни кон'юктури ринку, законодавства, умов кредитування, оподаткування, інвестування тощо
	Суб'єктивний (пов'язаний з працівником)	Брак досвіду, освіти, професіоналізму, необґрунтовані амбіції, порушення правил поведінки на ринку, недостатнє розуміння угоди
За масштабом	Локальний	Ризик окремого банку
	Регіональний	Охоплює економічну діяльність на рівні регіонів країни
	Національний	Охоплює економічну діяльність на рівні макроекономіки
	Міжнародний	Пов'язаний зі змінами кон'юктури світового ринку, відносинами між країнами тощо
	Макроекономічний	Прийняття рішень на державному рівні щодо вибору пріоритетів розвитку, наслідки якого є тривалішими та глибшими
	Локальний	Прийняття рішень на рівні регіону щодо неправильного вибору стратегії розвитку регіону, а також сюди відносять екологічний ризик, ризик безробіття
За рівнем прийняття рішень	Мікроекономічний	Прийняття рішень на рівні установи що може привести до ризику банкрутства, тобто неотримання прибутку
	Локальний	Прийняття рішень на рівні регіону щодо неправильного вибору стратегії розвитку регіону, а також сюди відносять екологічний ризик, ризик безробіття
За темпами розвитку	Виправдані	Залежать від суб'єкта діяльності
	Невиправдані	Виникли у результаті інфляційних явищ, спаду економіки, екологічних катастроф
За рівнем прогнозованості	Прогнозовані (систематичні)	Ризик зміни процентної ставки, ризик падіння загально ринкових цін, ризик інфляції. Виникають у сфері макроекономіки
	Непрогнозовані (несистематичні)	Кредитний ризик, ризик ліквідності. Сферою виникнення є мікроекономіка
За розмірами втрат	Мінімальний	Характеризується рівнем можливих втрат розрахункового прибутку в межах 0-25%
	Підвищений	Не перевищує рівня можливих втрат розрахункового прибутку в межах 25-50%
	Критичний	Можливі втрати розрахункового прибутку в межах 50-70%
	Неприпустимий	Можливі втрати розрахункового прибутку в межах 70-100%
За методом подолання	Індивідуальний	Проведення заходів подолання окремими працівником

	<i>Продовження табл.1.1</i>	
	Спільний	Проведення заходів подолання всією установою
За можливостями страхування	Піддаються страхуванню	Можливе кількісне визначення і страхування установою, що бере на себе ризик страхувальника
	Не піддаються страхуванню	Форс-мажорні ризики, оцінити рівень яких неможливо
За можливістю кількісної оцінки	Ризики, що піддаються кількісній оцінці	Дані ризики можна кількісно виміряти за допомогою різних показників
	Ризики, що не піддаються кількісній оцінці	Ризики не можуть кількісно вимірятися, а їх вплив для банку може мати значні розміри

Виходячи з поданого переліку ризиків, що можуть становити загрозу для банку, вважаємо, що такий ряд може бути продовжений, оскільки банк постійно перебуває у стані розвитку, забезпечуючи потреби клієнтів та, у відповідності до цього, з метою підвищення своєї рентабельності та ринкової вартості, розробляє нові продукти. Але, незважаючи на це, потрібно наголосити, що найбільш важливими для ефективної організації банківської діяльності, що у свою чергу потребує найбільшої уваги з точки зору управління, є кредитний ризик, валютний ризик та ризик ліквідності, які є складовими групи фінансових ризиків.

В наступному підрозділі детельніше зупинимося на розгляді ризику ліквідності.

1.2. Поняття, сутність та види ризику ліквідності банку

Ризик є невід'ємною складовою діяльності будь-якого суб'єкта господарювання в різних галузях економіки. Враховуючи специфіку діяльності банківських установ, дослідження ризиків даної сфери є особливо актуальним. Банківська діяльність є дуже чутливою до ризиків, адже будь-яке рішення приймається з урахуванням співвідношення «прибутковість - ризиковість». Фактично, усунення ризику означає відмову від тієї чи іншої операції. Оскільки банківська діяльність обов'язково супроводжується ризиками, то виникає об'єктивна необхідність їх оцінки, класифікації, аналізу й управління. Поряд із кредитним, депозитним, процентним ризиками більшість науковців виділяють ризик ліквідності, як один з найважливіших банківських ризиків.

Ризик ліквідності є одним з основних видів фінансового ризику, на який необхідно звернути увагу ризик-менеджеру, однак водочас він є найменш дослідженим та формалізованим явищем у сучасній теорії фінансів. Важливість оцінки цього ризику та управління ним останніми роками значно зросла.

В Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні зазначається, що банківська діяльність піддається ризику ліквідності - ризику недостатності надходжень грошових коштів для покриття їх відпливу, тобто ризику того, що банк не зможе розрахуватися в строк за власними зобов'язаннями у зв'язку з неможливістю за певних умов швидкої конверсії фінансових активів у платіжні засоби без суттєвих втрат [29, с. 24].

Провівши аналіз наукових праць як вітчизняних так і іноземних авторів, можна зробити висновок, що немає єдиної думки щодо визначення поняття ризику ліквідності. Одні економісти пов'язують його з факторами його виникнення; інші – з вірогідністю виникнення збитків внаслідок необхідності здійснення швидкої конверсії фінансових активів; треті – зі зміною чистого доходу та ринкової вартості акцій, викликаною ускладненнями в отриманні готівкових коштів за помірними цінами шляхом продажу активів або шляхом нових кредитів.

Зокрема, О. Деревська вважає, що ризик ліквідності виникає через нездатність управляти незапланованими відпливами коштів, змінами джерел фінансування та виконувати позабалансові зобов'язання, вчена даний вид ризику визначає як «ризик погіршення стану надходжень або власних коштів, внаслідок неспроможності банку виконувати свої зобов'язання вчасно та без збитків» [19, с. 45].

Згідно до Положення бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» №559 від 30.11.2001 року, ризик ліквідності визначається як «наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання у належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат» [58].

З урахуванням зазначених підходів можна таким чином сформулювати сутність цього виду ризику. Ризик ліквідності є ризиком понесення збитків (атрати частини капіталу) внаслідок нездатності чи неможливості банку своєчасно та без втрат для себе залучити додаткові фінансові ресурси чи реалізувати наявні активи для виконання взятих на себе зобов'язань перед кредиторами та вкладниками.

Деякі економісти ризик ліквідності трактують більш широко, називаючи його ризиком незбалансованої ліквідності і включають до нього не лише ризик незбалансованої ліквідності, а й надлишкової ліквідності. Ризик незбалансованої ліквідності пов'язується з імовірністю того, що банк не зможе виконати свої зобов'язання або втратить частину доходів через надмірну кількість високоліквідних активів. Відтак, ризик незбалансованої ліквідності – це можлива небезпека втрат у разі неспроможності банківської установи виконати свої зобов'язання щодо пасивів балансу вимогам щодо активів. Виникає тоді, коли банк не може знайти на ринку позичкових капіталів ресурсів для рефінансування наданих кредитів, строки платежів за якими ще не настали. Це ризик, який виникає через зниження рівня ліквідності активів, фінансованих з оборотного капіталу, внаслідок чого розбалансовуються в часі додатний і від'ємний грошовий потоки [23].

Так у монографії «Банковское дело: стратегическое руководство» під редакцією В. Платонова та М. Хігінса зазначається, що ризик недостатньої ліквідності виражається у неможливості своєчасно виконати свої зобов'язання та для цього необхідний продаж активів банку на вигідних умовах; ризик надлишкової ліквідності – у втраті доходів через надлишок високоліквідних активів та внаслідок цього невиправданого фінансування низько доходних активів за рахунок платних для банку ресурсів [8, с. 56].

Правомірність такого трактування можна пояснити єдиною природою джерела ризику – незбалансованістю за сумами та строками активів та пасивів, яку банк не може усунути без втрат для себе. При цьому в одному випадку (ризик недостатньої ліквідності) втрати полягають у набутті ліквідних активів за

несправедливою ціною, а в іншому (ризик надлишкової ліквідності) – у недоотриманні доходу.

Варто зазначити, що для детальнішого дослідження ризику ліквідності варто зупинитись на його класифікації. Під класифікацією ризиків слід мати на увазі розподіл ризиків на конкретні групи за відповідними ознаками для досягнення поставленої мети. Деякими фахівцями ризик ліквідності розглядається у складі фінансових ризиків, а саме ризиків системних характеристик. Іншими авторами ризик ліквідності розглядається у складі ризиків активних операцій, пов'язуючи його в основному з операціями з цінними паперами. Досить поширеним є поділ ризиків на внутрішні і зовнішні. На нашу думку така класифікація є некоректною по відношенню до ризику ліквідності. Причинами виникнення ризику незбалансованої ліквідності можуть бути як зовнішні, так і внутрішні чинники, тому цей ризик неможна однозначно віднести до зовнішніх чи внутрішніх ризиків.

Щодо класифікації саме ризику ліквідності, то він поділяється на [76, с. 102]:

- ризик ліквідності фондування (недостатності грошових коштів) пов'язаний зі зниженням спроможності банку виконувати свої зобов'язання в зазначені строки чи неможливістю повністю або частково покрити грошовими коштами вимоги контрагентів;
- ризик ліквідності активів пов'язаний з неможливістю реалізувати активи в тих чи інших сегментах фінансового ринку, що призводить до втрат.

Згідно з іншою класифікацією виділяють наступні види ризику ліквідності [56, с. 26]:

- балансовий ризик ліквідності – тобто ризик того, що банк у певний момент часу не зможе виконати свої зобов'язання за рахунок наявних ліквідних активів унаслідок неадекватної структури балансу та незбалансованості між обсягами і термінами погашення активів і пасивів;
- ризик ліквідності ринку – ризик того, що у певний момент часу виникне ситуація, за якої банк не в змозі буде придбати на фінансовому ринку

необхідні кошти за діючою ринковою ставкою через недостатність поточних обсягів торгівлі або низький кредитний рейтинг самого банку-позичальника;

- ризик події – наявний або очікуваний ризик, що загрожує доходам і капіталу банку, і який спричиняється особливими ситуаціями. Даний ризик є наслідком зовнішніх (політичних, соціально-економічних та інших) ризиків.

У свою чергу балансовий ризик ліквідності поділяється на:

- ризик зобов'язань до запитання – тобто ризик того, що відплив коштів з поточних рахунків клієнтів банку перевищить залишок коштів на його коррахунках і в касі;
- депозитний ризик – ризик дострокового зняття вкладниками строкових депозитів;
- кредитний ризик – ризик невиконання або несвоєчасного виконання перед банком зобов'язань іншими банками та позичальниками.

Існує також класифікація згідно з якою ризики ліквідності можна поділити на дві групи - ризик поточної ліквідності, тобто виникнення ситуації, коли немає коштів для виконання поточних платежів, і ризик перспективної ліквідності, коли можливе порушення платоспроможності в перспективі, у зв'язку із незбалансованістю активів і пасивів по будь-яким терміновим групам [73, с. 15].

Узагальнюючи, можна сказати, що ці різні підходи підкреслюють результативну та факторну сторону ризику, однак результативна сторона трактується більш вузько. Приймаючи ризик у своїй діяльності банк розраховує на успіх з одночасною вимогою знати, яким чином долати негативні наслідки.

Неспроможність виконати цю вимогу через об'єктивні чи суб'єктивні причини призводить до негативного результату діяльності. Друга ж складова ризику ліквідності відображає факторну сторону. Її виокремлення є необхідною та обов'язковою умовою для розкриття сутності ризику. Як зазначає О.І. Лаврушин, саме вона підкреслює специфічну природу кожного ризику, тоді як результативна складова визначає природу ризику взагалі [2, с. 123].

Для ризику ліквідності ця факторна сторона полягає у можливості не виконати зобов'язання перед вкладниками та кредиторами через відсутність необхідних джерел чи виконати їх із втратами для себе. До таких джерел відносять високоліквідні активи, ліквідні активи, що можуть бути швидко конвертовані в грошові кошти, залучення міжбанківських кредитів, випуск власних цінних паперів, отримання кредитів у центральному банку. При цьому при виборі джерел покриття дефіциту ліквідності банк має вивчити деякі аспекти.

Йдеться про терміновість потреб банку в ліквідних ресурсах, тривалість такої потреби, свободу доступу банку до ліквідних засобів, резервні вимоги, які висуваються до ресурсів, що залучаються банком. Крім того, П. Роуз у роботі «Банківський менеджмент» виділяє також відносну вартість і ризик альтернативних джерел засобів, очікувані відсоткові ставки, перспективи грошово-кредитної політики, можливість страхування та регулювання, що застосовується до джерел ліквідних засобів [70, с. 453].

Х. Ван Грюнінг і С. Брайович Братанович сформулювали ряд проблем, які можуть виникнути в банку при здійсненні запозичень на зовнішньому ринку [13, с. 154]:

- запозичення ресурсів на міжбанківському ринку не завжди можуть бути доступні. Якщо банк втрачає довіру на цьому ринку, його ліквідність може бути під загрозою;
- управління пасивами може призвести до зниження обсягу короткострокових цінних паперів та збільшення обсягу короткострокових зобов'язань;
- конкуренція на ринку міжбанківських кредитів може призвести до зростання високоризикових вкладень банку;
- при купівлі ресурсів на ринку для забезпечення вже існуючих зобов'язань завжди існує небезпека понести збитки через високу їх ціну;
- за наявності кризової ситуації на грошовому ринку практично всі банки, крім найбільших, отримуватимуть кредити під високі відсоткові ставки; придбання коштів за низькою ціною збільшує схильність банку до ризиків змін відсоткових ставок.

Отже, неможливість звернення до того чи іншого джерела без збитків для себе може бути викликана як внутрішніми, так і зовнішніми факторами, що впливають на стан ліквідності конкретного банку.

Незважаючи на різні підходи до розуміння сутності поняття ризику ліквідності, фактори є однаковими як для ризику недостатньої, так і незбалансованої ліквідності, їхня природа також є однаковою.

До внутрішніх факторів ризику ліквідності прийнято відносити:

- якість активів і пасивів;
- ступінь незбалансованості активів і пасивів за строками, сумами та в розрізі окремих валют;
- рівень банківського менеджменту;
- імідж банку.

Якість активів виражається у низькій ліквідності, що не дозволяє своєчасно забезпечити приплив грошових коштів. Якість пасивів обумовлюється можливістю непередбачуваного, дострокового відтоку вкладів і депозитів, що збільшує обсяг вимог до банку в кожний конкретний момент. Незбалансованість активів і пасивів за строками, сумами та в розрізі окремих валют не у всіх випадках являє загрозу ліквідності. Якщо рівень цієї незбалансованості не виходить за критичні точки та якщо має місце різнохарактерна направленість відхилень у майбутні періоди, ризик ліквідності є мінімальним. Рівень і тенденція у незбалансованості активів і пасивів визначають можливість банку позбавитися її. Вихід за критичні точки та стабільність характеру відхилень створюють загрозу не оволодіти ситуацією та відрегулювати свою ліквідну позицію. Якість банківського менеджменту визначає професіоналізм прийняття рішень як на стадії здійснення окремих операцій (при видачі кредитів, купівлі цінних паперів, залученні депозитів і вкладів, здійсненні збалансованих операцій) чи в процесі структуризації балансу в розрізі строків і валют, так і при регулюванні невідповідностей, що виникають між активами та зобов'язаннями банку (вибір найбільш оптимального джерела погашення зобов'язань банку).

Позитивний імідж банку дозволяє йому мати найбільш сприятливі умови залучення та розміщення коштів.

Наведені фактори, що обумовлюють виникнення ризику ліквідності, по суті визначають нездатність чи зниження здатності банку усунути цей ризик, відображаючи його якісну природу. Нездатність банку виконати свої зобов'язання перед вкладниками полягає не в самому факті виникнення невідповідності сум активів і пасивів за строками та валютою, а в рівні та якості цієї невідповідності, що виражається:

- у нездатності чи послабленні здатності фінансувати прийняті на себе зобов'язання за рахунок залучення нових депозитів, отримання кредитів, випуску та розміщення цінних паперів;
- у нездатності банку реалізувати наявні активи через їхню низьку якість;
- у нездатності менеджменту відрегулювати ситуацію внаслідок низького професійного рівня.

Інша група факторів – зовнішні – обумовлюють неможливість чи послаблення можливості банку за даних умов позбавитися ризику ліквідності.

До таких факторів можна віднести:

- політичну ситуацію в державі, що визначає довіру ділових кіл до уряду та суспільства, банківської системи;
- економічну стабільність у державі, що дозволяє розвиватися відносинам ринкового типу;
- розвиток ринку цінних паперів і ринку міжбанківського кредитування;
- стан грошово-кредитних індикаторів (рівень інфляції, відсоткових ставок, валютного курсу, динаміки цін на фондовому ринку тощо);
- ефективність наглядової політики центрального банку.

Ці фактори визначають загальний економічний клімат у державі, що впливає на економічну активність суб'єктів господарювання, у тому числі банків, стан ресурсної бази банків, сфери вкладення коштів, ризикованість і дохідність операцій банків.

Єдина природа внутрішніх факторів виражається у тому, що надлишкова ліквідність, як і недостатня, відображає нездатність банку повно та своєчасно усунути невідповідність, що виникає між активами та пасивами відповідних строків. Причинами такого становища можуть бути: у випадку надлишкової ліквідності – обережність чи невміння управління ситуацією, знаходити сфери розвитку операцій банків; у випадку недостатності ліквідності – агресивність політики, невміння оцінювати реальну ситуацію. Єдина природа зовнішніх факторів відображає нездатність банку оцінювати та враховувати зовнішнє середовище, в якому він функціонує.

Враховуючи єдину природу факторів, що впливають на ліквідність банку, Базельським комітетом з банківського нагляду ризик ліквідності було визначено як «ризик втрати спроможності фінансувати збільшення активів та виконувати зобов'язання, коли настає час їх виконання» [65].

Перетворення ліквідності, безумовно, є однією з головних функцій банків, оскільки банки трансформують короткострокові вклади, залучені кошти (зобов'язання) у довгострокові позики та кредити (активи). Тому всі банки знаходяться у стані нестійкої рівноваги, коли вони повинні, з одного боку, мати стійкі джерела залучення коштів, а з іншого – інвестувати в активи, щонайменш деяка частина з яких може бути реалізована в короткостроковий період. Банкам необхідно також вибирати між швидким зростанням активів і нездатністю фінансувати це зростання за рахунок довгострокових та стабільних джерел, розраховуючи при цьому на підтримку інших банків, які зможуть надати надлишок своєї ліквідності. Банкам необхідно також визначитись і в питаннях прибутковості. Довгострокові та стабільні джерела фінансування зазвичай є дорожчими за короткострокові депозити до запитання, що обмежує прибуток. Крім того, ліквідні активи (такі, як облігації), як правило, приносять менший прибуток, аніж довгострокові кредити.

Раціональне управління ліквідними активами може знизити вірогідність того, що серйозні труднощі, які можуть виникнути в окремих банках, можуть негативно позначатися на загальній фінансовій стабільності. Річ у тім, що

проблеми ліквідності одного банку можуть мати наслідки для всієї банківської системи («ефект доміно»), розповсюджуючись через міжбанківський ринок.

Варто визнати, що управління ризиком ліквідності досі є скоріш мистецтвом, аніж наукою, тому знання, придатні для застосування на практиці, можуть бути отримані більшою мірою лише емпіричним шляхом. Усвідомлюючи наявність подібного ризику та зважаючи на нього, банки повинні здійснювати управління портфелем фінансових інструментів, тим більше, що ризику ліквідності властиво проявлятися саме у кризових ситуаціях.

При роботі на фінансових ринках завжди вимагається оцінка розміру своєї позиції по відношенню до ринку та у випадку великої позиції особливо уважно слідкувати за зміною ситуації на ринку.

Таким чином, у банківській сфері стоїть питання про дотримання оптимального рівня ліквідності, що знаходиться у проміжку між втратою платоспроможності та збільшенням доходів. При виборі шляхів досягнення оптимальної ліквідності банки повинні виходити з таких принципів [39, с. 21] :

- золоте правило балансу – строк пасивів має відповідати строкам активів;
- теорія залишків – вклади, що можуть бути відкликані в будь-який момент, як правило, доступні відносно тривалий термін, що задовольняє ліквідність. Залишки є частиною вкладів, яким притаманна довгостроковість;
- теорія легкорезалізованості – активи можуть бути швидко реалізовані на ринку, отже є ліквідними. При встановленні ліквідності активів важливу роль відіграє час, протягом якого вони можуть бути реалізовані, а формальна тривалість таких активів не є по суті важливою;
- теорія максимального обтяження – можливі втрати внаслідок передчасного продажу мають обмежуватися розміром власного капіталу.

1.3. Методи управління ризиком ліквідності

Ризиком ліквідності називається проблема недостатності наявних і залучених коштів для того, щоб забезпечити повернення депозитів, видачу кредитів і т.ін. Банк, що зіткнувся з ризиком ліквідності, може бути змушений залучати кошти за поточною ставкою ринку, що може виявитися вище ставки

пасива, який працював до того в банку, що призведе до зниження прибутку банку. Недолік ліквідності частіше обумовлюється несподіваним і значним відтоком депозитів, що змушує банк запозичати кошти за вищою відсотковою ставкою, ніж ставки, за якими роблять подібні запозичення інші банки, що також негативно впливає на прибуток.

Одержання прибутку як правило пов'язане з тимчасовою втратою деякої ліквідності. Проблеми з ліквідністю виникають у банку, якщо вони виникають у клієнтів; свої проблеми з ліквідністю клієнти перекладають на банк, що зобов'язаний їх вирішувати, тому що за це банку вже сплачено самим фактом розміщення клієнтом своїх грошей на банківських рахунках.

Одним із показників рівня ризику ліквідності є співвідношення запозичених коштів і сукупних активів. Зростання обсягу запозичених коштів збільшує ймовірність настання кризи ліквідності у разі підвищення відтоку депозитів або погіршення якості кредитів. Іншими показниками рівня ризику ліквідності є [61, с. 59]:

- відношення нетто-кредитів до сукупних активів;
- відношення наявних коштів і міжбанківських кредитів з терміном погашення, який минає, до сукупних активів;
- відношення активів (у наявній формі) й урядових цінних паперів до сукупних активів.

Активи включають готівку в сховищі банку, кошти на рахунках у Держбанку, депозити в інших банках, готівку в процесі інкасації. Стандартні способи зниження рівня ризику ліквідності включають збільшення частки коштів банку, що направляються в ліквідні активи та активи, що легко реалізуються на ринку (урядові цінні папери), чи використання більш довгострокових пасивів для фінансування операцій банку.

Завдання з управління ліквідністю полягає в тому, щоб наявні кошти були в розпорядженні банку тоді і там, коли і де вони потрібні йому найбільше. Ліквідність необхідна банкам для того, щоб бути готовими до вилучення депозитів і задовольняти попит на кредити. Банки можуть або накопичувати

ліквідність у своїх балансах, або здобувати її на грошових ринках, або використовувати обидва способи. На додаток до цього банки займаються продажем ліквідності.

Здатність банку забезпечити ліквідність вимагає наявності високоліквідних і легкопереміщуваних активів. Ліквідність і переміщення — два ключових поняття. Вимога ліквідності означає, що фінансові активи мають бути доступні в найкоротший термін (протягом дня) за номіналом. Вимога переміщуваності означає, що права на володіння фінансовими активами мають бути переданими за номіналом іншому економічному суб'єкту у формі, прийнятній для нього. Фінансові інструменти називаються ліквідними, якщо їх можна швидко продати на наявному ринку при невеликому ризику збитків для продавця.

Накопичена ліквідність є внутрішнім джерелом, якщо вона складена у формі певних активів у балансі банку. Цей процес, відомий за назвою «перетворення активів», може здійснюватися або шляхом розсуду, або природним шляхом при погашенні кредитів і цінних паперів. Планування очікуваного потоку готівки від позичальників отримало назву теорії очікуваного доходу.

Банк повинен надавати будь-які вигідні для себе позики, ставлячи перед керуючим ліквідністю банку завдання знайти достатню кількість коштів для забезпечення видачі вигідного кредиту.

Банк є ліквідним, коли він має можливість дістати ліквідні кошти за прийнятними цінами в необхідній кількості й у необхідний момент. Управління ліквідністю припускає наявність достатніх коштів у легко- і швидкоореалізованих активах, а також можливість здійснювати позики (за помірною ціною) з метою задоволення потреб саме тоді, коли вони виникають. Оскільки час є вирішальним фактором в управлінні ліквідністю, банк повинен точно знати як, коли і звідки можуть бути отримані необхідні ліквідні кошти.

Загальноприйнято три підходи рішення проблем ліквідності банку [32, с. 14]:

- забезпечення ліквідності за рахунок активів (управління активами);

- забезпечення ліквідності за рахунок позикових ліквідних коштів (управління пасивами);
- збалансоване управління ліквідністю (активами і пасивами).

Існують різні методи управління ризиком ліквідності, у порівнянні з іншими, кожен з цих методів має як переваги, так і недоліки. Економічна доцільність застосування того або іншого методу управління ризиком ліквідності зумовлена характеристиками банківського портфеля, особливостями банківських операцій та середовищем, у якому функціонує банк. Так, коли останній використовує різні джерела залучення коштів, завдання управління ліквідністю ускладнюється. Тоді може бути доцільним застосування методу конверсії фондів, що припускає як управління активами, так і управління пасивами. Коли ж ресурсна база банку досить однорідна, а можливості використання операцій на грошовому ринку обмежені, доцільним може виявитися простіший метод фондового пулу [38, с. 156].

Найдавніший спосіб забезпечення потреб банку в ліквідних коштах відомий як управління ліквідністю через управління активами. У чистому вигляді ця стратегія вимагає накопичення ліквідних коштів у вигляді ліквідних активів – головним чином коштів і цінних паперів, що швидко реалізуються. Коли виникає потреба в ліквідних коштах, вибірково активи продаються доти, поки не буде задоволено попит на наявні кошти. Цю стратегію управління ліквідністю часто називають трансформацією активів, оскільки ліквідні кошти надходять за рахунок перетворення не грошових активів у наявні кошти.

Багато банків у якості джерела ліквідних коштів дедалі частіше використовують позики на грошовому ринку. Це стратегія позикової ліквідності, яка часто називається управлінням купівельною ліквідністю або управлінням пасивами, в чистому вигляді передбачає позику коштів, які швидко реалізуються, в кількості, достатній для покриття всього очікуваного попиту на ліквідні кошти. Однак до позик вдаються тільки тоді, коли виникає така необхідність, щоб уникнути накопичення занадто великого обсягу незадіяних ліквідних коштів в активах. Якщо попит на ліквідні кошти перевищує його

очікуваний рівень, банк підніматиме пропоновану їм ставку, поки не одержить необхідну суму коштів, які швидко реалізуються. Позика ліквідних коштів є найбільш ризиковим способом вирішення банком проблем ліквідності (але він дає більш високий очікуваний прибуток) внаслідок змінності процентних ставок грошового ринку та доступності кредиту.

Метод загального фонду коштів [38, с. 167]

Цей метод є простим при застосуванні, тому його часто використовують, особливо в періоди надлишку грошей. Суть методу загального фонду коштів полягає в тому, що всі ресурси банку об'єднуються в загальний фонд коштів з подальшим їх розподілом між тими видами активів, які, з позиції банку, є найбільш прийнятними щодо їх дохідності. Для здійснення активної операції не має значення, з якого джерела надійшли кошти, але при цьому обов'язковою умовою є дотримання адекватного рівня ліквідності коштів, вкладених у відповідні активи (рис. 1.2).

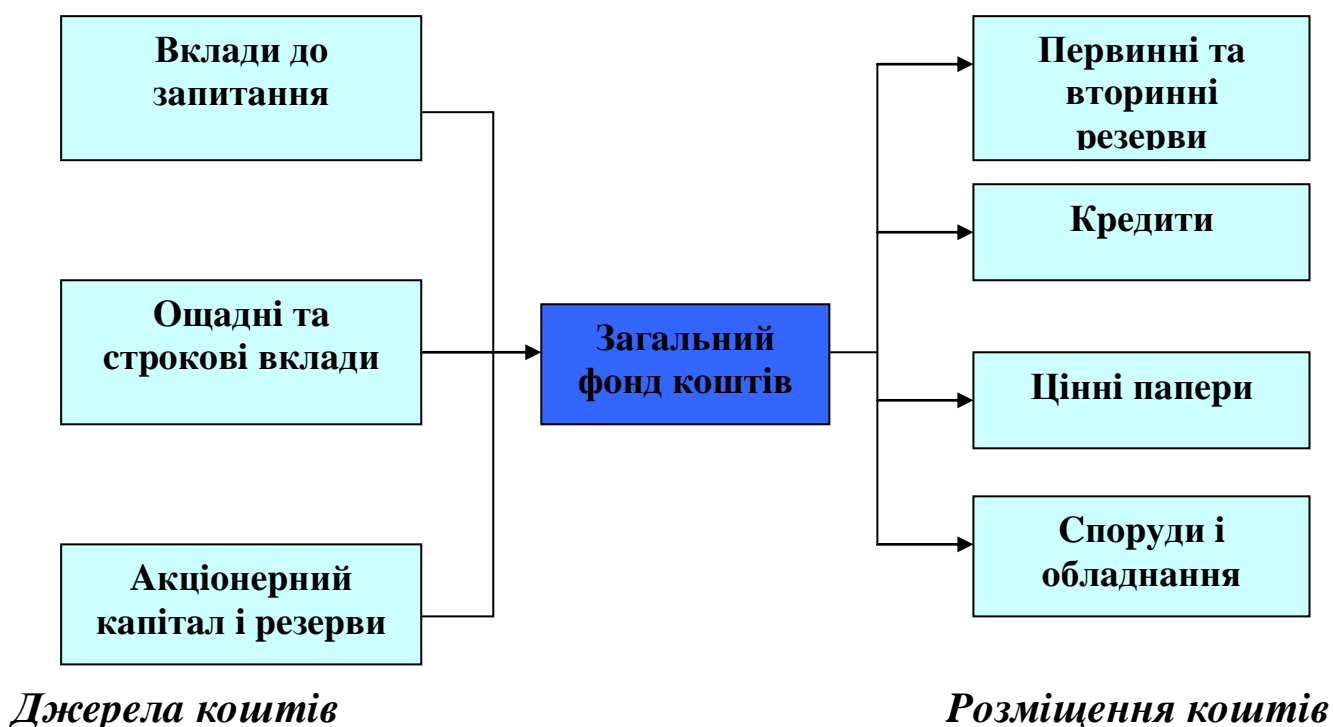

Рис. 1.2. Схема управління активами методом загального фонду коштів

Застосування цього методу управління активами пов'язане з кредитними операціями банку, тому його можна рекомендувати для використання малим і середнім банкам. Принципи застосування цього методу передбачають поєднання

прибутковості та ліквідності. Тому, формуючи оптимальну структуру розміщення фінансових ресурсів, банк повинен для себе визначити співвідношення первинних і вторинних резервів.

Під первинними резервами слід розуміти касу і прирівняні до неї кошти, кореспондентський рахунок у Національному банку, кореспондентський рахунок в інших банках, тобто це високоліквідні активи, безпосередньо пов'язані з миттєвою ліквідністю. Очевидно, що первинні резерви з огляду на високу ліквідність практично не приносять доходу (за винятком випадків виплати відсотків за залишками на кореспондентських рахунках у банках-кореспондентах), тому питома вага даних активів щодо сумарних активів повинна відповідати виконанню нормативу миттєвої ліквідності, вирішенню дилеми прибутковість – ліквідність.

Первинні резерви покликані своєчасно задовольняти всі зобов'язання банку, тобто бути джерелом банківської ліквідності. Під вторинними резервами розуміють державні цінні папери. Вони мають високий ступінь ліквідності і представляють інтерес з точки зору доходності. Такий умовний поділ на первинні та вторинні резерви визначається самостійно планово-економічним відділом на основі власних оцінок ситуації, даних активів і доцільності.

Функціональність вторинних резервів пояснюється виконанням двох вимог – ліквідності та переміщення. Відповідно їх значення для оперативного управління банківської ліквідності полягає в тому, що вторинні резерви є джерелом поповнення первинних.

Перевагою методу загального фонду є те, що він дає змогу визначити багато варіантів використання коштів в активних операціях. Однак суттєвим його недоліком є відсутність чітких критеріїв для розподілу коштів за категоріями активів. Тобто, при розміщенні коштів більше уваги приділяється ліквідності банку при вилученні вкладів і менше уваги приділяється необхідності задовольняти заявки клієнтів на кредит, що негативно впливає на доходність; не враховуються різні вимоги ліквідності щодо вкладів до запитання, ощадних вкладів, строкових вкладів і основного капіталу, що є однією із причин

зменшення дохідності; не містить чітких критеріїв для розподілення коштів за категоріями активів, тому вирішення завдання управління ліквідністю і дохідністю залежить від досвіду та інтуїції банківського керівництва.

Метод розподілу активів (метод конверсії коштів)[76, с. 102]

Дає можливість подолати обмеженість методу загального фонду коштів. Згідно з моделлю розподілу активів, розмір необхідних банку ліквідних коштів залежить від джерел залучення. За допомогою цього методу робиться спроба розмежувати джерела коштів відповідно до норми обов'язкових резервів і швидкості їх обігу.

Наприклад, вклади до запитання потребують більш високої норми обов'язкових резервів порівняно з ощадними і строковими вкладками і швидкість їх обігу також вища, ніж у інших вкладів. Така модель передбачає створення в самому банку декількох мінібанків – центрів, де зосереджені кошти, залучені банком із різних джерел. Кожний центр розміщує кошти самостійно, незалежно один від одного, і для кожного джерела створюються резерви. Найбільший резерв – за вкладками до запитання, далі в міру спадання – для ощадних і строкових вкладів, мінімальний – для основного капіталу (рис. 1.3.).

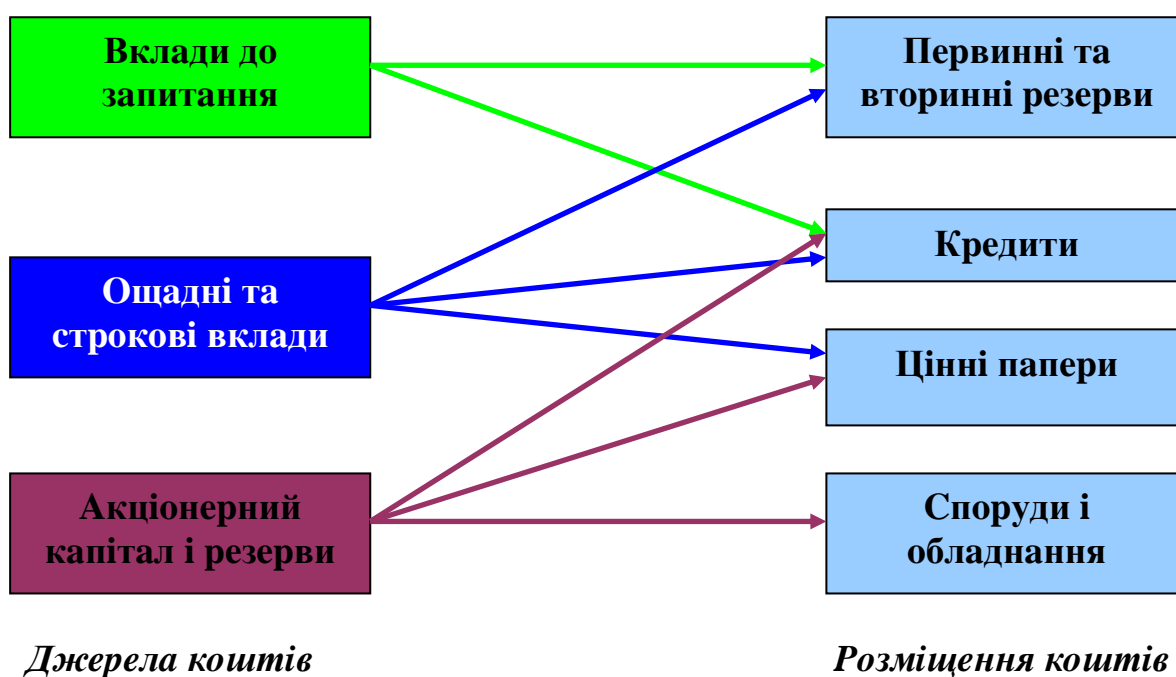

Рис. 1.3. Схема управління активами методом розподілу

Перевагою методу розподілу активів є зменшення частки високоліквідних активів і вкладення додаткових коштів у кредити та інвестиції, що призводять до збільшення прибутку.

Недоліком цього методу можна вважати те, що при розміщенні коштів у різні категорії активів недостатня увага приділяється необхідності задовольняти заявки клієнтів на кредит, що негативно впливає на дохідність банку; за відсутності тісного взаємозв'язку між швидкістю вкладів тієї або іншої групи і коливаннями загальної суми вкладів, що розглядається групою, ефективність методу знижується, оскільки основою виділення різних центрів ліквідності – дохідність є швидкість обігу різних типів вкладів.

Отже, два вищезазначених методи управління активами не можна вважати повністю досконалим. В обох методах акцент робиться на ліквідності обов'язкових резервів і можливому вилученні вкладів, приділяючи менше уваги необхідності задовольняти заявки клієнтів на кредит. Разом з цим, відомо, що при підвищенні ділової активності збільшуються і вклади, і кредити. Якщо виникає така ситуація, то банку, крім встановлених норм обов'язкових резервів, потрібна лише невелика кількість додаткових ліквідних коштів для покриття вилучення вкладів. Слід зазначити, що потрібно враховувати окремим банкам сезонні коливання, коли попит на кредит може збільшуватися саме тоді, коли обсяги вкладів зменшуються.

Метод заміщення активів

Особливої популярності набув у 70-х і на початку 80-х років ХХ ст., коли після нафтової кризи на міжнародних ринках накопичилась надлишкова ліквідність. Великі банки самостійно регулювали рівень ліквідних коштів, що використовувались для залучення капіталу або заміщення одних коштів іншими. Такий підхід ґрунтувався на теорії, відповідно до якої при відсутності системної кризи ринок завжди буде спроможний задовольнити потреби його учасників у ліквідності. Ризик полягав не у відсутності ліквідних коштів, а у вартості їх залучення банком. Банки, що мали міцний фінансовий стан, теоретично завжди

можуть замінити депозити, які в них є, і тому їм немає необхідності корегувати свої баланси. Розмір кредиту, який може отримати банк на міжбанківському ринку, залежить від капіталу (як правило, це близько 5 % капіталу) [38, с. 189].

Цей метод ґрунтується на припущенні ліквідності внутрішнього міжбанківського ринку і постійного доступу банку на нього. Однак, як показує досвід, жодне з цих припущень не виконується на практиці, тому Базельський комітет розповсюдив застереження щодо неприйнятності використання цього методу визначення ліквідності через його низьку надійність. Але він досі застосовується банками при проведенні ліквідної політики, зокрема, коли вони намагаються визначити можливість отримання нових кредитів, перш ніж ринкові ставки зміняться не на їхню користь. Органи нагляду повинні зважати на те, що цей метод досі може успішно використовуватись у зазначених цілях. Разом з тим, регулятор повинен зауважити, що цей підхід не прийнятний для коректного визначення рівня ліквідності.

Метод управління пасивами

У 60-70 рр. ХХ ст. багато банків з ініціативи найбільших кредитних інститутів в якості ліквідних коштів почали використовувати кредити на грошовому ринку. Така стратегія запозиченої ліквідності відома як управління пасивами, пропонує позику коштів, що швидко реалізуються, в кількості, необхідній для задоволення очікуваного попиту на ліквідні кошти. Однак слід зазначити, що залучення зовнішніх запозичень здійснюють лише тоді, коли намагаються уникнути накопичення значного обсягу незадіяних ліквідних коштів в активах. У разі якщо попит на ліквідні кошти перевищує його початковий рівень, банк буде просто підвищувати відсоткову ставку за кредитами доти, доки не отримує необхідну суму коштів, що швидко реалізуються [38, с. 190].

Основними джерелами кредитних ліквідних коштів для банку є: депозитні сертифікати; кредити в центральному банку; продаж ліквідних цінних паперів з низьким ступенем ризику за згодою про купівлю цінних паперів; відкриття депозитних рахунків в іноземній валюті.

Запозичення ліквідних коштів є найбільш ризикованим способом розв'язання банком проблем ліквідності через мінливість відсоткових ставок грошового ринку і доступності кредиту. При цьому він дозволяє розраховувати на більш високий прибуток. Банки, як правило, змушені купувати ліквідні кошти в найскрутніший період, коли інші альтернативи вичерпані. Вартість кредитів банку завжди не визначена, це ще більше збільшує невизначеність розміру чистих доходів банку. Крім цього, банки, які мають фінансові труднощі, як правило, потребують більшої кількості запозичених ліквідних коштів, оскільки, дізнавшись про ускладнення в діяльності банку, клієнти починають знімати свої кошти з рахунків. З іншого боку, інші кредитні установи все менше зацікавлені в кредитуванні проблемного банку через занадто високий рівень ризику [68, с. 49].

Метод математичного моделювання є найбільш перспективним порівняно з іншими методами та дозволяє одночасно оперувати як пасивами, так і активами банку в тісному взаємозв'язку з урахуванням рівня ліквідності. Метод має широке практичне застосування, що дає можливість керівництву банку приймати необхідні управлінські рішення, прогнозувати наслідки прийняття рішень, а також адаптувати ці рішення до зміни економічної кон'юнктури або до помилок у прогнозах. Основним недоліком цього методу є складність його використання на практиці, оскільки потребує певних знань і навичок від працівників банку [60, с. 9].

Однак, жоден із розглянутих вище методів не дозволяє всебічно оцінити і управляти ліквідністю банку. Тому для ефективного управління ліквідністю доцільно паралельно використовувати зазначені методи. Це дозволить порівнювати отримані результати за кожним з них, що, в свою чергу, дасть можливість коректно прогнозувати рівень ліквідності.

Найбільша ефективність методу розподілу активів, на наш погляд, досягається при його застосуванні в банках, які починають створюватися, оскільки їх основним завданням є беззбиткова діяльність, що дозволить в майбутньому забезпечити свій подальший розвиток. Це досягається за рахунок

зменшення частки високоліквідних активів і додатковим вкладенням коштів у більш дохідні кредити та інвестиції.

Крім цього, на початкових стадіях функціонування банку, коли кількість та обсяги операцій порівняно невеликі, можна з точністю визначити розміщення коштів залежно від їх джерел, фіксуючи кожний фактичний рух коштів. Оскільки, при використанні методу розподілу активів, необхідно чітко знати за рахунок яких джерел склався той або інший вид активів. Це дозволяє в повній мірі зрозуміти суть даного методу і, відповідно, отримати максимальний ефект від його застосування.

Надалі, зі збільшенням кількості та обсягу операцій простежити кожну операцію, яка зумовлює рух грошових коштів, в повному обсязі практично неможливо. В цьому випадку визначення джерел кожного із видів активів вирішується зворотним шляхом, тобто є вже сформована структура активів і необхідно визначити джерела кожного із них. Враховуючи різноманітність банківських операцій, результат отримують наближеним. Таким чином, на етапі діяльності, коли банк має визначену клієнтуру і стабільні обороти з її обслуговування, він застосовує метод розподілу активів в поєднанні з методом загального фонду коштів, який не потребує подібної точності, тобто відповідно до загального обсягу ресурсів і структури активів проводиться їх корегування.

Найбільш небезпечними для досягнення фінансової стабільності банку є строкові операції, які можуть спричинити дефіцит ліквідності або її зростання. Наприклад, управлінські операції можуть здійснюватися для підтримання миттєвої ліквідності та забезпечення прогнозного рівня майбутньої ліквідності. Основою методів управління ліквідністю за строковими операціями є повні моделі ліквідності, які не враховують коефіцієнтний метод оцінки. В повній моделі ліквідність розраховується за допомогою платіжного календаря строкових та вільних коштів банку (певний аналог матричної форми).

За допомогою методів математичного моделювання здійснюється як управління, так і прогнозування ліквідності банку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Прослідковуючи історичні етапи еволюції банку та ризику в банківській діяльності, паралельно, ми можемо спостерігати і розвиток самого суспільства та його потреб, що неодмінно позначається на функціонуванні кредитної установи. Відмітимо, що в античності банки не відігравали таку роль, як сучасні фінансові установи. Вони не підтримували торгівлю чи промисловість суттєвими коштами, не надавали цілий ряд традиційних банківських послуг, та незважаючи на це, уже у той час надавалися споживчі кредити, займалися операціями з обміну грошей та активно здійснювали платежі.

З метою об'єктивної оцінки сутності та значення банківської установи на сьогоднішній день в умовах ринкової системи господарювання, ми прийшли до таких висновків:

1. Банківська діяльність – це ризикова діяльність, тому від того, як вміло та ефективно керівництво справляється із поставленими завданнями на рівні окремого банку, залежить його дохідність, а на макрорівні – рівень життя суспільства та стан економіки країни в процесі інтеграції на міжнародні ринки.
2. Банківський ризик – це можливість виникнення певних умов, за яких виникає імовірність відхилення від прогнозованого результату, що в майбутньому відобразиться на прибутку та капіталі банку.
3. З метою адекватної оцінки та управління системою банківських ризиків, доцільно здійснити їх систематизацію, за якою виокремлюють фінансові ризики (кредитний ризик, ризик ліквідності, ринковий ризик), які можна представити у кількісному вимірнику, функціональні ризики (операційний, технічний, юридичний та стратегічний ризики) та надзвичайні зовнішні ризики (політичний, діловий, соціально-економічний та системний ризик), які важко виміряти та подати як цифрову інформацію, тому вони теж потребують не меншої уваги як і фінансові ризики. На нашу думку, на сьогоднішній день особливе місце необхідно відвести не тільки фінансовим ризикам, але й групі системних ризиків, яка опосередковано може привести до загибелі банківської установи.

4. Як і будь-яка юридична особа, банк повинен бути спроможним виконувати свої зобов'язання в будь-який час, наприклад надавати певну суму грошей, необхідну клієнтові.
5. Ризик ліквідності – це ризик недостатності надходжень грошових коштів для покриття їх відпливу, тобто ризику того, що банк не зможе розраховуватися в строк за власними зобов'язаннями у зв'язку з неможливістю за певних умов швидкої конверсії фінансових активів у платіжні засоби без суттєвих втрат.
6. Методами управління ризиком ліквідності є: метод загального фонду коштів; метод конверсії коштів; метод заміщення активів; метод управління пасивами; метод математичного моделювання.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНА ПРАКТИКА УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ ЛІКВІДНОСТІ У ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКАХ

2.1. Управління структурою активів і пасивів банку

Одним із ключових елементів ефективної діяльності банків є комплекс заходів, спрямованих на оптимальне управління їх активами і пасивами, що пов'язано з необхідністю реалізації двох важливих завдань: по-перше, забезпечення ліквідності банку і, відповідно, підтримання належного рівня його фінансової стійкості на ринку; по-друге, забезпечення максимальної дохідності банківських операцій.

Головне завдання менеджменту банку – координувати рішення щодо активів і пасивів усередині кожного окремого банку, аби досягти найвищих результатів, максимально контролюючи обсяги, структуру, доходи та витрати як за активними, так і за пасивними операціями. Контроль керівництва банку над активами має координуватися з контролем над пасивами, оскільки лише в такому разі можна буде досягти внутрішньої єдності й завдяки цьому максимізувати різницю між доходами та витратами [18, с. 97].

Управління активами і пасивами має ключове значення для керування ризиком ліквідності і є інтегрованим підходом до управління балансом та позабалансом, що розглядаються як єдине ціле. Тобто всі банківські активи, зобов'язання та капітал слід розглядати комплексно як єдиний портфель.

Управління активами й пасивами банку дає змогу управляти ризиком процентної ставки та ризиком ліквідності шляхом координування рішень щодо джерел фінансування та напрямів розміщення коштів.

Ризик ліквідності пов'язаний із ризиком зміни процентної ставки, проте це не одне й те ж. Перший виникає внаслідок неузгодженості строків розрахунків за активами та зобов'язаннями. Другий – унаслідок несприятливих змін процентних ставок. І ризик ліквідності, і ризик зміни процентної ставки можуть збільшуватися внаслідок уявного або реального погіршення якості активів. Низька якість активів

призводить до неузгодженості у строках розрахунків, а також до неузгодженості змін відсоткових ставок за активами та пасивами.

Витрати на забезпечення ліквідності у банку залежать від ринкових умов та ступеня ризику, що відображається у балансі. Якщо потреби в ліквідності задовольняються за допомогою якісних високоліквідних активів, то це означає, що банк іде на витрати і жертвує прибутком, який отримував би, якби вкладав кошти у прибуткові довгострокові та/або ризикові активи. Якщо ж у банку не вистачає високоліквідних активів для задоволення його потреб у ліквідності, тоді він може бути змушений залучати додаткові кошти за несприятливих ринкових умов під занадто високі процентні ставки.

Різні банки мають різні потреби у ліквідності. В одній і тій же банківській установі в різний час одна й та ж ліквідна позиція може бути достатньою або недостатньою – залежно від потреб у коштах. Крім того, ліквідність, достатня для одного банку, може виявитися недостатньою для іншого. Визначити, чи достатня ліквідність банку, можна, лише проаналізувавши низку факторів. Виокремимо основні з них [19, с. 45]:

- наявність адекватної, ефективної, доведеної до виконавців внутрішньої нормативної бази щодо управління ризиком ліквідності, затвердженої відповідними органами банку, а також відповідної практики виконання її вимог;
- застосування процедур санкціонування винятків із прийнятої політики та встановлення лімітів, їх дотримання;
- обрані банком підходи до управління ліквідністю;
- склад, функції та повноваження комітету з управління активами і пасивами;
- визначення потреб у ліквідності та фінансуванні банку з урахуванням операцій із пов'язаними структурами, стану та потреб у ліквідності групи, до якої входить банк;

- обсяг активів балансу та їх розподіл за ступенем ліквідності. Зокрема, слід звертати увагу на високоліквідні активи; цінні папери та інші активи, які можуть бути прийняті до операцій рефінансування; можливості продажу, в тому числі на умовах зворотного викупу або сек'юритизації, або можливість використання вторинного джерела ліквідності активів;
- застосування практики зустрічних угод щодо відкриття кореспондентських рахунків, залучення/розміщення міжбанківських кредитів (деPOSITIV) для поліпшення показників ліквідності;
- оцінка стабільності залучених коштів; ступінь залежності від дорогих, нестабільних джерел фінансування; наявність та використання методики розрахунку незниженого залишку залучених коштів;
- обсяг, структура та рівень диверсифікації пасивів. Передусім слід звертати увагу на питому вагу зобов'язань у пасивах банку; строкових зобов'язань та зобов'язань до запитання; коштів фізичних та юридичних осіб; міжбанківських коштів; наявність нестабільних джерел коштів;
- оцінка системи лімітів розміру позицій ліквідності;
- розподіл за строками грошових потоків для кожного виду активів і зобов'язань, у розрізі валют;
- ліквідність фінансових ринків, на яких можна залучити кошти, отримати рефінансування;
- методи оцінки ризику ліквідності, що використовуються банком;
- аналіз потреб у фінансуванні шляхом урахування майбутніх потоків грошових коштів, що базується на припущеннях щодо майбутньої поведінки активів, зобов'язань, курсів валют, позабалансових статей, та обчислення надлишку/недостатності ліквідності у подальшому. Такий аналіз має враховувати фактори внутрішнього та зовнішнього характеру;
- здійснення аналізу впливу різних стрес-сценаріїв на позицію ліквідності, на встановлені ліміти, надходження, капітал банку;

- погіршення репутації банку на ринку, що проявляється в підвищенні процентних ставок під час залучення ним коштів;
- наявність адекватного плану на випадок кризових обставин: розроблення комплексу заходів, спрямованих на усунення можливих як коротко-, так і довгострокових проблем з ліквідністю; наявність стратегії дій керівництва; чіткий розподіл в установі повноважень та дій; визначення розміру, джерел коштів, які можуть бути доступними для банку, та з'ясування сценаріїв, за яких ці кошти можуть бути використані; співпраця з клієнтами банку та засобами масової інформації тощо;
- можливість розрахунку позиції ліквідності в різних валютах, у режимі реального часу та на консолідованій основі;
- можливий вплив ризику ліквідності на інші ризики та вплив інших ризиків на ризик ліквідності;
- можливий вплив ризику ліквідності на надходження та капітал банку;
- дотримання вимог чинного законодавства і нормативних актів. Аналіз випадків недотримання банком вимог щодо ліквідності.

Щоб задовольнити свої потреби у ліквідності, банк може вдатися до одного або кількох заходів. Зокрема:

- реалізувати ліквідні активи;
- збільшити суму короткострокових міжбанківських позичок;
- скоротити суму неліквідних активів;
- збільшити обсяг строкових зобов'язань;
- збільшити власні кошти.

Для планування ліквідності велике значення має прогнозування. Керівництво банку повинно враховувати можливий вплив майбутніх подій на потреби у фінансуванні. Якщо керівництво не обмірковує майбутні події та не планує відповідну стратегію фінансування банку, то він цілком залежатиме від економічної ситуації, а дії керівництва не матимуть особливого значення. Зміни

економічного клімату впливають на всі банки, однак вправний фінансовий менеджмент може пом'якшити негативні зміни та посилити позитивні.

Під час планування ліквідності керівництво банку має брати до уваги такі фактори:

- дані економічних прогнозів;
- собівартість залучення коштів;
- невідповідності між строками погашення активних та пасивних статей балансу;
- прогнози змін процентних ставок;
- очікувані потреби в коштах.

Потреби у ліквідності можна задовольнити за допомогою управління структурою активів банку шляхом продажу або запланованого вилучення ліквідних активів.

Ліквідні активи – це активи, які легко перетворити на готівку. До них належать в основному готівкові кошти (каса), еквіваленти готівкових коштів, цінні папери уряду, короткострокові ліквідні цінні папери, рахунки до запитання в інших банках, а також строкові рахунки (в інших банках), які мають бути погашені найближчим часом. Ліквідні активи можна швидко реалізувати без зазначених витрат [19, с. 46].

Чимало банків (як правило, малих) часом не мають можливості впливати на обсяг своїх зобов'язань. Тому такі банки, прагнучи задовольнити попит на комерційні кредити, покладаються здебільшого на ліквідні активи. Банківські установи, що спираються лише на управління активами, передусім зосереджують увагу на узгодженості цін та попиту на кредит із рівнем ліквідних активів, який має бути достатнім для задоволення потреб у ліквідних коштах у випадку зміни активів (зростання попиту на кредити) або зобов'язань (відпливу вкладів).

Потрібна банку сума ліквідних активів залежить від структури його зобов'язань та від того, чи можливе швидке зростання кредитного портфеля. Загалом, якщо більшу частину вкладів банку становлять невеликі стабільні

рахунки, потреба в ліквідності буде теж незначною. Вона зростає у таких випадках:

- виникає тенденція до значного скорочення великих рахунків;
- вагому частину кредитного портфеля становлять великі кредити, причому ймовірність скорочення їх частини у кредитному портфелі дуже незначна;
- передбачається несподіване використання великої кредитної лінії, яка не використовувалася, або виконання зобов'язання надати кредит;
- велика частина кредитів надана компаніям галузі, котра переживає фінансові проблеми або очікує на них;
- значна кількість працівників галузі, яка переживає фінансові проблеми, має у банку особові рахунки до запитання;

Ліквідність активів (інакше кажучи, - те, як швидко та з якими витратами банк здатний продати ті чи інші активи) надзвичайно важлива для управління ним. З метою забезпечення максимальної прибутковості керівництво банку має порівняти дохідність ліквідних активів банку (з урахуванням можливих витрат на їх реалізацію) з дохідністю менш ліквідних. Дохід від більшою мірою дохідних активів може бути повністю втрачений та перекритий, якщо внаслідок негативних змін у своєму балансі банк буде змушений реалізовувати їх за ціною, меншою від балансової.

Активи, які зазвичай вважаються ліквідними, іноді нелегко реалізувати. Наприклад, інвестиційні цінні папери можуть бути заставлені. Вони також можуть значно знецінитися внаслідок змін процентних ставок або виявитися такими, на які зник попит на ринку.

Фактори, пов'язані з сезонними коливаннями у бізнесі, з його циклічним характером та інші, можуть призвести до того, що загальна сума кредитів зростатиме, а загальна сума вкладів зменшуватиметься. У такому випадку виникає ситуація, коли попит на кредити перевищує суму коштів, залучених на рахунки у банківській установі. Банк, який покладається в основному на управління активами, в такому разі має обмежити зростання кредитів так, щоб попит на них можна було задовольнити завдяки наявним на рахунках коштам. З

іншого боку, потреби в ліквідності можна задовольняти за рахунок пасивних джерел, залучаючи міжбанківські позики, кредити Національного банку, які дадуть можливість задовольнити зазначений попит. Перш ніж прийняти рішення про використання пасивних джерел ліквідності, банк має здійснити вичерпний аналіз усіх факторів, пов'язаних з характером його бізнесу, а також визначити, якою виявиться собівартість залучених коштів. Банк може використовувати пасивні джерела ліквідності як альтернативні водночас із використанням активних джерел.

Керівництво банку може задовольняти потреби у ліквідності шляхом залучення коштів під вищі процентні ставки. Це, звичайно, не виключає можливості реалізації активів і задоволення потреб у ліквідності за рахунок як активних, так і пасивних операцій, теоретично скорочує витрати на підтримання ліквідності. Витрати на залучення коштів під вищі процентні ставки порівнюють із можливими витратами на реалізацію тих чи інших активів. На відміну від менших за розмірами банків, великі банківські установи не лише ретельно планують структуру своїх активів, а й мають кращі можливості для контролю обсягів і структури своїх зобов'язань. Якщо виникає потреба у коштах, великі банки мають більше можливостей для вибору найдешевшого методу їх мобілізації. Крім того, банки, які мають доступ до грошових ринків, можуть дозволити собі утримувати ліквідні активи у меншому обсязі порівняно з тим, який вони повинні були б утримувати, якби повністю покладатися на управління активами [19, с. 46].

Здатність банку задовольняти потреби у ліквідності залежить від його вміння залучати додаткові пасиви. Для оцінки пасивних джерел ліквідності першочергове значення має гранична вартість ліквідності (тобто додаткові витрати на кожну гривню залучених коштів). Треба враховувати такі фактори, як частота, з якою банк має рефінансувати платні пасиви, строк котрих спливає, та здатність банку залучати кошти на грошовому ринку. Зауважимо, що останній фактор важко оцінити, адже допоки банк не захоче придбати кошти на ринку, неможливо точно визначити, чи будуть вони доступні за такою ціною, яка дасть

змогу підтримувати позитивний відсотковий спред. Зміна умов на грошовому ринку часто призводить до того, що банк не зможе залучати кошти за вигідними для нього ставками. У цьому контексті ліквідність означає здатність банку залучати при потребі кошти на ринку за помірну ціну.

Хоча залучення коштів за конкурентними цінами дало змогу великій кількості банків задовольнити зростаючий попит на кредити, неправильне або непродумане використання пасивних операцій може призвести до негативних наслідків. До них належать [19, с. 47]:

- Залучені кошти не завжди бувають доступні в разі потреби. Якщо банк втратив репутацію надійної установи, то його ліквідність може опинитися під загрозою;
- Надмірна залежність банку від одних і тих же джерел фінансування збільшує ризик ліквідності. Банківська установа, котра значною мірою покладається на залучення міжбанківських коштів іноземних банків, може зазнати проблем із фінансуванням, якщо на іноземних ринках вважатимуть, що банківська система України нестабільна, або якщо економіка цих іноземних країн сама зазнає труднощів. Такому банку буде важко знайти нові недорогі джерела фінансування, оскільки несподівана потреба в коштах сприйматиметься на внутрішньому ринку як сигнал небезпеки, до того ж може трапитися, що внутрішній ринок виявиться не спроможним задовольнити попит на кошти.
- Надмірна залежність банку від управління пасивами може призвести до того, що в ньому виникне тенденція до послаблення критеріїв управління активами. Це може призвести до великої концентрації короткострокових зобов'язань, які будуть основним джерелом фінансування активів банку, в основному більш довгострокових. У період, коли наявних коштів бракує, це може призвести до погіршення прибутковості та неліквідного стану. Кошти, залучені за рахунок пасивних операцій потрібно хеджувати або вкладати в основному в ті активи, які мають відповідні строки погашення або змінні відсоткові ставки.

- Якщо економіці країни бракує грошових коштів, можуть бути запроваджені обмеження процентної ставки, тож більшість банків не матиме можливості купувати ресурси. Тому банки з обмеженими джерелами фінансування не повинні надмірно покладатися на залучення ресурсів через ринок міжбанківських позик.
- Якщо банк намагається залучити кошти з мінімальними витратами, не приділяючи належної уваги розподілу строків погашення, у такому випадку значно підвищується ризик коливань процентної ставки.

Керівництво усіх банків завжди повинно знати, з чого складаються джерела фінансування банку та які їхні особливості.

Реальне чи уявне погіршення фінансового стану банків пов'язане з якістю активів, зловживаннями та шахрайством або зовнішніми економічними факторами, негативно позначається на забезпеченні банку ресурсами. Наслідки погіршення ринкових умов залежать від джерел фінансування банку та від того, на який ризик готові йти особи, що надають банку кошти. Серед основних факторів, що визначають ступінь цього ризику, такі [19, с. 47]:

- зобов'язання зазначених осіб перед інвесторами;
- інформація про банк, яка надається рейтинговими агентствами. Статутні документи або внутрішні положення або внутрішні положення можуть забороняти розміщення коштів у банках з низьким рейтингом;
- зобов'язання не приховувати інформацію про інвестиційний портфель;
- зацікавленість у збереженні свого місця на ринку. З цієї причини великі банки не поспішають припиняти фінансування інших банків;
- недостатній особистий зв'язок із банком, що заважає отримувати своєчасну та точну інформацію про його фінансовий стан.

Для управління структурою активів та пасивів також використовується структурний метод оцінки ризику ліквідності.

Завданнями цього методу оцінки є [38, с. 27]:

1. визначення розміру і якості ліквідних активів і частки нестабільних пасивів банку;
2. визначення їх співвідношення і оцінка рівня ризику надлишкової або недостатньої ліквідності;
3. виявлення інших факторів ризику незбалансованої ліквідності шляхом докладнішого вивчення структури активів і пасивів банку.

Цей метод застосовується банками для визначення і оцінки факторів ризику для вироблення тактичних управлінських рішень.

Для характеристики структурного методу оцінки ризику найбільше значення має, яким чином здійснюється структуризація активів і пасивів банку і наскільки об'єктивну картину ризику вона дає.

Структуризація може здійснюватися як на підставі усереднених показників (середньомісячних, середньоквартальних і т.д.), так і на підставі щоденних даних. Перший підхід дозволяє оцінити ефективність стратегії банку по управлінню ризиком незбалансованої ліквідності, другий орієнтований на прийняття рішень у режимі реального часу.

Традиційно активи розподіляються за ступенем зниження їх ліквідності, а пасиви – за ступенем зростання стабільності. При цьому групуються як балансові, так і позабалансові статті активу і пасиву. Аналіз і оцінка співвідношення одержаних агрегованих груп дають загальну характеристику схильності банку до ризику незбалансованої ліквідності.

При класифікації активів і пасивів банку враховуються строки, які залишилися до погашення відповідних зобов'язань. Для обліку і аналізу співвідношення вкладень і зобов'язань різних строків банки складають календарі платежів. Визначення співвідношення активів і пасивів банку відповідних строків дозволяє виявити наявність ризику недостатньої або надлишкової ліквідності і визначити рівень ризику. Якщо обсяг активів перевищує обсяг відповідних за строком пасивів, то банк наражається на ризик надлишкової ліквідності, навпаки – на ризик недостатньої ліквідності. Для більш точного аналізу якості активів і пасивів і визначення рівня ризику доцільно періодично аналізувати залежність

банку від різних груп клієнтів як по залученню, так і по розміщенню коштів [38, с. 28].

Застосування структурного методу вимагає коригування обсягу активів на обсяг сформованих резервів та використання статистичних даних про повернення депозитів та погашення кредитів у попередньому періоді для більш точної оцінки рівня ризику. Однак це ускладнює методику визначення рівня ризику ліквідності та посилює вплив суб'єктивного фактору на результати оцінки.

Перевагою структурного методу є можливість прийняття рішення з управління поточною, середньостроковою та довгостроковою ліквідністю та ризиків, що пов'язані з нею. Ефективність цього методу вища, ніж нормативного, оскільки при застосуванні останнього аналізується співвідношення окремих статей, а при структурному – вивчаються всі статті балансу.

Одночасне використання результатів нормативного та структурного методів оцінки дозволяє точніше визначити величину ризику незбалансованої ліквідності, виявити фактори, що є визначальними для нього, розробити систему заходів щодо зниження ризику.

2.2. Управління ризиком ліквідності на основі коефіцієнтів

Оскільки ліквідність банку є складним системним поняттям, то її неможливо оцінити за допомогою одного показника, і, як наслідок, для оцінки використовується ряд показників, які в комплексі дають змогу оцінити рівень ліквідності банку.

Метод коефіцієнтів передбачає визначення та обчислення вартості активів, які можна вважати ліквідними, враховуючи наведені вище способи їх групування та вживані в практиці банківського управління.

Управління ліквідності банку на основі коефіцієнтів є найбільш доступним і поширеним. Суть цього методу полягає в розрахунку низки коефіцієнтів, що характеризують ліквідність балансу, стабільність зобов'язань банку і потреби банку в додаткових ліквідних коштах.

Різні коефіцієнти переважно розраховуються як співвідношення між обсягами активів і відповідних зобов'язань. Розрахунок коефіцієнтів ліквідності у

вигляді економічних нормативів входить до складу обов'язкової звітності банків і використовується регуляторами для контролю за рівнем ліквідності кредитних організацій.

Виділяють три основні групи коефіцієнтів [38, с. 24]:

1. Коефіцієнти для розрахунку обсягу і структури зобов'язань банку.
2. Коефіцієнти для визначення обсягу і структури ліквідних коштів, що знаходяться на балансі банку.
3. Коефіцієнти, що дають можливість визначити здатність виконання банком своїх зобов'язань за рахунок ліквідних активів.

Як правило, визначається один (або декілька) основних коефіцієнтів для оцінки ліквідності. Інші слугують додатковими (допоміжними), які допомагають детальніше дослідити той чи інший аспект оцінки ліквідності (табл. 2.1) [38, с. 25].

Найбільш поширеним основним коефіцієнтом є коефіцієнт миттєвої ліквідності (Quick, або “лакмусовий папірець”), за яким може здійснюватися факторний аналіз.

Використання перелічених та інших показників допомагає всебічно аналізувати потреби й стан ліквідності, а також точніше оцінювати ризик незбалансованої ліквідності банку. Розробивши внутрішньобанківську систему деталізованих показників ліквідності, менеджмент матиме змогу контролювати оперативні дані та планувати діяльність з урахуванням специфіки операцій конкретного банку. Достовірне визначення потреби банку в ліквідних коштах є важливою складовою процесу управління банківською ліквідністю.

Однак коефіцієнтний аналіз не дає інформації щодо строкової структури активів і зобов'язань. Тому найчастіше аналіз ліквідності банку проводиться за допомогою побудови матриці фондування і порівняння вхідного та вихідного грошових потоків протягом певного періоду.

Для подолання недоліків коефіцієнтного методу оцінки ризику ліквідності органам нагляду рекомендується розробляти в доповнення до обов'язкових нормативів інші коефіцієнти з пороговими значеннями, розрахованими з

урахуванням специфіки діяльності кредитної організації та різних складових ризику.

Як правило, при розробленні власних економічних коефіцієнтів застосовується коригування активів та пасивів на можливе додаткове залучення і відтік коштів з урахуванням ризику втрати вкладень.

Таблиця 2.1

Показники ліквідності балансу банку

Показник	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст показника	Орієнтовне значення
1. Коефіцієнт миттєвої ліквідності	$K_{ML} = (K_k + K_{kr}) / D$	Показує можливість банку погасити коштами з каси і коррахунків зобов'язань за депозитами (D)	Не менше 20%
2. Коефіцієнт загальної ліквідності	$K_{zl} = A / Z$	Характеризує максимальну можливість банку в погашенні зобов'язань (Z) всіма активами (A)	Не менше 100%
3. Коефіцієнт відношення високоліквідних активів до робочих	$K_{vl} = A_{vl} / A_r$	Характеризує частку високоліквідних активів (A_{vl}) у робочих активах (A_r)	Не менше 20%
4. Коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань	$K_{rl} = A_d / Z$	Характеризує забезпечення дохідними активами банку (A_d) його зобов'язань (Z)	-
5. Коефіцієнт ліквідного співвідношення виданих кредитів і залучених депозитів (з метою визначення незбалансованої ліквідності)	$K_c = K_p / D$	Розкриває наскільки видані кредити (Kp) забезпечені всіма залученими депозитами (D), тобто показує чи є незбалансована ліквідність	70 – 80%
6. Коефіцієнт генеральної ліквідності зобов'язань	$K_{glz} = (A_{vl} + A_m) / Z$	Розкриває здатність банку погасити зобов'язання (Z) високоліквідними активами (A_{vl}) і шляхом реалізації майна (A_m)	-

Ризик втрати вкладень банку вираховують за допомогою коригування обсягу активів на суму проблемних активів, при цьому ступінь ризику втрати

вкладень банк оцінює самостійно, враховуючи вимоги регулятора щодо формування резервів на випадок можливих втрат банку. Обсяг можливого припливу та вибуття коштів банк визначає виходячи з прогнозу руху коштів на рахунках клієнтів з урахуванням статистичних даних за попередній період, договірних зобов'язань та розміру невикористаних лімітів на міжбанківське кредитування [38, с. 27].

Невикористаний потенціал залучення грошових коштів і прогнозний відтік банківських ресурсів включається до розрахунку коефіцієнтів ліквідності (табл. 2.2) [2, с. 68]. Така система коефіцієнтів дозволяє отримати більш реалістичну картину ризику незбалансованої ліквідності, на відміну від нормативів, які звичайно встановлюються регулятором.

Таблиця 2.2

Розрахунок коефіцієнтів ліквідності банку з урахуванням ризику втрати активів та можливих змін в обсязі залучених ресурсів

Порядок розрахунку коефіцієнта	Примітка
<p>H2.1 = (Лам - ПВ2 + ЗЛам) : (Овм + ЗОвм), де Лам – обсяг наявних у банку високоліквідних активів; ПВ2 — проблемні вкладення банку до запитання; ЗЛам – зміни в обсязі високоліквідних активів;; Овм – обсяг зобов'язань банку до запитання; ЗОвм — зміни в обсязі зобов'язань банку до запитання</p>	<p>Показує, яку частку зобов'язань до запитання (з урахуванням ризику втрати активів і можливої зміни в обсязі залучених ресурсів) банк в змозі погасити негайно</p>
<p>H3.1 = (Лат - ПВ3 + ЗЛат) : (Овт + ЗОвт), де Лат – обсяг наявних у банку ліквідних активів; ПВ3 – проблемні вкладення банку строком до 30 днів; ЗЛат – зміни в обсязі ліквідних активів; ЗОвт – зміни в обсязі зобов'язань банку до запитання і зі строком виконання до 30 днів</p>	<p>Показує, яка частина зобов'язань зі строком виконання до 30 днів (з урахуванням ризику втрати активів та можливої зміни в обсязі залучених ресурсів) може бути оплачена в цей проміжок часу</p>
<p>H4.1 = (Крд - ПВ4 + ЗКрд) : (К + Од + ЗОд), де Крд – обсяг кредитних вимог банку зі строком погашення більше року; ПВ4 – проблемні вкладення банку строком більше 1 року; ЗКрд – зміна обсягу кредитних вимог банку з строком погашення більше 1 року; Од - обсягу зобов'язань банку за кредитами, депозитами та борговим інструментам, що обертаються на ринку, до строку погашення яких залишилося більше 1 року; ЗОд – зміна обсягу зобов'язань банку за кредитами, депозитами та борговими інструментами, що обертаються на ринку, до строку погашення яких залишилося більше 1 року</p>	<p>Показує, яка частина довгострокових вкладень банку забезпечена довгостроковими ресурсами (з урахуванням ризику втрати активів та можливої зміни в обсязі залучених ресурсів)</p>

Варто зазначити, що в Україні широко застосовуються різні методи державного регулювання ліквідності комерційних банків, які полягають у встановленні НБУ різних норм і обмежень [31].

Відповідно до рекомендацій Базельської угоди Національний банк з метою контролю за станом ліквідності комерційних банків України встановив три нормативи ліквідності, які визначені в Інструкції «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні», затвердженій постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368 [9].

Як показники норми ліквідності використовуються коефіцієнти, що дають кількісне співвідношення ряду статей активу і пасиву з однаковою терміновістю погашення: миттєва Н4 (відношення каси і коштів на кореспондентських рахунках в інших банках до рахунків «до запитання» (не менше 20 відсотків)), поточна Н5 (відношення загальних активів до загальних зобов'язань (не менше 40 відсотків)) та короткотермінова ліквідності Н6 (відношення каси і коштів на кореспондентських рахунках в інших банках і короткотермінових вкладень до зобов'язань з аналогічною терміновістю (не менше 60 відсотків)). Динаміка дотримання комерційними банками економічних нормативів наведена в Додатку А.

Наведені дані свідчать, що, навіть незважаючи на проблеми з ліквідністю, банки України повністю дотримувалися встановлених нормативів. Фактичні значення Н4 та Н5 у кризовий період практично не змінилися, а норматив короткострокової ліквідності (Н6) втратив 5-6 процентних пунктів.

Так, відповідно до офіційних даних НБУ станом на 01.01.2012 року, показник миттєвої ліквідності загалом по банківській системі становить 58,48%, поточної ліквідності – 70,53%, короткострокової ліквідності – 94,73%. Видно, що показники ліквідності перевищують норму майже вдвічі. Такий стан свідчить про надлишок ліквідності у банків. Це негативно впливає на стан як всієї банківської системи, так і на економічну ситуацію в країні, адже такі нормативні показники свідчать про те, що банки не можуть ефективно розміщувати свої ресурси, накопичуючи їх.

Найефективнішим індикатором, який віддзеркалює ситуацію з ліквідністю банку, є норматив миттєвої ліквідності Н4, оскільки інші нормативи свідчать, швидше, про неефективність управління активами банку. Адже ліквідні кошти повинні розраховуватися у короткотерміновому періоді, в якому вони є дійсно ліквідними. Якщо ж ліквідні кошти у довготерміновій перспективі мають тенденцію до зростання, тоді надлишок ліквідних коштів переходить у недохідні активи.

Дотримання економічних нормативів ліквідності забезпечує певний мінімально необхідний рівень ліквідності кожного окремого банку. Проте через статичність і ретроспективність показників нормативів вони не можуть бути точними і єдиними індикаторами ліквідності банків, а їх дотримання є необхідною, проте недостатньою умовою забезпечення ефективного управління банківською ліквідністю [37, с. 98].

Виходячи з інформації виконання нормативів ліквідності банківською системою України, можна стверджувати, що банківська система володіє достатнім запасом ліквідності.

Основним завданням банку при проведенні операцій є своєчасне повернення запозичених грошових коштів. З цією метою комерційні банки повинні так організувати і спрогнозувати свою діяльність, щоб у будь-який момент можна було знайти вільні ресурси для виконання своїх зобов'язань. Головною метою управління ліквідністю комерційного банку є забезпечення необхідного рівня ліквідності за одночасного зростання прибутку, розширення масштабів банківської діяльності [31].

Виділимо кілька напрямів управління ресурсами, яке відбувається на рівні комерційного банку:

- комерційний банк має виконувати вимоги НБУ щодо встановлених економічних нормативів;
- комерційний банк повинен дотримуватися збалансованості активів та пасивів за термінами;

- комерційному банку необхідно слідкувати за якістю своїх активів та депозитів;
- комерційний банк повинен вживати заходів стимулювання залучення вкладів і їх збереження, враховуючи такі фактори як якість управління діяльністю банку, достатність власного капіталу, якість і стійкість ресурсної бази банку, ступінь залежності від зовнішніх джерел запозичення, ризикованість активів, яка означає вірогідність потенційних втрат при реалізації активів або ризик неповернення вкладених банком коштів, прибутковість активів банку, структура та диверсифікація активів, якість обслуговування клієнтів, кваліфікація персоналу банку, відсоток закладами [71].

За ступенем стабільності зобов'язання банку поділяються на групи.

Перша група - це зобов'язання за «гарячими грошима» або «летючі» вклади - кошти, які можуть бути зняті з рахунків без попередження і чутливо реагують на зміни відсоткових ставок на ринку (міжбанківські позики з нефіксованим терміном погашення, кредити «овернайт» тощо).

Друга група - мінливі зобов'язання - кошти, значна частина яких може бути вилучена з банку в будь-який час, але певна сума залишків перебуває на рахунках (поточні, розрахункові та бюджетні рахунки клієнтів, коррахунки інших банків, рахунки фізичних осіб, чекові рахунки тощо).

Третя група - стабільні зобов'язання, або основні вклади, - джерела коштів, за якими ймовірність дотермінового відпливу грошей мінімальна (ощадні рахунки, депозитні сертифікати, термінові вклади, недепозитні джерела коштів з фіксованими термінами погашення, кошти від продажу цінних паперів) [71].

Щодо якості депозитної бази банку, котра визначається часткою стабільних депозитів, то варто зазначити, що з підвищенням питомої ваги останньої зменшується потреба банку в ліквідних коштах, оскільки в даному випадку передбачається відновлюваність зобов'язань. Найбільша стабільність спостерігається у депозитів до запитання, що пов'язано з їх низькою залежністю від рівня процентної ставки (табл. 2.3) [53].

Незважаючи на те, що ці депозити мають бути погашені на першу вимогу в будь-який момент, загальна їх сума за стабільної економічної ситуації також залишається стабільною, адже витрати клієнтів з цих депозитів перекриваються надходженнями коштів на них. Хоча не можна залишати поза увагою складність прогнозування їх витрачання, тоді як за терміновими депозитами точно відомий термін виплати.

Таблиця 2.3

Депозити за терміном погашення в 2009-2011 рр. (млн. грн.)

Роки	Термін депозиту			
	На вимогу	До 1 року	Від 1 до 2 років	Більше 2 років
2009	105291	88141	113811	34853
2010	118786	132561	60762	19031
2011	159162	131265	110592	24761

За даними таблиці 2.3 бачимо, що з 2009 по 2011 роки постійно зростає величина депозитів на вимогу, тоді як вклади на термін більше 2 років зменшуються, що може говорити про недовіру клієнтів до банківських установ та небажання вкладати кошти на тривалий термін, бо це вважається ризиковим.

Ступінь ліквідності активів залежить від їх призначення. Активи банку, наприклад кредити, в грошовій формі призначені для виконання платіжної функції, інші — для отримання доходу тощо. Проаналізуємо величину кредитів, які видали комерційні банки протягом 2009-2011 років (табл. 2.4) [53].

Загалом різке зростання кількості виданих кредитів відбулося у 2008 році, що пізніше, з поглибленням кризових явищ, призвело до значного погіршення кредитного портфеля банків. Аналізуючи та порівнюючи величини депозитів та кредитів банківської системи за терміном погашення можна спостерігати певну невідповідність, котра свідчить про дисбаланс та не скориговану депозитну і кредитну політику банків. Адже депозити вкладаються на менший термін, ніж видаються кредити, що, звичайно, впливає на ліквідність комерційного банку.

Таблиця 2.4

Кредити за терміном погашення в 2009-2011 рр. (млн. грн.)

Роки	Термін кредиту		
	До 1 року	Від 1 до 5 років	Більше 5 років
2009	218 447	273 163	230 938
2010	222 116	265 372	221 565
2011	238 652	279 185	213 411

З вище викладеного можна узагальнити, що запорукою ефективної діяльності будь-якого комерційного банку є забезпечення на належному рівні його ліквідного стану та досягнення оптимального співвідношення між рівнем ліквідності та прибутковості, яке б одночасно мінімізувало ризик незбалансованості ліквідності та відсотковий ризик. Ефективне управління ліквідністю комерційного банку багато в чому залежить від напрямків його аналітичної роботи, таких як аналіз впливу на стан ліквідності окремих банківських операцій, оцінка ризиковості окремих активів банку, їх доходності та можливості перетворення на засоби платежу, прогнозування зміни співвідношення обсягу залучених вкладів і виданих кредитів з урахуванням макро- та мікроекономічних факторів; оцінка можливостей використання зовнішніх джерел поповнення ліквідних коштів.

Метод показників ліквідності є найпростішим підходом до управління ризиком ліквідності і застосовується в умовах слаборозвиненого банківського сектору. Його недолік також полягає в тому, що в такому разі необхідно підтримувати великі обсяги активів у ліквідній формі, що негативно позначається на доходах. З розвитком та розширенням фінансових ринків у банків з'являються ширші можливості для управління ліквідністю. Але й у цьому разі метод показників має використовуватися банківським менеджментом для аналізу тенденцій зміни ліквідності та у процесі порівняльного аналізу, що дозволяє приймати обґрунтовані управлінські рішення.

2.3. Особливості управління ризиком ліквідності в період фінансової кризи

Банки відіграють важливу роль у відтворювальній структурі економіки, організації руху та перерозподілі грошових і капітальних ресурсів. Зрозуміло, розвиток банківського сектору нерозривно пов'язаний із різноманітними процесами, що постійно відбуваються в економічному житті суспільства. Тож банки не застраховані від негативних наслідків можливих економічних криз, банкрутств, неплатежів за позичками, кон'юнктури попиту і пропозиції на ринках позичкових капіталів, цінних паперів, від інших проявів незбалансованості ринкових відносин. Труднощі, які реально виникають на різних етапах розвитку соціально-економічних систем, вимагають належного забезпечення базисних умов стійкої діяльності банків, основною з яких є підтримка визначеного рівня їх ліквідності. У даному розділі будуть розглядаються актуальні питання регулювання ліквідності банківської системи України в період кризи.

Як відомо, втрата банком своєї ліквідності може стати причиною втрати коштів або навіть банкрутства значної кількості його клієнтів. Це робить банківську ліквідність проблемою не лише економічного, а й суспільного значення. Виходячи з цього, на сучасному етапі розвитку банківської системи України одним із пріоритетних завдань є забезпечення стабільного функціонування банків та банківської системи в цілому. Фінансова стабільність банків – необхідна передумова ефективного управління економікою [77, с. 56].

Цю тезу наочно демонструє ситуація, що склалася у вітчизняному банківському секторі наприкінці 2008 року, коли почався масовий відплив депозитів, що і стало причиною запровадження мораторію на дострокове зняття вкладів Національним банком України до 12 травня 2009 року. За таких умов банки постали перед необхідністю знаходити додаткові ліквідні кошти. Фінансове управління банківською ліквідністю – складна й багатогранна проблема, яка не має однозначного вирішення і потребує щоденного аналізу не лише стану банківських активів і пасивів, а й стану економіки в цілому та перспектив її розвитку.

Управління ризиком ліквідності є передумовою довіри до банківської системи країни. Проблема ліквідності виходить за рамки одного банку, оскільки її дефіцит в одній банківській установі може позначитися на системі в цілому, тому практично в усіх країнах світу питанню управління ліквідністю приділяється велика увага як з боку окремого банку, так і центрального банку країни. Кожна держава зацікавлена в ефективному регулюванні діяльності банків із метою гарантування їх безпеки, зростання власної економіки та добробуту населення. Інакше кажучи, держава має чітку мету, і суть її полягає в тому, щоб забезпечити функціонування здорової й надійної банківської системи, здатної протистояти руйнівним кризам і захищати активи клієнтів банків [77, с. 56].

Починаючи з осені 2008 року в Україні дедалі більшою мірою ставали відчутними наслідки світової фінансової кризи. Першими про це заговорили українські банкіри, які втратили можливість отримувати дешеві кредити в Європі.

Відповідно українські банки зменшили обсяги кредитування приватного сектору й підприємців. З метою стабілізації ситуації, що склалася в банківській системі, НБУ розробив нову редакцію Положення «Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України», яка була затверджена постановою Правління Національного банку України від 30 квітня 2009 року № 259, і впровадив її у практику [55].

Цей нормативний документ покликаний удосконалити механізм та інструменти регулювання грошово-кредитного ринку й ефективного їх використання для регулювання ліквідності вітчизняних банків. Відповідно до зазначеного положення НБУ в чотири рази скоротив максимальний строк рефінансування банків – з одного року до 90 днів.

Положенням «Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України» розширено також перелік об'єктів застави, яка приймається НБУ при наданні банкам кредитів рефінансування. Отже, нині рефінансування банків України з метою підтримання їх ліквідності здійснюється НБУ під цінні папери Державної іпотечної установи, зокрема під ті, розміщення яких здійснено під гарантію Кабінету Міністрів України та підтверджено коштами в державному

бюджеті України; під іноземну валюту (долари США, євро, англійські фунти стерлінгів, швейцарські франки, японські єни) та гарантії іншого банку-резидента [77, с. 57].

Треба наголосити також на тому, що Національний банк залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку може приймати рішення щодо взяття під забезпечення кредиту рефінансування не тільки однорідної застави, а й змішаної. Усі ці зміни повинні спростити механізм рефінансування та надати можливість банкам, які не мають певного виду застави в достатній кількості, отримати кредит Національного банку для підтримання своєї ліквідності.

Постанова Правління Національного банку України «Про вдосконалення процедури підтримки ліквідності банків» від 30 квітня 2009 року № 262 [54] є важливим документом, який свідчить про системну реакцію регулятора на забезпечення ліквідності банківських установ в умовах кризи. Цей документ спрямований на підвищення ефективності та вдосконалення процедури застосування механізмів рефінансування в період фінансово-економічної кризи і кредитної підтримки банків у разі реальної загрози стабільності їх роботи.

Відповідно до цієї постанови Національний банк України здійснює рефінансування за різними механізмами для банків I та II категорій. Так, регулювання ліквідності банків I категорії здійснюється шляхом застосування стандартних інструментів рефінансування, а кредитна підтримка банків II категорії – відповідно до Положення «Про кредитну підтримку Національним банком України банків України» в разі реальної загрози стабільності їх роботи.

Положенням визначено порядок надання Національним банком кредитів банкам, які розробили програми фінансового оздоровлення, та порядок пролонгації наданих Національним банком позичок. Програма фінансового оздоровлення банку має відповідати вимогам нормативно-правових актів Національного банку з питань регулювання діяльності банків в Україні та спрямовуватися на поліпшення його фінансового стану (ліквідності, платоспроможності, достатності капіталу, структури активів, дохідності, рентабельності тощо). Національний банк визначає можливість кредитування

банку з урахуванням категорії, до якої віднесено банк згідно зі встановленими Національним банком кількісними та якісними показниками.

Регулятор також змінив банкам умови отримання кредитів рефінансування для підтримання ліквідності. Відповідно до них банки оцінюються за кількісними (норматив адекватності регулятивного капіталу, рентабельність активів, відношення активів НБУ до загальних активів банку тощо) та якісними показниками (наявність вчасно не виконаних розрахункових документів клієнта, надання кредитів під малоліквідне забезпечення, під цінні папери власної емісії тощо). Наявність одного із основних якісних показників може слугувати підставою для відмови в наданні Національним банком кредиту. Кредити рефінансування банків II категорії можуть надаватися строком до одного року.

Національний банк України при наданні кредиту рефінансування банкам може також висувати ще і додаткові вимоги стосовно їх діяльності, наприклад, призначати куратора банку. Першим сигналом погіршення ліквідності як окремих банків, так і банківської системи в цілому стала зміна депозитних надходжень до банків у другій половині 2008 року. Ця зміна мала як якісний, так і кількісний характер.

Визначивши зміну депозитів як один із основних факторів погіршення ліквідності вітчизняних банків, проаналізуємо ситуацію на ринку депозитів протягом 2008-го та першої половини 2009-го років детальніше (див. Додаток Б).

У динаміці депозитних вкладів у вітчизняних банках простежується уповільнення темпів зростання, починаючи з квітня 2008 року, що відповідало динаміці економічного зростання. Зокрема скорочення обсягів депозитів у травні головним чином відбулося внаслідок вартісної переоцінки, пов'язаної зі зміцненням курсу гривні щодо іноземних валют. Крім того, активніше використання власних обігових коштів для фінансування бізнесу (за умови уповільнення темпів кредитування, посилення фінансової дисципліни та продовження урядом політики з акумуляції коштів) призвело до зменшення залишків коштів на рахунках юридичних осіб у національній валюті. Але треба

значити, що в червні 2009 року обсяг депозитів зріс, незважаючи на загальну тенденцію.

Найгірша ситуація спостерігалася восени 2008 року. Наприкінці вересня внаслідок штучно спровокованого посилення недовіри у населення до фінансового стану окремих банків та банківської системи в цілому, що сталося на тлі погіршення зовнішньої кон'юнктури та економічного становища в країні, почався відплив коштів із депозитних рахунків клієнтів, особливо фізичних осіб. У жовтні 2008 року обсяг депозитів уперше зменшився приблизно на 1%, головним чином за рахунок відпливу депозитів фізичних осіб на 2.72% [51].

Останнє, в свою чергу, призвело до різкого погіршення платоспроможності та ліквідності окремих вітчизняних банків. Першим постраждав Промінвестбанк. Масовий відплив вкладів фізичних осіб із банківської системи призвів до різкого зменшення ресурсної бази банків. Так, за 10 днів жовтня 2008 року загальна сума зобов'язань банків зменшилася на 18 млрд. грн. [20].

У таких умовах Національний банк був змушений вжити додаткових заходів, один із яких – введення заборони на дострокове повернення строкових депозитів, запроваджене постановою Правління Національного банку України 11.10.2008 р. № 319, що уповільнило процеси відпливу коштів, але не зупинило їх. Масове зняття депозитів населенням, незважаючи на мораторій Національного банку України, тривало до квітня 2009 року. В квітні відплив депозитів припинився і почався зворотний процес – приріст вкладів, який становив 0.9%. Позитивна тенденція збереглася і надалі [51].

За станом на початок жовтня 2008 року банківська система мала доволі значний запас ліквідності – обсяги ліквідних коштів банків удвічі перевищували їх потреби для проведення поточної діяльності. Водночас жодна банківська система не може залишатися стабільною в умовах штучно спровокованої недовіри вкладників, які почали масово знімати кошти зі своїх рахунків.

Наслідком відпливу депозитів у 2008–2009 роках можна вважати погіршення ліквідності як окремих вітчизняних банків, так і банківської системи в цілому та запровадження Національним банком тимчасових адміністрацій.

У 2010 році відновились позитивна тенденція до нарощування депозитної бази. За станом на 01.01.2011 р. залишки коштів, залучених від резидентів, становили 416,6 млрд. грн. і збільшилися за рік на 24,4% порівняно зі скороченням на 6,9 % у 2009 році [69].

На сьогодні ситуацію з депозитами можна вважати врегульованою, але проблему повністю не вирішеною – ліквідність багатьох банківських установ досі залишається в критичному стані.

За перше півріччя 2009 року банківська система України втратила кошти, які покривалися в основному за рахунок кредитів рефінансування Національного банку України. Кредити рефінансування для банків є джерелом тимчасових ліквідних коштів, доступність яких залежить від фінансового стану банків та цілей грошово-кредитної політики.

Для розширення можливостей банків щодо підтримки їх ліквідності Національний банк ще у квітні 2008 року почав приймати як забезпечення кредитів рефінансування акції істотної участі банків. При цьому навіть в умовах інфляційного тиску обсяг операцій Національного банку з рефінансування перевищував обсяги проведення мобілізаційних операцій (див. Додаток В).

Рефінансування банків для підтримання їх ліквідності Національний банк України в нормальних умовах функціонування проводить через постійно діючу лінію рефінансування, тобто у вигляді надання кредитів «овернайт» (це приблизно 90% від усіх наданих позичок). Мова передусім про підтримання миттєвої ліквідності, для збалансування якої необхідно день-два.

Зауважимо, що навіть рефінансування банківських установ протягом першої половини 2008 року неможливо назвати нормальним – починаючи з весни НБУ нарощував кредитування банків на 60 – 70% щомісячно (березень – 65.95%, квітень – 71.98%) [51].

Можна стверджувати, що вже тоді відчувалися негаразди з банківською ліквідністю, в основному – із миттєвою її складовою: в банках почав спостерігатися брак «швидких» грошей. Окремі банківські установи у зв'язку з проблемами ліквідності зменшили обсяги нарощування кредитування своїх

клієнтів. Але ситуація докорінно змінилася в жовтні – листопаді, що змусило НБУ вдатися до надзвичайних дій.

У період загострення напруження на фінансовому ринку в жовтні – листопаді 2008 року дії НБУ спрямовувалися насамперед на забезпечення своєчасності проведення розрахунків банками, недопущення відпливу коштів із банківської системи та збалансування ситуації на валютному сегменті ринку.

У цьому контексті Національний банк у жовтні – листопаді 2008 року тимчасово використовував додаткові інструменти підтримки ліквідності банків, а саме:

- підтримання ліквідності на основі програм фінансового оздоровлення на термін до одного року зі сплатою 15% річних у межах 90% вартості наданого банком забезпечення;
- оперативне підтримання ліквідності банків, сплачений статутний капітал яких становить не менше 500 млн. грн., яке здійснюється на термін до одного року за плату в розмірі 15% та в сумі до 60% статутного капіталу банку.

У результаті цих нововведень банки отримали в листопаді за новими інструментами рефінансування для підтримання ліквідності 21 209 млн. грн., що в 11 разів більше, ніж було в попередньому місяці (загальна сума рефінансування становила 45 516 млн. грн.), у грудні – 23 905 млн. грн. (загальна сума – 30 млрд. грн.) [51].

Найбільший обсяг рефінансування отримали банк «Надра» (7.1 млрд. грн.), Промінвестбанк (5.85 млрд. грн.), Ощадбанк (4.6 млрд. грн.), Приватбанк (3.41 млрд. грн.), банк «Фінанси та кредит» (2.698 млрд. грн.), Родовід-банк (2.172 млрд. грн.), Укрпромбанк (1.348 млрд. грн.), банк «Фінансова ініціатива» (1.285 млрд. грн.), Укргазбанк (1.229 млрд. грн.) [51].

У 2009 році обсяги та інструменти рефінансування банків для підтримання їх ліквідності почали повертатися до стандартних умов. Обсяги стали адекватними і практично ідентичними початку 2008 року. Здійснюючи підтримку ліквідності банківської системи шляхом застосування механізмів рефінансування,

Національний банк України сприяв банкам у своєчасному виконанні ними своїх зобов'язань, у тому числі за вкладками населення [68].

Обсяг кредитів рефінансування, наданих НБУ для підтримання ліквідності комерційних банків, у 2008 році повністю покривав нестачу ресурсів, викликану відпливом депозитів із банківської системи. Але в 2009 році ситуація дещо змінилася – рефінансування за січень – березень не покривало обсяги відпливу депозитів. Нестача ліквідності комерційними банками покривалася за рахунок довгострокових кредитів (терміном на один рік), отриманих у листопаді – грудні 2008 року (загальний обсяг рефінансування становив 76.2 млрд. грн.). Брак рефінансування в 2009 році неможливо розцінювати як позитив. Це, на наш погляд, швидше, негативний фактор, який стримував оздоровлення банківської системи України та нормалізацію ліквідності банків [51].

Загальний обсяг операцій з рефінансування банків у 2010 році становив 5,2 млрд. грн.. Повернено за цей період кредитів на загальну суму 18,5 млрд. грн..

З метою зменшення негативного впливу фінансово-економічної кризи на діяльність банків України, забезпечення їх стабільної роботи і стимулювання кредитування економіки України було прийнято Положення «Про рефінансування та надання Національним банком України кредитів банкам з метою стимулювання кредитування економіки України на період її виходу на до кризові параметри» (набрало чинності з 21.02.2010 р.), Положення «Про надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України» (набрало чинності з 13.07.2010 р.) та Технічний порядок проведення операцій з надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України (набрав чинності з 30.09.2010 р.), згідно з якими [69]:

- визначено порядок надання Національним банком України банкам стабілізаційного та стимулюючого кредиту і процедуру зміни умов кредитного договору з Національним банком України.

З метою забезпечення рівноваги на грошово-кредитному ринку та попередження формування монетарних ризиків стабільності грошової одиниці України Національний банк України протягом 2010 року активно проводив

операції з вилучення надлишкової ліквідності банків шляхом емісії депозитних сертифікатів НБУ та проведення операцій зворотного репо з державними облигаціями України. Загальний обсяг проведення депозитних операцій у 2010 р. становив 248,1 млрд. грн. (у 2009 – 96,7 млрд. грн.).

З метою регулювання ліквідності банку у 2010 році було достроково погашено депозитних сертифікатів на суму 503,00 млн. грн. [69].

Основним джерелом виконання банками своїх поточних розрахунків та розрахунків їх клієнтів є кошти на кореспондентському рахунку в НБУ. Тобто наявність коштів на коррахунку є запорукою миттєвої ліквідності будь-якого банку. Національний банк регулює ліквідність банків виходячи з динаміки ліквідності банківської системи, провідне місце серед показників якої посідає обсяг коштів на коррахунках. Розрахунковий рівень тимчасово вільної ліквідності на 01.01.2009 р. становив 5.0 млрд. грн. порівняно з 9.3 млрд. грн. на 01.01.2008 р. [77, с. 57].

Зокрема на початку 2008 року спостерігався високий рівень вільної ліквідності, зумовлений насамперед значними видатками бюджетних коштів у грудні 2007 року. За таких умов Національний банк України здійснював переважно операції з мобілізації коштів банків.

У подальшому спостерігалось зменшення рівня ліквідності банків, насамперед – через акумуляцію значних обсягів коштів на єдиному казначейському рахунку (у січні – вересні 2008 року обсяг коштів уряду в національній валюті на рахунках у Національному банку України збільшився у 3.6 рази – до 15.9 млрд. грн.) і Національний банк України активніше підтримував ліквідність банків через операції рефінансування. Дефіцит вільної ліквідності у банків упродовж жовтня – листопада був пов'язаний із повільними темпами зростання ресурсної бази та підвищеним попитом на іноземну валюту для погашення зобов'язань за коштами, залученими на зовнішніх ринках, і задоволення потреб імпортерів в іноземній валюті. За таких умов Національний банк України розширив можливості банків із підтримки ними своєї ліквідності через механізми рефінансування. За грудень 2008 року середньоденні залишки

тимчасово вільної ліквідності збільшилися на 14.8%. Упродовж 2009 року спостерігалася тенденція до зростання залишків тимчасово вільної ліквідності банків [51].

Таким чином, урахувуючи багатofакторність проблеми ліквідності та її роль у забезпеченні стійкості всієї банківської системи, важливого значення набуває питання централізованого управління банківською ліквідністю, яке в Україні здійснюється Національним банком України. Регулювання ліквідності банківської системи є одним із пріоритетних завдань центральних банків.

Для врегулювання ліквідності банківської системи Національний банк України використав весь свій комплекс законодавчо визначених механізмів та інструментів: запровадив нову редакцію Положення «Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України» № 259; упровадив у дію Постанову Правління Національного банку України «Про вдосконалення процедури підтримки ліквідності банків» № 262 та розширив обсяги рефінансування комерційних банків для підтримання їх ліквідності, в тому числі й за додатковими інструментами.

Отже, на наш погляд, для вдосконалення регулювання ліквідності банківської системи необхідно:

- розширити інструменти рефінансування для підтримання ліквідності банків через запровадження внутрішньо-денних кредитів;
- створити капітальну базу банків для забезпечення їх фінансової стійкості;
- встановити додатковий норматив довгострокової ліквідності для посилення ролі економічних нормативів.

Заходи, що вживалися Національним банком України для стабілізації ліквідності, сприяли зниженню напруги в банківській системі. Це знайшло своє відображення в поступовому уповільненні тенденцій до відпливу депозитів із банківської системи (в травні 2009 року приріст становив 0.4%), у тому числі – коштів населення, збільшенні ліквідності банківської системи, стабілізації ситуації на міжбанківському кредитному ринку. Загалом у 2009 році чітко

намітилися тенденції до стабілізації та оздоровлення банківської системи. Здорова банківська система є фундаментом для стабілізації всієї економіки України.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Проаналізувавши діючу систему функціонування вітчизняних банків та особливості їх практичної реалізації системи управління ризиком ліквідності, можна зробити наступні висновки:

1. Управління активами і пасивами – це стратегічне планування, впровадження і контроль процесів, що впливають на обсяг, склад, терміни погашення, чутливість до коливань процентної ставки, якість та ліквідність активів і пасивів банку. Головним завданням управління активами і пасивами у банку є забезпечення такої їхньої структури, яка дає змогу одержувати високий, стійкий і наростаючий прибуток, не виходячи за межі ліквідності.
2. Для більш точного аналізу якості активів і пасивів і визначення рівня ризику доцільно застосовувати структурний метод аналізу ліквідності та періодично аналізувати залежність банку від різних груп клієнтів як по залученню, так і по розміщенню коштів.
3. Виділяють три основні групи коефіцієнтів управління ризиком ліквідності:
 - Коефіцієнти для розрахунку обсягу і структури зобов'язань банку.
 - Коефіцієнти для визначення обсягу і структури ліквідних коштів, що знаходяться на балансі банку.
 - Коефіцієнти, що дають можливість визначити здатність виконання банком своїх зобов'язань за рахунок ліквідних активів.
4. Розвиток фінансово-кредитної системи України відбувається у складних умовах. При цьому зростає роль міжнародної конкуренції в умовах «переливання» капіталу, постійно загострюються міжгалузеві диспропорції в економіці країни, негативно вплинула світова фінансова криза. Основними заходами з подолання кризи на фінансовому ринку мають стати: а) рекапіталізація банків; б) посилення державного нагляду; в) зменшення залежності від закордонного фінансування; г) підвищення довіри інвесторів;

5. Національному банку України необхідно постійно стежити за змінами регуляторних правил, які будуть прийняті Базельським та Європейським комітетами з питань банківського нагляду. Ці правила передбачатимуть зміни в оцінці ризиків та, можливо, підвищення вимог до рівня достатності капіталу. Крім того, може бути корисним впровадження коефіцієнта ліквідності банків.
6. Економіку стабільних країн визначають, перш за все, стабільні державні банки, які мають капіталізацію на рівні мільярдів, а не мільйонів євро, як у нас. Подальшого дослідження потребує вплив політики НБУ на ліквідність вітчизняних банків.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ ЛІКВІДНОСТІ

3.1. Шляхи підвищення ефективності управління ризиком ліквідності як передумова забезпечення фінансової стійкості банку

На даний момент для економіки України особливо актуальною є проблема забезпечення фінансової стійкості банків. Світова фінансова криза негативно вплинула на розвиток усіх банківських систем світу. Україна не стала винятком. Вітчизняні банки зіткнулися з недостатністю ліквідності на початку кризи, через що Національний банк України був вимушений впровадити мораторій на відкликання депозитів. Приблизно з кінця 2009 року внаслідок припинення кредитування у банків відчувається надлишок ліквідних коштів та незбалансованість ресурсної бази, що негативно впливає на формування прибутку банку. Саме через ці проблеми, на наш погляд, банки в останній час почали приділяти значну увагу зміцненню своєї фінансової стійкості, яка є запорукою фінансової стійкості держави в цілому.

Питанням стійкості банківської системи в економічній літературі відведено значне місце. Аналіз досліджень та публікацій із даної проблематики [80, с. 84] вказує на те, що не існує загальноприйнятого тлумачення цього поняття. Н.М. Шелудько пропонує визначати фінансову стійкість банку як динамічну інтегральну категорію «системи трансформації ресурсів та ризиків», здатну повноцінно виконувати свої функції, витримувати вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища [79, с. 103].

Вважаємо, що це визначення є найбільш вірним, але потребує уточнення. Так, на нашу думку, недоцільно розглядати банк, як систему трансформації ресурсів і ризиків. До функцій банку відноситься не тільки зазначена діяльність, а й виконання багатьох інших операцій та послуг. Проте, вважаємо, що автор чітко визначив саму сутність фінансової стійкості банку, як його здатності витримувати вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Погоджуємося, що це динамічна характеристика, так як її стан може

змінюватися. Таким чином, на наш погляд, фінансова стійкість банку – це динамічна характеристика банку, яка визначає його здатність витримувати вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища та виконувати свої функції на протязі безперервного терміну дії. Фінансова стійкість включає показники, які розкривають і синтезують результативність складових стійкості банківської установи, особливо обсяг і структуру власних засобів, рівень прибутковості, норму прибутку на власний капітал, дотримання показників ліквідності, мультиплікативну ефективність власного капіталу, обсяг створеної додаткової вартості.

Фінансова стійкість банку – це складова характеристика фінансової стабільності, його надійності, показниками якої, в свою чергу, є капітальна стійкість, ліквідність, прибутковість і ризик комерційного банку (рис.3.1.).

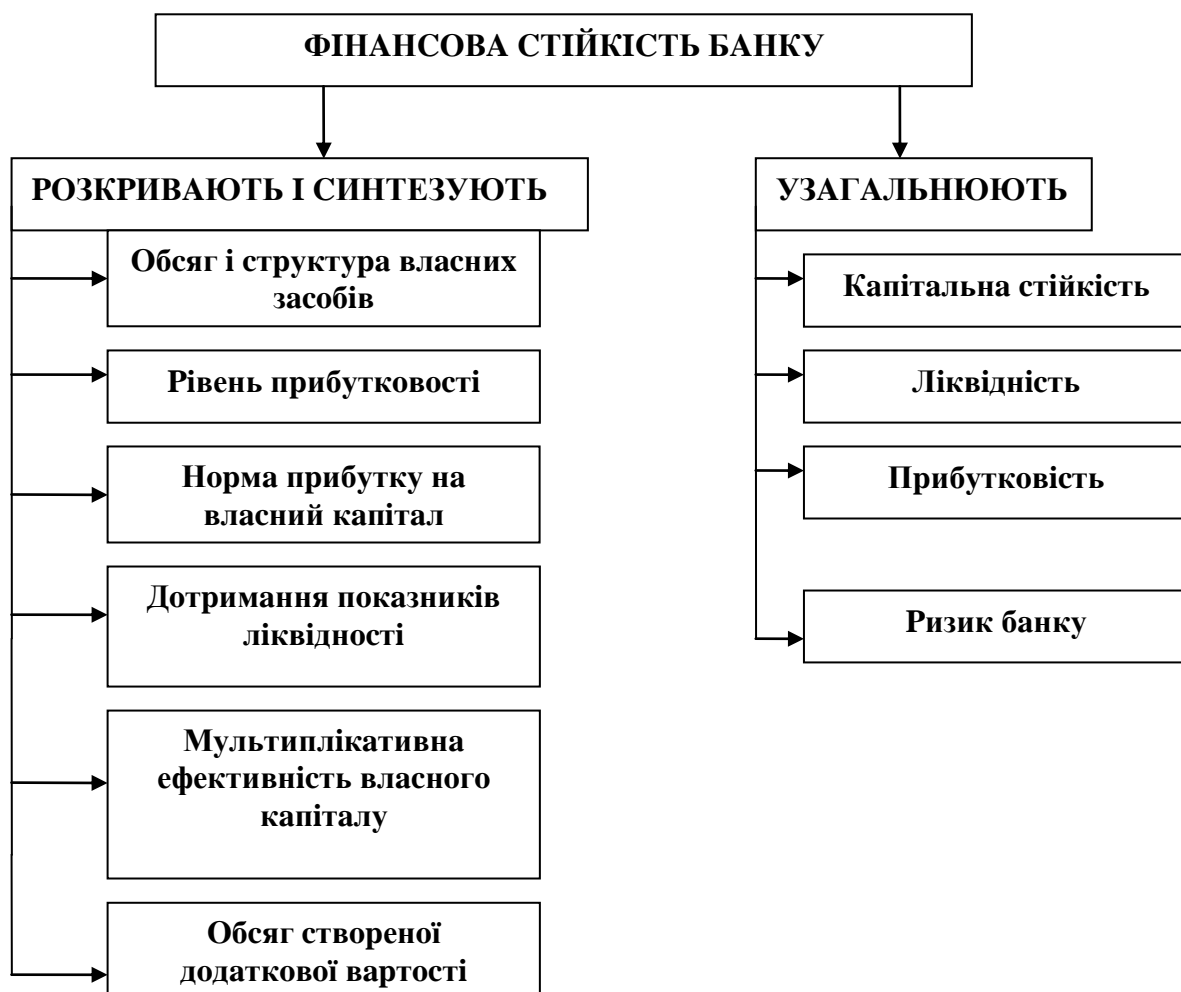

Рис. 3.1. Основні показники фінансової стійкості банку

Таким чином, бачимо, що ліквідність надзвичайно важлива для банку, як складова фінансової стійкості. Кожен банк для забезпечення своєї стабільності має бути впевненим, що у будь-який момент зможе задовольнити потреби своїх кредиторів і позичальників. Для цього йому потрібно підтримувати відповідність між активними та пасивними статтями балансу, між строками повернення кредитів та строками закінчення депозитів. Усі ці процеси включає управління ліквідністю банку. Стабільне функціонування та подальший розвиток банків залежить від здатності банку організувати ефективне управління ліквідністю.

Від управління ліквідністю залежить не лише спроможність банку розраховуватись за своїми зобов'язаннями, але і задовольняти існуючий попит на ресурси для здійснення активних операцій. Крім того, дотримання встановлених вимог ліквідності є основним свідченням надійності установи банку, а, отже, і ділової репутації.

Управління ліквідністю банку як складової фінансової стійкості сьогодні особливо важливо для України. Через фінансову кризу, яка розпочалася у 2008 році та наслідки якої відчувають банки й зараз, банківська система держави зіткнулася з таким явищем, як надмірна або надлишкова ліквідність.

Банки задля забезпечення своєї платоспроможності накопичували ресурси, приваблювали вкладників великими відсотками по депозитам, в наслідок чого недоотримували прибуток та негативно впливали на фінансову стійкість.

Зараз метою кожної банківської системи є зниження рівня ліквідності та збільшення обсягу операцій, які збільшать прибутковість кожного банку. Ознайомившись з думками різних вчених, проаналізувавши основні підходи до визначення термінів ліквідність та ліквідність банку, приходимо до висновку, що найточніше сутність поняття управління ліквідністю банку можна визначити як діяльність банку із забезпечення такого розміщення коштів, щоб можна було у будь-який момент розрахуватися із зобов'язаннями (в короткий термін перетворити активи у грошові кошти).

Різні банки мають різні потреби у ліквідності. В одній і тій же банківській установі в різний час одна й та ж ліквідна позиція може бути достатньою або

недостатньою – залежно від потреби коштів. Крім того, ліквідність, достатня для одного банку, може виявитися недостатньою для іншого. Визначити, чи достатня ліквідність банку, можна, лише проаналізувавши низку факторів.

Для більшості банків потреба в ліквідних коштах виникає з таких причин:

- зняття коштів з депозитів, або навпаки, їх надмірність;
- заявки на отримання нових кредитів від платоспроможних клієнтів;
- операції витрати та сплати податків у процесі продажу банківських послуг;
- погашення раніше наданих кредитів [46, с. 156].

Недостатній рівень ліквідності майже завжди є першою ознакою наявності в установі фінансових труднощів. У цій ситуації банк, як правило, втрачає депозити, що зменшує його готівкові кошти та змушує реалізовувати найліквідніші активи. Це зумовлює потребу управління ліквідністю банку у складі управління фінансовою стійкістю.

При управлінні ліквідністю необхідно враховувати такі особливості:

- наявність різних підходів до визначення ліквідності, що призводить до виникнення значної кількості методів її оцінки;
- тісний взаємозв'язок між ліквідністю і доходністю [34, с. 26].

Банківська ліквідність піддається ризику ліквідності – ризику недостатності надходжень грошових коштів для покриття їх відпливу, тобто ризику того, що банк не зможе розрахуватися в строк за власними зобов'язаннями у зв'язку з неможливістю за певних умов швидкої конверсії фінансових активів у платіжні засоби без суттєвих втрат. У зв'язку з цим, банки повинні постійно управляти ліквідністю, підтримуючи її на достатньому рівні для своєчасного виконання всіх прийнятих на себе зобов'язань з урахуванням їх обсягів, строковості й валюти платежів, забезпечувати необхідне співвідношення між власними та залученими коштами, формувати оптимальну структуру активів зі збільшенням частки високоякісних активів з прийнятним рівнем кредитного ризику для виконання правомірних вимог вкладників, кредиторів та всіх інших клієнтів [28, с. 23].

Управління банківською ліквідністю варто розглядати як складний багатоетапний та безперервний процес, що є сукупністю підходів і методів за допомогою яких здійснюють діагностику та планування ліквідності (через аналіз та коригування внутрішніх чинників) і том досягається оптимальне співвідношення між активами та зобов'язаннями за обсягами, термінами та валютами, що дає змогу банкам обмежити рівень ризику незбалансованої ліквідності та досягти максимізації прибутковості за умов обов'язкового дотримання її нормативів [75, с. 78].

Наразі українські банки трансформують власні аналітичні напрацювання відповідно до світових вимог, тому питання розроблення підходів до управління потребують особливої деталізації та комплексності. Процес управління ліквідності, як складової фінансової стійкості, має бути інтегрований у консолідовану систему банківського менеджменту.

Механізмом забезпечення ліквідності комерційних банків є встановлені державою вимоги до ліквідності, платоспроможності, структури капіталу. Кожен показник окремо не достатній для того, щоб однозначно стверджувати, що стан конкретного банку ліквідний.

Як відомо, з метою захисту інтересів клієнтів та забезпечення фінансової надійності банків Національний банк України встановлює для всіх комерційних банків економічні нормативи. Серед них є і нормативи ліквідності, виконання яких покликане забезпечити достатню ліквідність комерційних банків, допомагає проаналізувати здатність комерційного банку виконувати свої зобов'язання, а в динаміці – ще й оцінити тенденції змін ліквідності банку, знання яких є необхідною передумовою якісного управління ліквідністю, а отже, й доброго фінансового стану банку, стабільності всієї банківської системи. Інші обов'язкові нормативи - ризику, капіталу, валютних позицій – безпосередньо не пов'язані з ліквідністю, але допомагають банку бути ліквідним, застерігаючи від надто ризикованих операцій, погіршення фінансового стану. На цей час згідно з Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків України [29] НБУ

установив такі нормативи ліквідності: миттєвої ліквідності (Н4), поточної ліквідності (Н5) та короткострокової ліквідності (Н6).

Відповідно до зазначеної інструкції ліквідними активами є кошти в касі, які відкриті в Національному банку та інших банках, а також активи, що можуть бути швидко проконвертовані в готівкові чи безготівкові кошти. Для запобігання повторенню кризи довіри до банківської системи, Національному банку України вважаємо доцільним переглянути визначення ліквідності в частині того, що готівка, як актив, необхідна для задоволення потреб банку у ліквідних коштах (тобто тих, які можна негайно витратити у разі вилучення депозитів і задоволення інших непередбачених чи термінових потреб), отже не всі кошти можуть використовуватися для підтримки банком своєї ліквідності, а тільки готівкові. Відповідно у визначенні ліквідності банку цю її особливість необхідно підкреслити, а саме – активи банків називаються ліквідними, якщо їх можна швидко продати на готівковому ринку за низького ризику втрат для продавця, тобто перетворити у ту форму, яка і забезпечує своєчасне виконання банком своїх зобов'язань перед вкладниками з метою підтримки ліквідності. На нашу думку, важливо переглянути нормативи ліквідності (Н4) миттєвої ліквідності, (Н5) поточної ліквідності та (Н6) короткострокової ліквідності в частині визначення ліквідними активами коштів, які можна швидко продати на готівковому ринку для забезпечення своєчасного виконання банком своїх зобов'язань.

Крім того, на наш погляд, механічне дотримання нормативів без прогнозування, без стратегії управління ліквідністю зменшує прибутковість банку та не гарантує фінансової стійкості банку в майбутньому. Проведене дослідження довело, що банківська ліквідність відіграє важливу роль в економіці країни. Щоденна робота з підтримки достатнього рівня ліквідності є неодмінною умовою самозбереження і виживання банку та забезпечує його стійкість.

Без якісного управління банк не зможе надавати послуги щодо обслуговування фізичних і юридичних осіб, здійснювати кредитну-інвестиційну діяльність, тому вирішення проблем підтримки ліквідності повинно мати найвищий пріоритет у роботі менеджменту банку. Раціональне управління

залученими коштами створює умови для підтримання відповідного рівня ліквідності банку та довіри клієнтів. А значить дозволяє банкові бути впевненим у своїй фінансовій стійкості.

3.2. Зарубіжний досвід управління ризиком ліквідності банку та можливості його використання в Україні

Удосконалення практики регулювання грошово-кредитного ринку будь-якої країни ґрунтується на використанні кращих практичних аспектів досвіду зарубіжних країн у поєднанні з особливостями розвитку національної економіки. З огляду на це корисним буде вивчення зарубіжної практики управління ліквідністю банківської системи, узагальнення особливостей у застосуванні інструментарію грошово-кредитної політики й визначення перспектив використання цього досвіду в Україні. Для дослідження зарубіжного досвіду управління ліквідністю банківської системи нами були відібрані країни (Словаччина, Чехія, Угорщина, Росія та Туреччина), сучасна ситуація в яких, як і в Україні, характеризується надлишковою ліквідністю і одночасно позитивними здобутками у розв'язанні цієї проблеми.

Словаччина

У становленні та розвитку сучасної монетарної політики Національного банку Словаччини умовно можна виділити два етапи. Перший, початковий, етап (1993-1999 рр.) характеризується використанням успадкованої від колишнього Державного банку Чехословаччини політики, що ґрунтувалася на фіксованому обмінному курсі, а з 1998р. – режимом керованого плавання та комбінацією прямих (кредитні ліміти, цільове рефінансування для кредитування окремих галузей) та непрямих інструментів [40].

В аспекті досліджуваного нами питання зарубіжного досвіду управління ліквідністю банківської системи потребує поглибленого дослідження другий етап (2000-до цього часу) розвитку грошово-кредитної політики в Словаччині. Він характеризується кардинальними змінами в підходах до управління грошово-кредитним ринком, використання інструментарію монетарної політики. Ці зміни дозволили здійснити перехід на основі впровадження передового світового

досвіду від кількісного управління грошово-кредитним ринком до управління через процентні ставки [40].

Зміни в грошово-кредитній політиці полягали, по-перше, в запровадженні в 2005р. режиму таргетування інфляції, по-друге, в переході від керовано-плаваючого валютного курсу з прив'язкою до євро (який підтримувався від 1998 р. до листопада 2005р.) до курсового режиму ERM 2. Сутність цього режиму полягає у необхідності утримувати курс національної валюти на рівні центрального паритету $\pm 15\%$. Перехід до ERM 2 був пов'язаний з тим, що діючий режим керованого плавання валютного курсу перестав відповідати потребам словацької економіки, оскільки в умовах ревальвації крони зростала потреба у валютних інтервенціях (купівлі євро) Національного банку Словаччини для підтримання курсової стабільності, що відповідно позначалося на зростанні грошової маси в національній валюті, надлишкової ліквідності банківської системи та обсягів стерилізаційних операцій для її поглинання.

Крім того, перехід до режиму ERM 2 був пов'язаний із наміченою перспективою Словаччини вступу до Європейського Союзу. Одна з вимог вступу до ЄС є стабільність обмінного курсу протягом 2 років у режимі ERM 2. Стабільність обмінного курсу означає наявність невеликої волатильності близько центрального паритету та відсутність процесів девальвації. Сучасна курсова динаміка характеризується тенденцією щодо ревальвації національної валюти. Проте тенденція щодо посилення курсу крони не викликає особливих нарікань у експортерів, оскільки тренд щодо зростання їх продуктивності більший, ніж тренд ревальвації курсу. По-третє, прогресивні зміни стосувалися удосконалення інструментарію грошово-кредитної політики. Він був впроваджений з досвіду Бундесбанку, який вважається взірцем для європейської банківської системи.

Нині використання інструментів грошово-кредитної політики центральним банком Словаччини ґрунтується на двох загальноприйнятих у європейській практиці основах проведення монетарних операцій. Першою основою є постійно діючі інструменти (Standing Facilities) – депозитні та кредитні операції овернайт. Проведення цих операцій на щоденній основі дозволяє підвищити якість

управління ліквідністю завдяки розміщенню депозитів або отриманню кредитів від центральних банків без впливу на поточну динаміку процентних ставок. Депозитні та кредитні операції овернайт проводяться за ініціативою банків за принципом необмеженого доступу, з терміном виконання один день та за визначеною процентною ставкою. Кредити овернайт надаються банкам під забезпечення цінних паперів (казначейські векселі Національного банку Словаччини, облігації внутрішньої державної позики, урядові облігації). Банки можуть розмістити свої вільні кошти в центральному банку на депозити овернайт в обмін на казначейські векселі Національного банку Словаччини. Процентні ставки за кредитами та депозитами овернайт утворюють коридор, у межах якого утримуються ставки на міжбанківському ринку. Значення цього коридору становило на момент запровадження постійно діючих інструментів 4%, нині з метою підвищення ефективності процентної політики в регулюванні грошово-кредитного ринку його звужено до 3,5%. Проте процентну політику Національного банку Словаччини не можна визначити як ефективну через значну волатильність офіційних процентних ставок та несиметричний коридор офіційних процентних ставок [39, с. 198].

Особливістю практики застосування зазначеного інструмента в Словаччині є те, що ставкою-орієнтиром на міжбанківському ринку для центрального банку є 1-місячна ставка (інколи 3-місячна ставка), а не ставка овернайт, як це прийнято в практиці Європейського центрального банку.

Другою основою монетарних операцій є регулярні щотижневі репо-тендери (з двотижневим терміном виконання), запроваджені з метою досягнення більшої прогнозованості та прозорості діяльності центрального банку, а завдяки цьому – стабілізації міжбанківського грошового ринку. Щотижневі репо-тендери, як основний інструментом грошово-кредитної політики центрального банку Словаччини, підтримуються обома можливостями регулювання ліквідності в банківському секторі: рефінансуванням і стерилізацією. Repo-тендери проводяться за аукціонами американського типу, на яких обсяги операцій не

визначаються, процентна ставка є граничною (лімітною), а забезпеченням слугують казначейські векселі Національного банку Словаччини.

В умовах надлишкової ліквідності Національним банком Словаччини проводяться лише стерилізаційні репо-тендери, процентна ставка за якими є основною (ключовою) офіційною ставкою центрального банку. Як показує практика, до застосування цього інструмента монетарної політики Національного банку Словаччини (обсягів і процентної ставки) найбільш чутливими є двотижневі та тижневі ставки на грошовому ринку.

Для регулювання грошово-кредитного ринку Національний банк Словаччини здійснює також трансакції «аутрайт» у формі купівлі-продажу цінних паперів та емісію казначейських векселів (цінних паперів власного боргу). Емісія казначейських векселів Національного банку Словаччини використовується для відкриття ліквідності з банківського сектору на триваліший термін. Операції з казначейськими векселями проводяться не регулярно за аукціоном американського типу, при цьому процентна ставка центральним банком не обмежується і обсяги операцій не визначаються. Терміни погашення казначейських векселів не стандартизуються і, як правило, становлять 3 місяці.

Крім наведених інструментів, Національний банк Словаччини має можливість оперативного регулювання ліквідності шляхом проведення швидких тендерів, які дозволяють оперативно реагувати на поточну ситуацію на грошово-кредитному ринку. Термін їх виконання – до настання найближчого стандартного тендера, тобто до семи днів. Зазначений інструмент є інструментом вибіркової дії – він спрямований на сім основних банків-орієнтирів. Незважаючи на наявність швидких тендерів серед інструментарію регулювання ліквідності, на практиці він не використовувався жодного разу.

Система інструментарію, що застосовується Національним банком Словаччини, доповнюється також внутрішньоденними кредитами, які проводяться неодноразово протягом операційного дня. Вони надаються під забезпечення кошику з цінними паперами на безоплатній основі. Такі кредити поширені в практиці центральних банків багатьох країн, наприклад, їх

використовує Європейський центральний банк і Центральний банк Російської Федерації. Внутрішньоденні кредити спрямовані на виконання функції підтримання функціонування платіжної системи країни. Цей вид кредиту вважається немонетарною операцією, а в разі його неповернення протягом дня, він автоматично переводиться в кредит овернайт із відповідною оплатою, проте без застосування штрафних санкцій.

Національний банк Словаччини також використовує серед інших монетарних інструментів обов'язкові мінімальні резерви. На сьогодні банки та філії іноземних банків і будівельні ощадні банки зобов'язані створювати резерви в розмірі 2 % від строкових депозитів і депозитів до запитання у словацьких кронах та іноземних валютах, емітованих облігацій, векселів та інших зобов'язань, а також депозитів іноземних банків у кронах та іноземних валютах. Обов'язкові мінімальні резервні вимоги, як інструмент грошово-кредитної політики, використовуються на платній основі. Вони обліковуються на рахунках грошових резервів у Національному банку Словаччини, процентна ставка за якими є фіксованою і становить 1,5 % від усередненої суми мінімальних резервних вимог [37, с. 67].

Слід зазначити, що механізм застосування мінімальних резервних вимог різниться від практики застосування цього інструмента в Європейському Центральному банку. Так, норматив, встановлений Європейським центральним банком становить 2 %, базою розрахунку є депозити овернайт, депозити до 2 років, боргові цінні папери з терміном погашення до 2 років, цінні папери грошового ринку. Процентна ставка за коштами обов'язкового резервування встановлюється на плаваючій основі і прив'язується до ставки рефінансування за кредитами овернайт.

Зазначимо, що якісні зміни в грошово-кредитній політиці Словаччини супроводжувалися комплексними прогресивними загальноекономічними змінами. Вони стосувалися удосконалення бюджетної, податкової політики, проведення пенсійної реформи та реформи державного адміністрування, удосконалення стратегії управління державними фінансами і боргом. На сьогодні в Словаччині,

як і в інших країнах з інфляційним таргетуванням, цінова стабільність, як складова макроекономічної стабільності, є спільною ціллю для грошово-кредитної та фіскальної політики.

Важливе місце в підвищенні ефективності регулювання ліквідності банківської системи належало координації грошово-кредитної та монетарної політики. Якщо в 1993-1998 рр. вона характеризувалась неузгодженістю через експансивну боргову політику, то з 2000 р. державна політика спрямована на стабілізацію макросередовища, обмеження запозичень за кордоном, а отже, на зменшення впливу на курсову політику та кон'юнктуру на грошово-кредитному ринку. З метою мінімізації прямого впливу на курс і грошову пропозицію було також запроваджено умову необхідності конвертації надходжень в іноземній валюті від приватизації та зовнішніх запозичень у Національному банку Словаччини, тобто в обхід ринку.

Одним із чинників впливу на ліквідність банківської системи важкопрогнозовані грошові потоки бюджетних коштів на рахунках у центральному банку. Цікавим у плані розв'язання цієї проблеми є досвід Словаччини [22]. Він показує, що вплив цього чинника було нівельовано шляхом переведення з Національного банку Словаччини рахунків Міністерства фінансів в управління спеціальної Агенції. Ця Агенція є державною небанківською установою, яка зобов'язалася якісніше і за більшу плату управляти бюджетними коштами. Нині Міністерство фінансів може розміщувати не більше 2 млрд. крон у центральному банку на безпроцентному рахунку, проте не використовує цю можливість через комерційну недоцільність.

Таку модель взаємовідносин з урядом Центральний банк Словаччини побудував за прикладом Європейського центрального банку. В інших країнах Єврозони діють свої механізми співпраці з Міністерством фінансів: в одних відсутні державні рахунки в центральному банку, в інших – застережена можливість розміщення певної суми коштів Міністерства фінансів на безпроцентній чи процентній основі. Однією з причин, що знижують можливості Національного банку України щодо регулювання грошово-кредитного ринку, в

тому числі ліквідності банків, є нерозвиненість ринку цінних паперів, насамперед державних. З огляду на це корисним видається досвід Словаччини щодо сприяння на початковому етапі розвитку цього ринку. Зокрема, протягом 1993-2000 рр. у Національному банку Словаччини мала місце практика співпраці з сімкою основних банків щодо домовленості про ставку-орієнтир на ринку державних цінних паперів із певною строковістю та обсягами. Строки становили спочатку 7 днів, пізніше – 1,3 місяці, а в 2000р. – 12 місяців. Із 2000р. ця практика котирування державних цінних паперів за домовленістю з банками припинена, проте активно продовжується співпраця Національного банку Словаччини із сімкою банків, що задають тон на грошово-кредитному ринку. Ця співпраця з групою банків маркет-мейкерів (банків-орієнтирів) для основних банків є почесною і полягає в постійних зустрічах (не менше 3-х разів на рік), обміні думками та критичними зауваженнями, наданні пропозицій щодо удосконалення грошово-кредитної політики та обговоренні нового інструментарію грошово-кредитної політики. Це свідчить про активну комунікативну політику центрального банку Словаччини. На сучасному етапі розвитку банківської системи сімка найбільших банків визначає депозитні ставки на міжбанківському ринку, які є орієнтиром для Національного банку Словаччини у визначенні основної депозитної ставки (за депозитними репо-тендерами).

Щодо ситуації з ліквідністю банківської системи: якщо на початковому етапі проблема її надлишкового рівня була спричинена неузгодженістю бюджетної та грошово-кредитної політики, значними валютними інтервенціями (купівлею валюти) центральним банком, непередбачуваністю руху коштів на рахунках Міністерства фінансів у центральному банку, то нині причиною надлишкової ліквідності є надходження значних іноземних інвестицій із країн Західної Європи. Проте завдяки проведенню зваженої грошово-кредитної політики та стерилізаційним операціям рівень вільної ліквідності банківської системи протягом 2004-2008 рр. не перевищував 3 % обсягу обов'язкових мінімальних резервних вимог [40].

Сучасна структура банківської системи Словаччини характеризується значною присутністю іноземного капіталу: з 24 банків немає жодного із 100 %-м словацьким капіталом. Значна частина кредитів банками надається в іноземній валюті. Все це знижує ефективність грошово-кредитної політики в регулюванні грошово-кредитного ринку, у тому числі ліквідності банківської системи.

Крім цього, з початку 2006р. в Словаччині мають місце інфляційні тенденції, тому Національний банк Словаччини взяв орієнтир на проведення жорсткішої монетарної політики, про що свідчать зростаючі офіційні процентні ставки. Так, у кінці вересня 2006р. облікова ставка та ставка за основним інструментом грошово-кредитної політики (двотижневими депозитними репо) становила 4,75 %, а ставки за кредитами та депозитами овернайт відповідно 6,25 і 3,25 % [40].

Підсумовуючи висвітлений досвід Національного банку Словаччини щодо регулювання грошово-кредитного ринку, зазначаємо, що в цілому позитивні його здобутки були забезпечені реалізацією комплексу прогресивних заходів щодо переходу до монетарного режиму таргетування інфляції, запровадження курсового режиму (ERM 2), удосконалення інструментів грошово-кредитної політики в напрямі їх аналогізації із європейськими основами проведення монетарної політики, удосконалення координації грошово-кредитної та фіскальної політики, розвитку фондового ринку, проведення загальноекономічних реформ тощо.

Чехія

Політичне рішення, яке було прийняте в 1995р. щодо зняття обмежень на рух капіталу та лібералізацію міжнародних фінансових потоків, мало негативні наслідки для економіки Чехії. До країни почали надходити значні обсяги іноземного капіталу у вигляді прямих і портфельних інвестицій, ефективно поглинути які чеська економіка була не спроможна. На цей момент Національний банк Чехії здійснював монетарне таргетування у режимі фіксованого обмінного курсу. Причому, протягом 1991-1993 рр. Центральний банк Чехії притримувався режиму курсоутворення з прив'язкою до кошика із п'яти валют, а з 1993р. – до

кошика, що складався з німецької марки (65 %) та американського долара (35 %) [37, с. 74].

З метою забезпечення курсової стабільності крони в умовах режиму фіксованого курсоутворення Центральний банк Чехії купував валюту, тим самим нарощував грошову масу та надлишкову ліквідність через валютний канал, який був на той час головним каналом монетарного трансмісійного механізму Чехії. Інші інструменти, зокрема, нормативи обов'язкового резервування, депозитні операції (випуск облігацій центрального банку), спрямовувалися на стерилізацію надлишкової ліквідності, спричинену припливом у країну іноземного капіталу. Крім зазначених інструментів, Національний банк Чехії застосовував адміністративні заходи, зокрема, були встановлені жорсткі вимоги до нормативів короткої валютної позиції, а також «замороження» коштів, що надходять від приватизації. Так, майже 2 млрд. доларів, отриманих від приватизації чеського Телекому, впродовж кількох років зберігалися на рахунках центрального банку, не надходячи до уряду. Проте ефективність цих заходів була низькою [3, с. 60].

Для відновлення контролю над монетарними процесами, внутрішнім попитом і поточним рахунком, дефіцит якого в 1996 р. сягнув 8 % ВВП, Національному банку Чехії довелося неодноразово розширювати межі валютного коридору та підняти всі основні процентні ставки та мінімальну норму обов'язкових валютних резервів. Проте в короткостроковій перспективі ристрикційна політика Центрального банку Чехії негативно впливала на поточні операції, оскільки вони сприяли підвищенню валютного курсу в межах коридору. Крім того, неефективність цих заходів великою мірою була зумовлена неузгодженістю монетарної і фіскальної політик. Остання на момент ристрикційної грошово-кредитної політики центрального банку була м'якою. Врешті-решт, Національний банк Чехії був змушений відмовитися від режиму фіксованого валютного курсу і ввести режим регульованого плавання курсу чеської крони в поєднанні з таргетуванням інфляції (з грудня 1997р). Причому перехід до нового монетарного режиму був прискореним у зв'язку із втратою під час Азійської кризи номінального якоря курсової прив'язки.

Особливістю валютної політики в рамках нового режиму таргетування інфляції було те, що до 2003 р. Національний банк Чехії продовжував регулювати курс крони, здійснюючи валютні інтервенції. Проте, якщо ціллю центрального банку в 1997р. було підтримання курсу крони в межах 17-19,5 CZK/DEM, то протягом 1998 - 2002 рр. – запобігання надмірній девальвації курсу національної валюти шляхом продажу крони на валютному ринку. Із 2003р. валютні інтервенції центральним банком Чехії не проводяться [37, с. 79].

Сучасна ситуація в банківській системі Чехії, хоча і характеризується надлишковою ліквідністю через надходження іноземних капіталів, проте нівелювати вплив цього чинника на інфляцію в країні дозволив перехід до режиму інфляційного таргетування, запровадження плаваючого валютного курсу, припинення практики валютних інтервенцій, удосконалення інструментарію грошово-кредитної політики та процентної політики.

Зміни, зазначені в грошово-кредитній політиці центрального банку Чехії, позначилися на її трансмісійному механізмі, головним каналом якого нині є процентний канал, а основним інструментом впливу на економічну ситуацію – процентні ставки. Нині Національний банк Чехії використовує три базові ставки процентної політики: за операціями репо (терміном до 2 тижнів), ломбардну та дисконтну. Ставка за операціями репо є ключовою ставкою монетарної політики. За цією ставкою Центральний банк Чехії приймає надлишкову ліквідність від банків та передає їм у якості застави цінні папери. Проголошена ставка за двотижневими репо-тендерами є максимальною ставкою задоволення заяв банків на поглинання ліквідності. Заявки ранжуються за процедурою американського аукціону, відповідно до якого першочергово задовольняються заявки з найнижчими ставками, заявки з поступово зростаючими ставками задовольняються поки не вичерпається оголошена сума надлишкової ліквідності [37, с. 59]. Ставка за депозитними операціями репо є центральною ставкою коридору, сформованого ломбардною та дисконтною ставками центрального банку, які на 1% вище та нижче ставки за операціями репо. Змінюючи ставку за депозитними операціями репо, Національний банк Чехії впливає на процентні

ставки на ринку короткострокового капіталу через операції на відкритому ринку. Ломбардна та дисконтна процентні ставки утворюють відповідно верхню та нижню межу процентних ставок-орієнтирів за операціями овернайт для банків. Депозитом із дисконтною ставкою можуть скористатися банки, щоб покласти незабезпечені цінними паперами надлишкові ліквідні кошти.

Ломбардна ставка застосовується до кредитної операції центрального банку. Можливість отримати цей кредит для комерційних банків є постійною. Слід зазначити, що характерною особливістю інструментарію монетарної політики Чехії є те, що важливе місце в реалізації монетарної політики належить валютним операціям Національного банку Чехії, які проводяться в 2-х валютах – доларах США та євро.

Угорщина

З початком перехідних процесів Угорщина, як й інші країни з перехідною економікою, запровадила прив'язку обмінного курсу форинта до кошика валют. Ціновий тиск діючого валютного режиму певний час стримувався завдяки існуванню контролю за короткостроковими потоками капіталу. Проте в 2000р. інфляція знову почала зростати, тим самим загостривши проблему існуючого валютного режиму та ефективності монетарної політики.

У 1995-2001 рр. за режиму вузького валютного коридору та в умовах нерозвиненого фінансового ринку основними монетарними інструментами на початковому етапі становлення грошово-кредитної політики Центрального банку Угорщини були валютні інтервенції, резервні вимоги та широкий спектр стерилізаційних операцій (зворотне репо, депозити, векселі центрального банку).

Дія стерилізаційних інструментів спрямовувалась на поглинання надлишкової ліквідності, спричиненої надходженням іноземних капіталів у країну та проведенням центральним банком інтервенцій, спрямованих на утримання курсу форинта в межах вузького валютного коридору. Зростаюча вартість операцій по стерилізації надлишкової ліквідності угорських банків обумовила необхідність кардинальних змін у політиці Центрального банку Угорщини: у травні 2001р. було розширено діапазон коливань обмінного курсу форинта до

євро до $\pm 15\%$, одночасно скасовано контроль за рухом капіталу, а у жовтні 2001р. запроваджено режим таргетування інфляції.

Із переходом до режиму таргетування інфляції у 2001р. відбулись зміни в інструментах монетарної політики, зумовлені тим, що активна дезінфляційна політика потребує наявності ефективного інструментарію. Так, процентна політика стала відігравати більш активну роль ніж раніше. Для зниження зайвої волатильності міжбанківських короткострокових процентних ставок було звужено коридор офіційних ставок центрального банку. Нині коридор процентних ставок визначається офіційними ставками за кредитними і депозитними операціями овернайт. Центральний банк здійснює оперативний контроль за тим, щоб ставки за міжбанківськими операціями овернайт коливалися всередині цього коридору з метою обмеження коливання оперативної цілі, якою є короткострокові (3-6 міс.) ставки на грошовому ринку. Банківська система Угорщини на сучасному етапі розвитку має надлишкову ліквідність. Проте, якщо її причиною до 2001р. були валютні інтервенції центрального банку, то нині – випуск казначейством валютних облігацій, конвертованих Національним банком Угорщини. З огляду на це центральний банк змушений здійснювати постійні депозитні операції без кількісних обмежень, які є ключовими в його політиці, а ставка за двотижневими депозитами – його ключовою ставкою. Зміна ключової ставки Національного банку Угорщини сигналізує про його майбутню поведінку і таким чином впливає через різні канали монетарного трансмісійного механізму на досягнення інфляційної цілі [37, с. 60].

У грошово-кредитній політиці Центрального банку Угорщини важливе місце відводиться валютному курсу та контролю за його впливом на динаміку інфляції. Основним інструментом регулювання обмінного курсу є офіційні процентні ставки, проте валютні інтервенції залишилися серед важливих монетарних інструментів грошово-кредитної політики. Національний банк Угорщини здійснює граничні інтервенції на валютному ринку (за верхньою та нижньою межею широкого валютного коридору ($\pm 15\%$)) з метою підтримання коливання курсу форинта у визначених межах. Проте необхідність дотримання

широкого коридору у валютній політиці та режиму таргетування інфляції зумовлює наявність конфлікту цілей монетарної політики. Одним із негативних наслідків подвійного монетарного режиму була спекулятивна атака, що мала місце в 2003р. Вона спричинила міні-валютну кризу – девальвацію курсу форинта на 2,27 %.

Росія

Ураховуючи те, що Росія – один із головних експортерів нафтопродуктів, значне зростання світових цін на нафту призвело до масового припливу виручки іноземної валюти від експорту. Істотне зростання пропозиції іноземної валюти на внутрішньому ринку зумовило укріплення курсу рубля. Для підтримки конкурентоспроможності національної економіки та економічного зростання Центральний банк Російської Федерації запровадив режим керованого плавання валютного курсу. За такого режиму в умовах постійного перевищення пропозиції іноземної валюти над попитом центральний банк проводить валютні інтервенції, викуповуючи іноземну валюту до резервів країни, що призвело до безпрецедентного зростання міжнародних резервів країни в десятки разів та величезного зростання ліквідності в економіці. Таким чином, зростання цін на нафту, торговельного балансу, інтервенцій центрального банку за режиму керованого плаваючого обмінного курсу позначилися на балансі центрального банку, де основним чинником надлишкової ліквідності стали «Чисті іноземні активи», що позначилося на зростанні статті «Баланси банків», тобто коштів банків, розміщених у центральному банку [39, с. 232].

Незважаючи на актуальність вирішення проблеми надлишкової ліквідності через її негативний вплив на інфляційні процеси в країні, поки що, як зазначають фахівці Центрального банку Російської Федерації, відсутні передумови для управління надлишковою ліквідністю через зміну офіційних процентних ставок, які є основним інструментом грошово-кредитної політики в розвинених країнах. Це пов'язано з тим, що трансмісійний механізм монетарної політики в Росії є слабким, офіційні ставки центрального банку не мають сильного впливу на інфляцію та поведінку економічних суб'єктів. Крім того, зростання офіційних

ставок спровокує подальший приплив капіталу і стерилізація надлишкової ліквідності за вищими ставками не дасть бажаного ефекту, а лише зумовить витрати центрального банку на проведення цих операцій. Використання в Росії такого грубого інструмента поглинання ліквідності, як зміни в резервних вимогах, також має свої обмеження. Головне з них пов'язане з тим, що зростання обов'язкових резервів у зв'язку з регіональними відмінностями у концентрації вільних резервів і високим рівнем сегментації грошового ринку можуть створити проблеми ліквідності для малих і регіональних банків.

Для вирішення проблеми надлишкової ліквідності та нівелювання її впливу на інфляцію в країні Росія за аналогією з іншими країнами-експортерами нафти створила у лютому 2004 року Стабілізаційний фонд, ціллю якого є акумулювання додаткових бюджетних надходжень від високих цін на експортовані продукти енергетики, тобто основною функцією є стерилізація надлишкової ліквідності. На даний час Фонд зберігає свої кошти на рублевих рахунках уряду в центральному банку. Стабілізаційний фонд може бути використаний для фінансування дефіциту державного бюджету, коли ціна на нафту падає нижче базової та інших цілей згідно федерального бюджетного законодавства. Внутрішнє використання Фонду обмежується загрозою зростання інфляції. Розмір Стабілізаційного фонду становить близько 5,7 % ВВП, у той час як в Кувейті – близько 80 %, у Норвегії – 70 %, в Омані і Азербайджані – 20 %, Казахстані – 12 % (за станом на 2006 рік) [37, с. 76].

Нині Стабілізаційний фонд допомагає стерилізувати більшу частину надлишкової ліквідності, а відповідно федеральний бюджет відіграє головну роль у вирішенні проблеми надлишкової ліквідності. Фонд має довгостроковий стабілізаційний вплив на пропозицію грошей, але він є адміністративним інструментом поглинання ліквідності. Поряд із Стабілізаційним фондом Центральний банк Російської Федерації використовує монетарні інструменти регулювання ліквідності серед яких: депозитні операції, емісію власних облігацій, зворотне модифіковане репо, прямі операції (аутрайт – продаж урядових цінних

паперів зі свого портфеля). Інструментами забезпечення ліквідності є внутріденні кредити, кредити овернайт, ломбардні кредити, операції прямого репо [37, с. 120].

Додатково Банк Росії використовує при необхідності валютні операції своп і проводить прямі операції (аутрайт). Центральний банк Росії докладает зусилля до удосконалення процентної політики та посилення її ролі в регулюванні грошово-кредитного ринку. Проте з вищезазначених причин процентний коридор, що утворюється процентними ставками за депозитними і кредитними операціями, залишається доволі широким, що не сприяє ефективності процентної політики.

Слід відмітити, що за досліджуваний період процентна політика Центрального банку Російської федерації зазнала прогресивних змін у напрямі звуження процентного коридору, що утворюється офіційними процентними ставками за кредитами овернайт та депозитами *tom-next* з 40 до 7 % та зниження волатильності офіційних процентних ставок. Крім цього, особливістю процентної політики Банку Росії є те, що за ставкою рефінансування Центрального банку надаються кредити овернайт, тобто вона не є формальною, а дає сигнал про ціну надкороткострокових кредитних ресурсів на грошово-кредитному ринку.

Зараз Банк Росії мусить впроваджувати «комбіновану стратегію» монетарної політики. З одного боку, завданням Центрального банку Росії є вироблення монетарної політики, заснованої на принципах монетарного таргетування і використання елементів інфляційного таргетування. З іншого боку, використовуючи політику обмінного курсу, Банк Росії враховує вплив динаміки валютного курсу на економіку Росії. Посилення рубля стримує зростання внутрішніх цін. Проте, підтримуючи рівну динаміку валютного курсу, Банк Росії не лише попереджує економічні шоки і створює тривалі умови для виробництва, але й зменшує ризики фінансових ринків, підтримуючи таким чином фінансову стабільність.

Слід зазначити, що досвід Російської Федерації з регулювання ліквідності є малокорисним для України. Це пов'язано, по-перше, з тим, що різні економічні умови зумовлюють різні чинники надлишкової ліквідності. Якщо в Росії це – виручка експортерів, то в Україні, головним чином, надходження іноземного

капіталу та необхідність у проведенні Національним банком України валютних інтервенцій (купівлі валюти) в умовах діючого режиму, що базується на обмінному курсі гривні, прив'язаного до долара США. По-друге, в Росії Стабілізаційний фонд є основним адміністративним інструментом поглинання ліквідності, а ринковим монетарним інструментам належить другорядна роль. Варто зауважити про таку особливість реалізації процентної політики в Росії, як надання за ставкою рефінансування Центрального банку (основною ставкою центрального банку), яка на кінець квітні 2008 року становила 10,5 % кредитів овернайт та тенденція до звуження офіційного процентного коридору, що утворюється кредитами рефінансування овернайт та процентною ставкою по *tom-next* депозитах Центрального банку Росії, який нині становить 7,25 %, що позитивно позначається на зниженні волатильності міжбанківських процентних ставок за кредитами овернайт.

Туреччина

У період з листопада 2000 по лютий 2001 року в Туреччині відбулася банківська криза, для подолання наслідків якої була розпочата всеохоплююча Програма реструктуризації і відбудови банківського сектору. Першим ключовим кроком даної програми було те, що банкам було надано фінансування на виплату своїх овернайт зобов'язань в рамках співпраці Казначейства і центрального банку. Казначейство випустило для державних і банків-членів Фонду страхування депозитів СРІ-облігації (індексовані на інфляцію) з терміном погашенням через 5-9 років, на суму 14 млрд. YTL. Центральний банк Туреччини здійснював купівлю цих цінних паперів для забезпечення ліквідності. Ці операції вирішили проблему структурного дефіциту ліквідності вищезгаданих банків і збільшили кількість доступних коштів на ринку. Як наслідок – стали розвиватись умови для надлишкової ліквідності. Спочатку очікувалось, що ця надлишкова ліквідність буде тимчасовою, проте в результаті помірної монетарної і фіскальної політики, що проводились в посткризовий період, потоки іноземної валюти до Туреччини зросли, і ЦБТ мусив поглинати цей непередбачений потік, купуючи іноземну валюту і таким чином зумовлюючи ще більшу внутрішню ліквідність. Як

наслідок, умови надмірної ліквідності перетворились в структурну надлишкову ліквідність і ЦБТ зазнав збитків, які становили у 2003, 2004 і 2005 роках відповідно YTL 1.550 млн., 509 млн. і 131 млн. Збитки центрального банку були пов'язані зі зростанням внутрішніх процентних зобов'язань через використання операцій на відкритому ринку для стерилізації надмірної ліквідності на ринку.

Крім операцій Казначейства-центрального банку по випуску індексованих облігацій для окремих банків та проведення валютних операцій з купівлі валюти факторами, що впливають на збільшення/зменшення ліквідності в банківській системі Туреччини є [39, с. 236]:

- чистий дохід Казначейства в іноземній валюті, у тому числі управління зовнішнім боргом;
- процентні платежі Центрального банку Туреччини банкам за операціями із стерилізації надлишкової ліквідності і обов'язкових вимогах;
- попит на національну валюту;
- рух коштів на Казначейському рахунку в Центральному банку Туреччини.

Розглянемо детальніше ці чинники та їх вплив на ліквідність [39, с. 237]:

1. Чистий дохід Казначейства Уряду в іноземній валюті, включаючи управління зовнішнім боргом. Оскільки Центральний банк Туреччини є фінансовим агентом Казначейства, і всі операції в іноземній валюті проходять через рахунки центрального банку, зміни умов ліквідності залежать від стратегії запозичень Казначейства в іноземній валюті як внутрішніх, так і зовнішніх. Коли Казначейство є чистим позичальником / платником в іноземній валюті, то надлишкова ліквідність збільшується / зменшується. Казначейство було чистим позичальником у 2002 р., але з того часу воно було в позиції чистого платника – особливо по зовнішніх зобов'язаннях. Казначейство намагалось зменшити тиск на посилення валютного курсу шляхом зменшення як внутрішніх, так і зовнішніх запозичень в іноземній валюті з 2003 року. Ця стратегія Казначейства здійснює вплив на

зменшення ліквідності через запозичення на внутрішньому грошовому ринку. У цей період Туреччина ініціювала ряд реформ, спрямованих на розв'язання основних проблем економіки. У цьому контексті набула важливого значення приватизація державних підприємств. Власне, приватизація розпочалась у 1984 р., але отримала розвиток лише з 2004 р. Уряд перевів прибуток в іноземній валюті через центральний банк на рахунки Казначейства і ці фонди були продані центральному банку і використані на внутрішні платежі Казначейства. Дохід в іноземній валюті від приватизації став джерелом надлишкової ліквідності в національній валюті.

2. Процентні платежі Центрального банку Туреччини банкам по операціях із стерилізації надлишкової ліквідності і обов'язкових резервних вимогах. Зазначені платежі є одним із джерел зростання надлишкової ліквідності банків. Базуючись на тривалих позитивних трендах в економічних індикаторах правління Центрального банку Туреччини знизило свої основні ставки, що дозволило зменшити його процентні платежі, а, відповідно, й витрати та роль цього чинника у створенні ліквідності банківської системи. Відповідно до чинної нормативної бази Центрального банку Туреччини сплачує кредитним організаціям платежі по стерилізаційних операціях на відкритому ринку і резервних вимогах, які становили у 2001 р. – 2910, у 2002 р. – 4608, 2003 р. – 4117, 2004 р. – 2055, у 2005 р. – 1455 млн. YTL, що в структурі компонентів зростання ліквідності становили відповідно 79, 22, 22 та 5 %. Для порівняння зазначимо, що чисті купівлі Центральним банком Туреччини іноземної валюти на ринку зумовлювали її зростання у 2001-2005 рр. відповідно на 21, 79, 79, та 95 %.
3. Одним із найважливіших факторів зменшення надлишкової ліквідності протягом 2002-2007 років було зростання попиту на

національну валюту, спричинене зростаючою довірою до економічної і фінансової стабільності та процесами фінансового поглиблення.

4. Рух коштів на Казначейському рахунку в Центральному банку Туреччини. Умови структурного надлишку ліквідності в Туреччині зумовили необхідність посилення співпраці Казначейства і Центрального банку. В рамках підтримки центрального банку в управлінні надлишковою ліквідністю Казначейство збільшило свої баланси в Центральному банку, починаючи з 2004 р., а особливо за період 2005-2006 років. Актуальність потреби в координації грошово-кредитної і фіскальної політики зросла при зростанні прибутків від приватизації з 2006 року.

Основним чинником зростання надлишкової ліквідності в Туреччині є валютні інтервенції центрального банку, в той час як основними чинниками зниження надлишкової ліквідності є зростання попиту на національну валюту через посилення довіри до фінансової системи країни та її поглиблення, що виявляється у зростанні грошової бази; боргова політика держави, позиція якої була змінена з чистого позичальника на чистого платника; платежі казначейства центральному банку за викуплені ним державні облігації та збільшення залишків коштів на рахунках Казначейства в Центральному банку Туреччини.

Щодо інструментів монетарної політики, то для регулювання ліквідності, крім резервних вимог, Центральний банк Туреччини використовує стандартні ринкові інструменти операцій на відкритому ринку: прямий та зворотній викуп, пряма купівля і продаж урядових облігацій, депозити і кредити центрального банку, емісія векселів центрального банку.

Слід зазначити, що в Туреччині у 2002-2004 рр. запроваджено імпліцитний (з англ. – неявний) режим інфляційного таргетування, а з 2005 – повний режим інфляційного таргетування. За режиму таргетування інфляції основним інструментом центрального банку стали короткострокові ставки на внутрішньому YTL-ринку в національній валюті і ставки ринку репо та зворотного репо на Стамбульській фондовій біржі (ISE). Метою використання репо-операцій на

відкритому ринку є утримання процентних ставок на рівні, сумісному з інфляційними цілями. Отже, утримування волатильності короткострокових процентних ставок у вузькому коридорі має важливе значення.

Центральний банк Туреччини регулярно оприлюднює процентні ставки, за якими банки можуть стерилізувати або одержувати кредити від центрального банку на внутрішньому грошовому YTL-ринку в період з 10.00-16.00 і на ринку репо і зворотного репо на Стамбульській фондовій біржі з 10.00-14.00 [39, с. 209].

Центральний банк Туреччини щоденно оголошував процентну ставку кредитування, яка дійсна на вищезгаданих ринках, кредити овернайт постійно надавалися за цією ставкою центрального банку, і згодом ці ставки стали індикаторами національного грошового ринку. Змінюючи цю ставку, центральний банк впливав на короткострокові процентні ставки на вторинному ринку і таким чином ринкові ставки узгоджувались зі ставками Центрального банку Туреччини.

Із 2001 року Центральний банк Туреччини запровадив режим плаваючого обмінного курсу. Для розв'язання проблеми надлишкової ліквідності проводить стерилізаційні операції, поглинаючи всю надлишкову ліквідність. Для вилучення надлишкової ліквідності центральний банк використовує переважно регулярне зворотне репо, яке проводилось в рамках операцій відкритого ринку на ринку репо/зворотного репо на Стамбульській фондовій біржі і внутрішньому YTL-ринку, а також депозитні операції на внутрішньому грошовому ринку (YTL-ринку), де банки мають можливість депонувати надлишкову ліквідність на період овернайт за ставкою, не вищою ставки зворотного репо. Ці операції доповнюють операції відкритого ринку: вікно останньої ліквідності та внутріденні кредити. ЦБТ забезпечує необмежену ліквідність для кредитування банків з 16.00-16.30 з вікна останньої ліквідності і обмежену ліквідність банкам з 9.00-15.00 з внутріденних кредитів під відповідне забезпечення.

У разі погіршення ситуації з ліквідністю стратегія управління центрального банку базуватиметься на проведенні операцій з управління ліквідністю через однотижневі аукціони репо. У цьому контексті ЦБТ буде оголошувати кількість репо аукціонів на той день на екрані Reuter's об 10.00 год., і процентні ставки

приймаються вище на один процентний пункт за щоденну ставку кредитування Центрального банку Туреччини на YTL-ринку, і центральний банк буде визначати середню ставку між ставкою кредитування і ставкою репо для первинних дилерів. У випадку виникнення непередбаченого дефіциту ліквідності на ринках центральний банк Туреччини буде також оголошувати внутрішні репо-аукціони, на додаток до регулярних. Якщо умови ліквідності на ринку перетворяться в постійний дефіцит ліквідності, основною короткостроковою процентною ставкою буде ставка репо аукціону, яка зараз дорівнює ставці кредитування Центрального банку Туреччини на внутрішньому YTL-ринку, і в цій ситуації центральний банк буде обмежувати свої операції на ринку репо/зворотного репо на Стамбульській фондовій біржі з попереднім оголошенням [39, с. 234].

Таким чином, особливістю досвіду Туреччини з регулювання ліквідності в аспекті можливості його використання в Україні є те, що, по-перше, основним чинником надлишкової ліквідності, як і в Україні, є притік іноземного капіталу. По-друге, важливим чинником розв'язання проблеми надлишкової ліквідності в Туреччині стала координація грошово-кредитної та фіскальної політики, яка зумовлює політику Казначейства, спрямовану на допомогу центральному банку, що виявляється, насамперед, в адекватній борговій політиці з чистою позицією платника, а не позичальника; збільшені залишків на рахунках казначейства в центральному банку в умовах значних приватизаційних надходжень та надлишкової ліквідності в країні; проведенні реформ фінансової системи, спрямованих на підвищення довіри та фінансового поглиблення.

Важливу роль в ефективному вирішенні проблеми надлишкової ліквідності відіграє високий рівень незалежності центрального банку у виборі інструментів, який дозволяє йому з 2001 року для досягнення цінової стабільності стерилізувати усю надлишкову ліквідність незважаючи на значні збитки. Не останню роль відіграє також наявність досконалої інструментарію грошово-кредитної політики, головним інструментом якої є офіційні процентні ставки, а також наявністю стратегії управління ліквідністю в умовах як профіциту, так і дефіциту.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Виходячи з вищенаведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Фінансова стійкість комерційного банку – це його спроможність з максимальною ефективністю і мінімальним ризиком реалізовувати свої функції на ринку незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх факторів.
2. Нині забезпечення фінансової стійкості вітчизняних банків – важливе завдання сучасного етапу розвитку банківської системи України та необхідна умова її подальшого зміцнення як стратегічної складової національної економіки. Саме від рівня розвитку банківської системи, її ресурсного потенціалу, надійності та належного рівня платоспроможності залежить забезпечення фінансовими ресурсами всіх галузей народного господарства.
3. Складовими фінансової стійкості є капітальна стійкість, ліквідність, прибутковість та ризик. Національний банк України, встановлюючи відповідні нормативи ліквідності, підтримує й стійкість банку. Це призводить до зменшення накопичення вільних коштів банків, тобто банківські ресурси «працюють» в збільшенні прибутковості банків, а отже, зменшують ризик недоотримання доходів. Ще одним виявленням впливу управління ліквідністю на фінансову стійкість є збалансованість між сумами активів та пасивів банку, що підтримує капітальну стійкість банку, яка також є невід'ємною частиною стійкості банку. З цього можемо зробити висновок, що управління ліквідністю банку забезпечує підтримання на належному рівні усіх складових фінансової стійкості, а отже, є її невід'ємною частиною.
4. Вивчення досвіду щодо регулювання грошово-кредитного ринку у Туреччині, Словаччині, Чехії, Росії та Угорщині свідчить про значні здобутки, які дозволили підвищити ефективність управління надлишковою ліквідністю банківської системи та забезпечити на цій основі низькоінфляційний розвиток економік цих країн. Спільними заходами, що забезпечили успішність монетарного регулювання в досліджуваних

країнах, було запровадження режиму таргетування інфляції, перехід до плаваючого режиму валютного курсу (Чехія) або режиму близького до плаваючого (ERM 2 – у Словаччині та Угорщині), стимулювання розвитку фондового ринку, удосконалення інструментів грошово-кредитної політики з використанням передового світового досвіду, який базується на трьох засадах – постійно діючих інструментах (кредитах і депозитах овернайт), основних за обсягом регулярних операціях (7- або 14-денних репо-тендерах) та обов'язкових резервних вимогах, що використовуються на принципах усереднення, платності та штрафних санкцій за недотримання резервних вимог. Важливу роль відіграє процентна політика, яка реалізується за принципом «процентного коридору», в межах якого утримуються ставка-орієнтир на грошово-кредитному ринку.

ВИСНОВКИ

Дослідження ризику ліквідності комерційних банків та напрямів управління ним в умовах ринкових перетворень економіки України дозволило зробити ряд висновків теоретичного та практичного характеру:

1. Банківська ліквідність відіграє життєво важливу роль як у діяльності окремого банку, так і у фінансовій системі держави. Неліквідний банк не може виконувати свої функції і проводити операції з обслуговування клієнтів, його рейтинг знижується, що значно ускладнює запозичення коштів із зовнішніх джерел, банк втрачає потенційний прибуток. Тому вирішення проблем ліквідності повинно мати найвищий пріоритет у роботі банку, а моніторинг ліквідності та вживання відповідних заходів щодо підтримання достатнього рівня ліквідності є неодмінною умовою самозбереження та споживання кожного банку. Всебічна та чітка оцінка ліквідності комерційного банку дає можливість отримати максимум інформації для аналізу фінансової стійкості банку.
2. У процесі нашого дослідження було проведено ґрунтовне вивчення різних підходів до трактування категорій «ризик», «ризик ліквідності», «управління ризиком ліквідності», «фінансової стійкості банку», які дали можливість визначити не тільки їх теоретичне, але і практичне значення та роль у процесах відтворення економіки країни на етапах виробництва, розподілу, обміну і споживання.
3. Аналізуючи праці різних авторів-практиків та теоретиків, ми ще раз упевнилися у ризиковості банківської діяльності. А тому, проаналізувавши діючу систему функціонування вітчизняних банків та особливості їх практичної реалізації системи управління ризиком ліквідності, ми хочемо зазначити, що в умовах світової фінансової кризи спостерігається загострення проблем щодо ефективного управління даним видом ризику банківській практиці.

4. На даний час не існує збалансованості між активами та пасивами за строками погашення: депозити вкладаються на менший термін, ніж видаються кредити. Це в певній мірі впливає на ліквідність банку. Адже, якщо велика кількість клієнтів звернеться з вимогою виплати депозитів, комерційні банки не в змозі будуть це зробити.
5. У разі мінімізації ризику ліквідності помітне місце займає продумана цінова та нецінова політика управління банківськими пасивами.

Жорстким, але діючим засобом за умов фінансової нестабільності є і буде процедура закриття неплатоспроможних банків, позбавлення ліцензії тих, хто не дотримується обов'язкових нормативів діяльності банківської установи, регламенту банківської справи. Це була б так звана стерилізація економіки від тих кредитних установ, які підривають авторитет банківської системи. На рахунок цього з боку Національного банку України радикальних дій не було проведено, а тому над цим слід застановитися і робити справу «не словом, а ділом».

Отже, стратегія управління ризиком ліквідності – це невід'ємна частина банківського менеджменту. Від того, на скільки ефективно і розумно організована система управління та оптимізації основних загроз для кредитної установи, залежить її місце, значення, прибуткове функціонування не тільки на внутрішньому ринку, але і за кордоном.

6. Результати аналізу ефективності системи управління банківськими ризиками в сучасних умовах дає змогу зрозуміти нам, що вона далеко недосконала і потребує доповнень і коригувань. Традиційні методи оптимізації ризику ліквідності (розрахунок коефіцієнтів і нормативів, метод розподілу активів, фондування), є обов'язковими і необхідними елементами системи управління даним ризиком. Але, проводячи агресивну кредитну політику, спекуляції на валютному ринку при збільшенні зовнішніх зобов'язань, кредитні установи забули про обережність і строгий контроль. Однак, умови фінансової кризи викрили ті вузькі місця, які намагалися закрити комерційні банки.

7. Фактичні значення нормативів ліквідності знаходяться вище нормативних, тому претензій до комерційних банків з боку НБУ немає. У цьому велику роль відіграла регуляторна політика Національного банку, який збільшив норми обов'язкових резервів.
8. Разом з цим, на нашу думку, до обов'язкових нормативів варто було б увести й кілька додаткових нормативів, котрі б регулювали діяльність банківських інститутів як у короткостроковому, так і в довгостроковому періодах. Безумовно, Національному Банку України необхідно врахувати уроки нинішньої фінансово-економічної кризи та сформувати більш чіткий інструментарій щодо дотримання ліквідності комерційними банками, зокрема в частині обмеження і недопущення надлишкової ліквідності.
9. Проведене дослідження сучасного стану банківської діяльності в Україні і співставлення поглядів вітчизняних економістів на шляхи і методи управління ризиком ліквідності дозволило виробити пропозиції, спрямовані на вдосконалення механізму оптимізації даного виду ризику. Помітне місце у вирішенні даного питання посідає рефінансування центрального банку. Уроки міжнародного досвіду вказують на те, що у кризових країнах, у разі підтримання ліквідності проблемних банків, центральні банки мають застосовувати різноманітні механізми «кредитування надзвичайного стану» і відігравати роль кредитора «останньої інстанції».
10. Проблема забезпечення та зміцнення фінансової стійкості банків – не породжена сьогоденням, вона має корені й у минулому, складна та до кінця не розв'язана. Вона є у розвинутих країнах ринкового типу, набула загальнонаціонального значення і для України, що значною мірою зумовлено специфікою розвитку вітчизняних банків. Зокрема, порівняно короткий період їх діяльності, необхідність працювати в умовах підвищеного ризику, що пов'язано з економічною та політичною нестабільністю у країні, а також порівняно з банками провідних

ринкових країн незначні обсяги власного капіталу. Саме тому ефективне управління і забезпечення власної фінансової стійкості має бути обов'язком та основним стратегічним завданням кожного комерційного банку.

11. Світовий досвід показує: у початковий період фінансово-економічних негараздів центральний банк має надавати ліквідність у достатніх обсягах і з доволі тривалим терміном. Однак, у випадку наростання системних ризиків і втрат доступу банківських установ до внутрішніх та зовнішніх джерел ліквідності, виникає потреба проведення реструктуризації боргів і надання урядових гарантій за їх зобов'язання.
12. Система управління ризиком ліквідності повинна враховувати рекомендації і вказівки щодо організації управління та оцінки банківських ризиків, схвалені Національним банком України, міжнародний досвід управління ризиками, а також специфіку банківської установи. Ефективна організація системи оцінки, ідентифікації, управління ризиком ліквідності дозволить мінімізувати витрати банку у разі виникнення проблем з ліквідністю, що є необхідною умовою стабільного функціонування банківської установи.

Управління ризиком ліквідності комерційного банку залишається одним із найважливіших завдань менеджменту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аналіз банківської діяльності [Текст]: підручник / А. М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуненко та ін.; за ред. А. М. Герасимовича. – К.: КНЕУ, 2004. – 599 с.
2. Банковские риски [Текст] : учебное пособие / под ред. О.И. Лаврушина, Н.И. Валенцевой. – М.: КНОРУС, 2007. – 232 с.
3. Бакун О. Пряме таргетування інфляції: досвід Чехії [Текст] / О. Бакун // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 3. – С. 60-61.
4. Банківська справа [Текст]: навчальний посібник / за ред. проф. Р. І. Тиркала. – Т.: Карт-бланш, 2001. – 314 с.
5. Банківський менеджмент [Текст]: навч. посібник / за ред. О. А. Кириченка. – К.: Знання-Прес, 2002. – 438 с.
6. Банківський нагляд [Текст]: підручний посібник / В. І. Міщенко, А. І. Яценюк, В. В. Коваленко, О. Г. Корнєєва. – К.: «Знання», 2004. – 406 с.
7. Банківські операції [Текст]: підручник / за ред. Міщенко В. М., Слав'янської Н. Г. – К.: Знання, 2007. – 727 с.
8. Банковское дело [Текст]: Стратегическое руководство / под ред. В. Платонова, М. Хиггинса. – М.: Консалтбанкир, 1998. – 543 с.
9. Бобиль В. Сучасний ризик-менеджмент у банківській діяльності [Текст] / В. Бобиль // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 11. – С. 28-32.
10. Бюлетень Національного банку України. / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2009. – № 4. – 185 с.
11. Бюлетень Національного банку України. / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2010. – № 4. – 185 с.
12. Бюлетень Національного банку України. / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2011. – № 4. – 185 с.
13. Ван Грюнинг Х., Брайович Братанович С. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управление финансовым риском [Текст]/ Пер. с англ. – М.: Весь мир, 2004. – С. 174.

14. Вовчак О., Поляк Н. Причини та наслідки впливу світової фінансової кризи на розвиток банківського і реального секторів економіки України [Текст] / О. Вовчак, Н. Поляк // Вісник Національного банку України. – 2009. – №8. – С. 22-25.
15. Вовчак О.Д. Кредит і банківська справа [Текст]: підручник / Вовчак О.Д., Руцишин Н.Н., Андрейнів Т.Я. – К.: Знання, 2008. – 564 с.
16. Волкова В.В., Волкова Н.І, Чорна О.М. Управління ліквідністю як складова фінансової стійкості банку [Електронний ресурс] / - Режим доступу: [http://www.%20nbuv.gov.ua/portal%20/SGum/Fkd%20/2011 /part2/27.PDF](http://www.nbu.gov.ua/portal/SGum/Fkd/2011/part2/27.PDF)
17. Горячек І. Види банківських ризиків та управління ними [Текст] / І. Горячек // Економіка, фінанси, право. – 2000. – № 8. – С. 36–38.
18. Довгань Ж. М. Фінансовий менеджмент в у банку [Текст]: навчально-методичні матеріали для студентів спеціальності «Банківська справа» денної та заочно-дистанційної форми навчання. – Т.: ТНЕУ, 2010. – 205 с.
19. Деревська О. Активно-пасивні операції та управління ліквідністю банківської установи [Текст] / О. Деревська // Вісник Національного банку України. – 2008. - №7. – С. 44 – 50.
20. Дії Національного банку України в період загострення світової фінансової кризи [Текст]: аналітичний звіт – К.: НБУ, 2009. – 58 с.
21. Довгань Ж. М. Фінансова стійкість банківських установ у період економічної кризи [Текст] /Ж. М. Довгань // Вісник Національного банку України. - 2009.- №4.- С.20-26
22. Егорова Е. Е. Еще раз о сущности риска и системном подходе [Текст] / Е.Е. Егорова // Управление рисками. – 2002. – №2. – С. 7-11.
23. Електронний ресурс. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.cyclop.com.ua>
24. Єлейко Т., Серветник І. Оцінка та управління ризиками об'єктів банківської інфраструктури [Текст] / Т. Єлейко, І. Серветник // Регіональна економіка. – 2006. – № 4. – С. 185-192.

25. Заруцька О. П. Управління ризиками – провідний чинник фінансової стійкості вітчизняних банків [Текст] / О. П. Заруцька // Банківська справа. – 2006. – № 1. – С. 75-79.
26. Заюкова М.С. Теорія фінансової стійкості підприємства [Текст]: монографія / М.С.Заюкова. – В.: Вид-во «Універсум», 2004. – 155 с.
27. Зінченко В.О. Сутність і поняття стійкості банківської системи [Текст] / В. О. Зінченко // Вісник УАБС. - 2007.- № 2.- С. 83-86
28. І. Лис Удосконалення управління ліквідністю банку в умовах світової фінансової кризи [Текст] / І. Лис // Банківська справа. - 2009. - № 4.- С. 19-25.
29. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: постанова Правління НБУ: затверджена 28.08.2001 р. № 368 / Національний банк України. – Офіційний текст. – Режим доступу до постанови: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0841-01>
30. Карчева Г. Використання методів непараметричної статистики для оцінки ризику ліквідності банків [Текст] / Г. Карчева // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 7. – С. 31-34.
31. Квасницька Р. С. Управління ризиками як елемент забезпечення фінансової стійкості комерційного банку / Р. С. Квасницька, І. В. Хаврусь // Вісник Хмельницького національного ун-ту. - 2010. - № 3. [Електронний ресурс] / - Режим доступу: <http://www.%20nbuv.gov.ua//portal/SocGum/Vchnekon%20/2010%203.pdf>
32. Кисилева И. А. Методологические аспекты управления банковскими рисками [Текст] / И. А. Кисилева // Финансовый менеджмент. – 2001. – № 1. – С. 13–25.
33. Кондратюк Е. А. Понятие банковских рисков и их классификация [Текст] / Е. А. Кондратюк // Деньги и кредит. – 2004. – № 6. – С. 43–50.
34. Крилова В., Набок Р. Складові процесу управління ліквідністю банку [Текст] / В. Крилова, Р. Набок // Вісник Національного банку України. - 2008. - №6. - С. 24-29

35. Лаврушин О.И. Банковское дело [Текст]: учебник / под ред. О.И. Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, 2007. – 768 с.
36. Лаптев С. М., Денисенко М. П., Кабанов В. Г., Любунь О. С. Банківська діяльність (зарубіжний та вітчизняний досвід) [Текст]: навчальний посібник. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 320 с.
37. Ліквідність банківської системи України [Текст]: науково-аналітичні матеріали. Вип. 12 / В.І. Міщенко, А.В. Сомик та ін. – К.: НБУ, Центр наукових досліджень, 2008. – 180 с.
38. Ліквідність банку: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання і нагляду [Текст]: науково-аналітичні матеріали. Вип. 11 / В.С. Стельмах, В.І. Міщенко, В.В. Крилова, Р.М. Набок, О.Г. Приходько, Н.В. Грищук. – К.: НБУ, Центр наукових досліджень, 2008. – 220 с.
39. Малахова О.Л., Михайлюк Р.В. Управління фінансовою стійкістю банків [Текст]: навчальний посібник. – Т.: Вектор, 2011. – 300 с.
40. Матеріали семінару «Здійснення монетарної політики». Досвід Національного банку Словаччини [Текст]. – Навчальний центр НБУ. – 13-15 листопада 2006 року.
41. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків»: постанова Правління НБУ: затверджена 15.03.2004 р. № 104/ Національний банк України. – Офіційний текст. - Режим доступу до постанови : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0104500-04>
42. Міщенко В., Сомик А. Ліквідність банківської системи України: економічна сутність, структура і методологічний підхід до аналізу [Текст] / В. Міщенко, А. Сомик // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 12. – С. 6-9.
43. Міщенко В., Сомик А. Ліквідність банківської системи України: сучасний стан, чинники та напрями підвищення ефективності регулювання [Текст] / В. Міщенко, А. Сомик // Вісник Національного банку України. – 2009. – №1. – С. 34-41.

44. Міщенко В.І. Ліквідність банківської системи: економічна сутність, структура і методологічний підхід до аналізу [Текст] / В. Міщенко, А. Сомик // Вісник Національного банку України. - 2008. - № 11. - С. 6-9.
45. Міщенко С.В. Проблеми забезпечення ліквідності банків на основі використання механізмів рефінансування [Текст] / С. В. Міщенко // Фінанси України. – 2009. – № 7. – С. 75-88.
46. Мороз А.М. Банківські операції [Текст]: підручник.- 2-ге вид., випр. і доп./ А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Мороза. - К.: КНЕУ, 2002. – 476 с.
47. Основні показники діяльності банків [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/2008-Last.htm
48. Основні показники діяльності банків [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/2009-Last.htm
49. Основні показники діяльності банків [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/2010-Last.htm
50. Основні показники діяльності банків [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/2011-Last.htm
51. Офіційний сайт Національного банку України. - Режим доступу до сайту: <http://www.bank.gov.ua>.
52. Офіційний сайт Національного банку України, розділ статистика. - Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>
53. Офіційний сайт НБУ: Банківський нагляд. [Електронний ресурс] / Національний банк України – Режим доступу:http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=72148&cat_id=36800
54. Положення про вдосконалення процедури підтримки ліквідності банків: постанова Правління НБУ: прийнята 30.04.2009 року № 262./ Національний

- банк України. – Офіційний текст. – Режим доступу до постанови: <http://www.bank.gov.ua>
55. Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України: постанова Правління НБУ: прийнята 30.04.2009 року № 259./ Національний банк України. – Офіційний текст. – Режим доступу до постанови: <http://www.bank.gov.ua>
56. Пернарівський О. Аналіз та оцінка ризику ліквідності банку [Текст] / О. Пернарівський // Вісник Національного банку України. - 2006. - № 10. - С. 26-29.
57. Петрик О. Фінансова криза в Україні та заходи щодо її подолання [Текст] / О. Петрик // Вісник Національного банку України. – 2009. – №8. – С. 4-10.
58. Положення бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» № 559 від 30.01.2001
59. Положення про порядок створення, реєстрації комерційних банків: постанова Правління НБУ: прийнята 21.01.1998 року № 281./ Національний банк України. – Офіційний текст. – Режим доступу до постанови: <http://www.bank.gov.ua>
60. Поморина М. А. О некоторых подходах к управлению банковской ликвидностью [Текст] / М. А. Поморина // Банковское дело. – № 9. – 2001. – С. 5–11.
61. Потійко Ю. Теорія і практика управління різними видами ризиків у комерційних банках [Текст] / Ю. Потійко // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 4. – С. 58–60.
62. Примостка Л. О. Управління активами і пасивами комерційного банку [Текст] / Л. О. Примостка // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 2. – С. 39–43.
63. Принципи ефективного управління ліквідністю в банківських установах Базельський комітет з питань банківського нагляду, лютий 2000р. – Офіційний текст. – Режим доступу: <http://www.bis.org>.

64. Про Національний банк України: закон України: прийнятий 20.05.1999 р. № 679-XIV / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради. – 1999. - № 29. – С.238.
65. Про банки і банківську діяльність: закон України: прийнятий 07.12.2000 р. № 2121-III / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України. - № 5-6. – С. 30.
66. Ребрик Ю.С. Система антикризового управління в банку [Текст] / Ю.С. Ребрик // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Фінансовий ринок України: стабілізація та євроінтеграція: зб. Наук. Пр. – Львів, 2009. - Вип. 2 (76). - С. 204-210.
67. Річний звіт Національного банку України за 2008 рік. [Електронний ресурс] / Національний банк України - Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
68. Річний звіт Національного банку України за 2009 рік. [Електронний ресурс] / Національний банк України - Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
69. Річний звіт Національного банку України за 2010 рік. [Електронний ресурс] / Національний банк України - Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
70. Роуз П. Банковский менеджмент [Текст]: / П. Роуз.; пер. с англ. со 2-го изд. – М.: «Дело Лтд», 1995. – 768 с.
71. Серпенінова Ю. С. Розвиток державного регулювання банківської ліквідності. [Електронний ресурс] / - Режим доступу: <http://uabs.edu.ua/images/stories/doc/%20КВОА%20/Serpeninova007.pdf>
72. Сомик А., Шульга С. Ліквідність банківської системи: зарубіжний досвід управління [Текст] / А. Сомик, С. Шульга // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 12. – С. 6-11.
73. Супрунович Е. Б. Лимитирование рисков ликвидности [Текст] / Е. Б. Супрунович // Банковское дело. - 2001. - № 9. - С. 15-17.
74. Управління банківськими ризиками [Текст]: навчальний посібник / Л. О. Примостка, П. М. Чуб, Г. Т. Карчева та ін.; за ред. д-ра екон. наук, професора Л. О. Примостки. – К.: КНЕУ, 2007. – 600 с.

75. Хіміч Н.О. Управління ліквідністю комерційних банків України в умовах нестабільності фінансових ринків [Текст] / Н.О. Хіміч // Регіональна економіка. - 2008. - № 3. - С. 76-83.
76. Шаталов А. Н. Управление ликвидностью в рамках фінансового менеджмента банка [Текст] / Шаталов А. Н. // Финансовый менеджмент. - 2004. - № 6. - С. 101-110.
77. Шварц О. Регулювання ліквідності банківської системи в період кризи [Текст] / О. Шварц // Вісник Національного банку України. – 2010. - № 4.- С. 56 – 61.
78. Шелудько В.М. Фінансовий ринок [Текст]: навчальний посібник / В. М. Шелудько – К.: Знання, 2002.- 312с.
79. Шелудько Н.М. Іноземний капітал у банківському секторі України: тенденції, проблеми, перспективи [Текст]. / Н. М. Шелудько // Фінанси України. - 2004. - № 12. - С. 100-107.
80. Шеремет А.Д. Методика фінансового аналізу [Текст] / А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулін. - М.: Изд-во «Фінанси и статистика», 2001. - с. 432.

Додаток А

Динаміка дотримання банками України нормативів ліквідності у 2008-2012 роках [54;51]

Період	Нормативи ліквідності					
	Н4 – норматив миттєвої ліквідності		Н5 – норматив поточної ліквідності		Н6 – норматив короткострокової ліквідності	
	Фактичне значення	Нормативне значення	Фактичне значення	Нормативне значення	Фактичне значення	Нормативне значення
2008 р.						
На 01.01	53,60	Не менше 20%	75,31	Не менше 40%	39,93	Не менше 20%
На 01.02	57,80		74,22		39,67	
На 01.03	52,67		72,10		37,06	
На 01.04	51,57		71,39		36,32	
На 01.05	51,32		72,00		36,41	
На 01.06	51,60		73,10		37,38	
На 01.07	54,25		71,41		38,03	
На 01.08	54,93		77,81		38,04	
На 01.09	55,14		79,27		38,72	
На 01.10	54,06		79,34		37,58	
На 01.11	50,20		72,41		32,38	
На 01.12	58,38		76,99		32,73	
2009 р.						
На 01.01	62,38	Не менше 20%	75,16	Не менше 40%	32,99	Не менше 20%
На 01.02	63,73		72,23		31,33	
На 01.03	60,83		73,08		29,92	
На 01.04	63,05		71,78		30,95	
На 01.05	64,97		77,32		33,30	
На 01.06	67,91		79,29		32,23	
На 01.07	69,81		73,87		32,63	
На 01.08	63,90		72,95		32,82	
На 01.09	65,33		71,35		32,92	
На 01.10	67,42		70,62		33,77	
На 01.11	66,93		69,34		32,55	
На 01.12	65,74		70,30		32,25	

<i>Продовження Додатка А</i>						
2010 р.						
На 01.01	64,45	Не менше 20%	72,90	Не менше 40%	35,88	Не менше 60%
На 01.02	69,87		73,52		37,83	
На 01.03	63,15		75,53		99,99	
На 01.04	68,64		82,04		100,85	
На 01.05	69,41		74,13		98,64	
На 01.06	65,78		77,76		98,85	
На 01.07	69,63		81,72		100,28	
На 01.08	65,88		78,92		99,78	
На 01.09	56,99		72,51		94,59	
На 01.10	53,56		74,19		94,35	
На 01.11	57,51		76,48		93,83	
На 01.12	55,64		81,11		91,73	
2011 р.						
На 01.01	58,80	Не менше 20%	77,33	Не менше 40%	91,19	Не менше 60%
На 01.02	57,28		80,70		91,39	
На 01.03	54,88		74,23		90,41	
На 01.04	57,33		79,66		90,94	
На 01.05	58,47		74,94		90,48	
На 01.06	55,69		75,52		89,60	
На 01.07	54,30		73,02		89,34	
На 01.08	51,46		66,83		88,95	
На 01.09	54,13		68,21		90,75	
На 01.10	52,68		67,46		91,71	
На 01.11	53,24		66,57		91,89	
На 01.12	58,43		73,33		93,97	
2012 р.						
На 01.01	58,48	Не менше 20%	70,53	Не менше 40%	94,73	Не менше 60%
На 01.02	55,63		69,59		93,54	
На 01.03	57,97		69,88		93,63	

Додаток Б

Динаміка депозитів банків України у 2008-2012 роках [10;51]

Період	Показники					
	Депозити юридичних осіб		Депозити фізичних осіб		Загальні депозити	
	Млн. грн.	Приріст, %	Млн. грн.	Приріст, %	Млн. грн.	Приріст, %
2008 р.						
На 01.01	115579	-	165987	-	281566	-
На 01.02	116042	0,40	171326	3,22	287368	2,06
На 01.03	114650	-1,20	177223	3,44	291873	1,57
На 01.04	121177	5,69	181444	2,38	302621	3,68
На 01.05	121803	0,52	186810	2,96	308613	1,98
На 01.06	118360	-2,83	187607	0,43	305967	-0,86
На 01.07	127346	7,59	198154	5,62	325500	6,38
На 01.08	133831	5,09	197832	-0,16	331663	1,89
На 01.09	134573	0,55	201600	1,90	336173	1,36
На 01.10	135709	0,84	203948	1,16	339657	1,04
На 01.11	138024	1,71	198407	-2,72	336431	-0,95
На 01.12	135151	-2,08	209714	5,70	344865	2,51
2009 р.						
На 01.01	143911	6,48	216315	3,15	360226	4,45
На 01.02	134124	-6,80	205147	-5,16	339271	-5,82
На 01.03	124634	-7,08	193723	-5,57	318357	-6,15
На 01.04	122172	-1,98	188869	-2,51	311041	-2,30
На 01.05	119332	-2,32	190568	0,90	309900	-0,37
На 01.06	118646	-0,57	191372	0,42	310018	0,04
На 01.07	117614	-0,87	196733	2,80	314347	1,40
На 01.08	116052	-1,33	199160	1,23	315212	0,28
На 01.09	116771	0,62	201919	1,39	318690	1,10
На 01.10	119253	2,13	203542	0,80	322795	1,29
На 01.11	112863	-5,36	203748	0,10	316611	-1,92
На 01.12	111825	-0,92	206008	0,11	317833	0,39

<i>Продовження Додатка Б</i>						
2010 р.						
Ha 01.01	115204	3,02	210006	1,94	325210	2,32
Ha 01.02	109600	-4,86	215900	2,81	325500	0,09
Ha 01.03	118300	7,94	219700	1,76	338000	3,84
Ha 01.04	119000	0,59	230900	5,10	349900	3,52
Ha 01.05	123800	4,03	234300	1,47	358100	2,34
Ha 01.06	123500	-0,24	240500	2,65	364000	1,65
Ha 01.07	126900	2,75	248800	3,45	375700	3,21
Ha 01.08	129700	2,21	251000	0,88	380700	1,33
Ha 01.09	135700	4,63	257600	2,63	393300	3,31
Ha 01.10	139363	2,70	260949	1,30	400312	1,78
Ha 01.11	136000	-2,41	263700	1,05	399700	-0,15
Ha 01.12	142500	4,78	271700	3,03	414200	3,63
2011 р.						
Ha 01.01	144038	1,08	270733	-0,36	414771	0,14
Ha 01.02	143300	-0,51	282400	4,31	425700	2,63
Ha 01.03	152000	6,07	287600	1,84	439600	3,27
Ha 01.04	159600	5,00	290900	1,15	450500	2,48
Ha 01.05	156100	-2,19	292300	0,48	448400	-0,47
Ha 01.06	163300	4,61	298000	1,95	461300	2,88
Ha 01.07	157000	-3,86	302200	1,41	459200	-0,46
Ha 01.08	162200	3,31	303400	0,40	462900	0,81
Ha 01.09	166200	2,47	300700	-0,89	466900	0,86
Ha 01.10	170900	2,83	303000	0,76	473900	1,50
Ha 01.11	162600	-4,86	302200	-0,26	464800	-1,92
Ha 01.12	179400	10,33	307400	1,72	486800	4,73
2012 р.						
Ha 01.01	186213	3,80	306205	-0,39	492418	1,15
Ha 01.02	177554	-4,65	313123	2,26	490677	-0,35
Ha 01.03	173778	-2,13	320441	2,34	494219	0,72

Додаток В

Динаміка операцій Національного банку України з рефінансування банків за
2008 – 2012 роки [51]

Період	Показники					
	Кредити «овернайт»		Кредити шляхом проведення тендерів		Загальний обсяг	
	Млн. грн..	Приріст, %	Млн. грн..	Приріст, %	Млн. грн..	Приріст, %
2008 р.						
На 01.01	857,10	-	6,70	-	863,80	-
На 01.02	3290,80	283,95	28,40	323,88	4527,20	424,10
На 01.03	5835,20	77,23	221,80	680,99	7513,00	65,95
На 01.04	11017,30	88,81	1177,70	430,97	12920,60	71,98
На 01.05	14615,70	32,66	1102,10	-6,42	16530,30	27,94
На 01.06	6576,90	-55,00	1165,60	5,76	9042,50	-45,30
На 01.07	409,30	-93,78	585,40	-49,78	1494,70	-83,47
На 01.08	3699,20	803,79	633,90	8,28	4499,20	201,01
На 01.09	2489,40	-32,70	271,90	-57,11	5961,30	32,50
На 01.10	12629,30	407,32	1735,20	538,18	30230,10	407,11
На 01.11	24307,00	92,47	21209,00	1122,28	45516,00	50,57
На 01.12	6102,00	-74,90	23905,00	12,71	30007,00	-34,07
2009 р.						
На 01.01	2224,20	-63,55	0,00	-	4726,50	-84,25
На 01.02	7389,57	232,23	487,50	-	15239,49	222,43
На 01.03	2368,70	-67,95	307,70	-36,88	14459,91	-5,12
На 01.04	312,50	-86,81	27,80	-90,97	9596,30	-33,64
На 01.05	109,60	-54,93	24,60	-11,51	2831,22	-70,50
На 01.06	110,04	0,40	0,00	-	8903,14	214,46
На 01.07	111,59	1,41	1,70	-	2288,47	-74,30
На 01.08	39,15	-64,92	20,40	1100,00	814,35	-64,42
На 01.09	9,17	-76,58	0,00	-	700,37	-14,00
На 01.10	50,00	445,25	33,20	-	663,68	-5,24
На 01.11	1,80	-96,40	140,00	321,69	1200,98	80,96
На 01.12	0,00	-	197,00	40,71	2980,61	148,18

Продовження Додатка В

<i>Продовження Додатка В</i>						
2010 р.						
На 01.01	0,00	-	197,00	0,00	197,00	-93,39
На 01.02	3,80	-	0,00	-	3,80	-98,07
На 01.03	0,00	-	49,70	-	49,70	1207,89
На 01.04	0,00	-	0,00	-	0,00	-
На 01.05	0,00	-	0,00	-	0,00	-
На 01.06	0,00	-	0,00	-	0,00	-
На 01.07	0,00	-	0,00	-	0,00	-
На 01.08	0,00	-	0,00	-	0,00	-
На 01.09	0,00	-	0,00	-	0,00	-
На 01.10	0,00	-	0,00	-	0,00	-
На 01.11	0,00	-	0,00	-	0,00	-
На 01.12	166,00	-	0,00	-	166,00	-
2011 р.						
На 01.01	9,4	-94,34	400,00	-	409,40	146,63
На 01.02	0,00	-	7,90	-98,03	7,90	-98,07
На 01.03	0,00	-	0,00	-	0,00	-
На 01.04	0,00	-	0,00	-	0,00	-
На 01.05	19,50	-	0,00	-	19,50	-
На 01.06	0,00	-	0,00	-	0,00	-
На 01.07	0,00	-	0,00	-	0,00	-
На 01.08	0,00	-	0,00	-	0,00	-
На 01.09	519,70	-	509,60	-	1029,30	-
На 01.10	429,20	-17,41	282,10	-44,64	711,30	-30,89
На 01.11	344,00	-19,85	300,00	6,35	644,00	-9,46
На 01.12	667,83	94,17	940,50	213,33	1608,33	149,74
2012 р.						
На 01.01	22,98	-96,56	1184,50	25,94	1207,48	-24,92
На 01.02	459,30	1898,69	150,00	-87,34	609,30	-49,54
На 01.03	171,60	-62,64	887,85	491,90	1059,45	73,88